

82/4
Ф76

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет
ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Т.В. Фомицька

Українська література XX століття

Конспект лекцій

Научно-техническая
библиотека
"ХАИ"

mt0184051

**НАУКОВО-ТЕХНІЧНА
БІБЛІОТЕКА**

Національного аерокосмічного
університету ім. М.Є. Жуковського
Харківський авіаційний інститут

Харків «ХАІ» 2002

82.09'06 (477)
УДК 83.3(4 Укр)6

Українська література ХХ століття / Т.В. Фомицька. – Конспект лекцій.
– Харків: Нац. аерокосмічний ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2002. – 97 с.

Подано основні відомості про літературний процес в Україні в ХХ столітті. Наведено стислі біографії найвідоміших літераторів 1917-1990-х років, деякі терміни з теорії літератури. Окремі теми містять як аналіз творів, так і їх стислий переказ, що має допомогти старшокласникам у підготовці до занять, виступів на уроках, доповідей з позакласного читання.

Для учнів 11 класу аерокосмічного ліцею, а також для всіх тих, хто вивчає українську літературу.

Бібліогр.: 15 назв

Рецензенти: д-р філол. наук, проф. В.С. Калашник,
канд. філол. наук О.В. Медведь

©Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», 2002 р.

ПЕРЕДМОВА

У посібнику подано основні відомості про літературний процес в Україні в ХХ столітті. Це спроба стисло викласти у вигляді конспекту матеріал з української літератури для 11 класу середньої загальноосвітньої школи.

Конспект доповнює підручник з літератури для 11 класу, в ньому глибше розглянуто окремі теми, що є в програмі. Тут також наведено аналіз творів, що пропонуються для самостійного прочитання й виносяться для розгляду на уроках позакласного читання.

З метою формування в учнях цілісного сприйняття текстів велику увагу приділено психологізму в літературі, проблемі людини і суспільства, людини в історії, а також назвам творів як складової частини композиції (саме співвіднесення назви з текстом допомагає визначити ставлення автора до зображуваного й навіть по-новому розглянути традиційні для шкільної програми тексти).

На відміну від видань подібного типу в посібнику подано багато інформації щодо конкретних текстових елементів, що мають сприяти розвиткові у читачів уваги до слова – основного виражального засобу літератури як мистецтва й основного засобу спілкування взагалі. Переслідуються й ще одна мета – привчити старшокласників підкріплювати свої думки й міркування конкретними прикладами, не бути голословними.

Для збереження системності викладу в конспекті продубльовано теми, що проаналізовані в підручнику, але подано їх у скороченні.

Мета посібника – полегшити учням 11 класу самостійну роботу з літературними текстами, сприяти кращій підготовці старшокласників до уроків, вивільнити урочний час для більш глибокого аналізу творів, розвитку в учнів навичок зв'язного мовлення, а також уміння аналізувати й систематизувати набуті знання.

Подання окремих тем, виключених із шкільної програми, має на меті розширити уявлення старшокласників про літературний процес 20-90-х років минулого століття.

Матеріали конспекту можуть бути використані при підготовці доповідей та рефератів з української літератури.

Посібник, розрахований на школярів старшого шкільного віку, може стати у пригоді вчителям і всім тим, хто цікавиться українською літературою ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС 1917-1930 рр.

Революція в лютому 1917 р., національно-визвольний рух, поява Української Народної Республіки обумовили пожвавлення українського політичного, культурно-освітнього й мистецького життя.

Подальша поразка національно-демократичних сил, загибель української державності викликали хвилю еміграції письменників на початку 20-х рр. (В. Самійленко, В. Винниченко, М. Вороний, О. Олесь), митців, учених. У цей же час трагічно загинули В. Чумак, Г. Чупринка, М. Леонтович.

На початку 20-х рр. література в Україні розвивається повністю під впливом радянської влади.

В умовах активних суспільно-політичних процесів серед жанрів літератури на перше місце виходять новелістичні (*новели, нариси, шкци, етюди, ескізи*). Визначними рисами прозових і поетичних творів є поєднання епічної оповіді з ліричним самовиявом письменника, наявність громадянського пафосу.

Розвиваються старі стильові манери, поруч з якими з'являються нові (хоча певною мірою вони є відгалуженнями неоромантизму):

- романтико-героїчна («Мамутові бивні» Ю. Яновського);
- лірико-імпресіоністична («Солонський Яр», «Кіт у чоботях» М. Хвильового);
- реалістична («Червона хустина», «Пилипко» А. Головка).

Поряд із ними розвиваються й жанри сатири й гумору (Остап Вишня).

У середині 20-х рр. з'являються великі твори (роман «Бур'ян» А. Головка, «Чотири шаблі» Ю. Яновського, повість П. Панча «Голубі ешелони» тощо). Виходять у світ твори О. Досвітнього, В. Підмогильного тощо.

Пошуки тривають і в театрі, що прагне зобразити нову дійсність (драматурги М. Куліш, І. Кочерга, О. Корнійчук тощо), велике значення мало створення театру Леся Курбаса, який згодом переїхав до Харкова і став називатися «Березіль».

Саме в цей час розвивається нове мистецтво – кінодраматургія з жанрами кіноповісті, кінопоєми (О. Довженко).

Висновок: 20-ті роки стали справжнім відродженням української культури, періодом сміливих пошуків.

Середина 20-х рр. (з 1924) позначена посиленням культу особи, переключенням соціалістичної ідеї, а з 1929 р. – масовою колективізацією на селі.

1925-1928 рр. – триває літературна дискусія, опонентами в якій були хвильовисти й неокласики – з одного боку, плужани, молодняківці

та ін. – з другого. Вона торкалася не лише естетичних програм кожного угруповання, а й таких стратегічних для української культури питань:

1) засвоєння здобутків світової культури (якщо послідовники Хвильового вважали це необхідною умовою для подальшого поступу національної культури, то їхні опоненти виступали проти, агітуючи за створення нової пролетарської культури без орієнтації на буржуазну);

2) швидке створення кадрів національної культурної еліти шляхом залучення, відбору й шліфування талантів із робітничо-селянської маси (хвильовисти й неокласики наполягали на високій культурі тих, хто творить національну культуру, інші ж вважали, що високі вимоги до письменників можуть стати на заваді багатьом талантам з народу, які не мають відповідної освіти).

Закінчилася дискусія розпуском ВАПЛІТЕ (Вільної академії пролетарської літератури), самогубством Хвильового й масовими арештами серед письменників.

1933 рік – голодомор, спроби письменників захистити народ, що, в свою чергу, спричинило хвилю арештів культурних і громадських діячів.

Перша половина 30-х рр. – заарештовані Микола Куліш, Лесь Курбас, Остап Вишня, Микола Зеров. 1937 р. – «розстріл українського відродження» і, як наслідок, – сповільнення розвитку української літератури.

Але навіть у цей час з'являлися нові твори (роман «Вершники» Ю. Яновського).

1939 – поч. 40-х рр. – возз'єднання Західної та Східної України, в літературу влились таланти із західноукраїнських земель (Я. Галан, П. Козланюк, О. Гаврилюк, В. Бобинський та ін.).

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ

1. Життєвий і творчий шлях.
2. Новела. Поетична пунктуація.
3. Новела «Кіт у чоботях».
4. Новела «Я (Романтика)».

1. Микола Григорович Фітільов (псевдонім – Хвильовий) народився 13 грудня 1893 р. у селищі Тростянець на Харківщині (тепер це місто Сумської області) в багатодітній родині вчителя. Навчався в початковій школі, Богодухівській гімназії (5 класів). Подальшу освіту здобував самотужки, став ерудованою людиною, добре знав українську і світову літературу. Певний час працював слюсарем, брав участь у діяльності Просвіти. У 1916 р. іде до війська, в окопах Першої світової війни фо-

рмуються його демократичні симпатії, зокрема більшовицькі. Потім бере участь у боях громадянської війни в лавах повстанців, які переходять на бік червоних військ. З 1919 р. – член КП(б)У. Був двічі одружений, від другого шлюбу мав дочку.

У 1921 р. М.Г. Хвильовий переїздить до Харкова, який тоді був столицею. У цьому ж році з'являється окремим виданням його поема «В електричний вік» та збірка поезій «Молодість», пізніше – збірка «Досвітні симфонії». У цих виданнях видно, що поетична творчість Хвильового розвивається в руслі символізму й футуризму. Автор культивує верлібр, невтомно експериментує з формою. Свою творчість поет починав як співець нового господаря життя – пролетаріату, в його ранніх віршах звучали бадьорі, життєствердуючі нотки.

М.Г. Хвильовий очолює ВАПЛІТЕ, проте з посиленням тиску на культурні процеси творчість відходить на другий план, а на першому – проблеми самобутності української культури, пошуки шляхів мистецького й літературного розвитку. Памфлети Хвильового фактично започаткували літературну дискусію 1925-1928 рр. (пізніше вони були об'єднані в цикли «Камо грядеши», «Думки проти течії», «Апологети писаризму»).

Після публікації першої частини роману «Вальдшнепи» перестає виходити журнал «Вапліте», припиняє своє існування й сама організація. Хвильовий пише покайні листи, але в 1930 р. намагається заново згуртувати прогресивні літературні сили навколо організації Пролітфронт.

Проте Хвильового змушують зректися всіх колишніх ідей. Для нього вже були ясними жахливі помилки й збочення в національній політиці, він здогадувався, що голод на Україні був свідомо організований.

Залишивши передсмертні записки до друзів і дочки, 13 травня 1933 р. він застрелився.

Цей постріл був трагічною крапкою в історії українського відродження пореволюційних років.

2. *Новела* – прозовий твір невеликого обсягу, нерідко з напруженим сюжетом і несподіваною або дотепною розв'язкою; в ньому розповідається про якусь одну подію з життя звичайної людини.

Поетична пунктуація – вживання розділових знаків у тексті з метою підкреслити певну думку, передати внутрішній стан персонажа або оповідача тощо.

3. У 1923 р. з'являється збірка перших новел «*Сині етюди*», яку високо оцінили критики. Не могла не схвилювати щира, романтична віра в торжество революційних ідеалів, юний ентузіазм імпресіоністично-романтичного вираження, нещадне заперечення міщанства, паси-

вності й втоми в настроях і світосприйнятті недавніх героїчних борців революції.

У новелі «Кіт у чоботях» Хвильовий прагне відкрити скромну, нічим не примітну героїку революції й створює образ рядового творця, «муралю революції», комуністки товариша Жучок. Проте вже тут відчувається тривога прозаїка за майбутнє країни, людей, бо він поступово став помічати, як деградують революційні завоювання, гаснуть ідеали революції.

Якщо спочатку Гапка – товариш Жучок – змальовується з романтичним захопленням: її ім'я перегукується зі словом «гаптувати» (вишивати золотом), автор любовно називає її товаришем Жучком, «муралем революції» і збирається писати гімн на честь таких же «котів у чоботях», то далі настрої змінюються.

Героїня пройшла разом з бійцями всі фронти, ділила з ними незгоди й труднощі, мріяла про світле майбутнє. Скромна та чесна, вона змінюється після закінчення війни. «Товариш Жучок дочитала – прочитала «Что такое коммунизм». Прочитала – і тільки, не зрозумівши суті, як і тисячі інших». Але і товариш Жучок, і партійні товариші уяснили, що вони керівники, вершители людських долі.

Звідси й починається руйнація душі. Людина втрачає людську подобу – з'являється товариш Жучок №1, №2, №3... Це вже не людина, а ходяча інструкція, механізм, робот.

М. Хвильовий мав власну теорію про два типи революціонерів. Перший тип – романтики. Історія висуває їх на перші місця, коли точаться бої, йдуть уперед мільйонні народні маси (героїня новели «Кіт у чоботях», персонажі «Синього листопаду», редактор Карк з однойменної новели). А потім починаються будні, історія виводить другий тип діячів – «господарів буденного дня» (пристосуванець Шкіц із новели «Редактор Карк»).

4. Шквал критики викликали наступні твори М. Хвильового, де письменник розвінчує «жуків-короїдів» революції, різних переродженців і пристосуванців, які жонгливали партійними постановами, вели «подвійне» життя: позірне – для партії, для колективу; притаєне – для себе.

Подвійне життя повністю руйнує душу головного героя новели «Я (Романтика)», хоча й викликане це роздвоєння іншими причинами.

Спочатку він – людина і чекіст. Як чекіст, фанат революції, член «чорного трибуналу» він вершить суд і вважає, що в ім'я світлого майбутнього можна проливати ріки крові, в тому числі й рідної. Характеристику героя як чекіста доповнюють образи доктора Тагабата й дегенерата – солдата, що стоїть на варті. Ці двоє слідкують за тим, щоб

головний герой залишився «кришталево чесним» перед ідеєю, якій він служить. Найслабшою ланкою серед трьох чекістів є Андрюша, який кожного разу боїться підписувати вирок, бо в ньому людського більше, ніж фанатизму. Саме тому головний герой ототожнює його з власною совістю. Совість викликає нудоту під серцем і бажання втекти від жахливої дійсності, хижої й жорстокої, «як зграя голодних вовків». Через це главковерх «чорного трибуналу» часто тікає на околицю міста, де живе його мати. Лише біля неї він – людина, тільки тут може дати волю потаємним частинам душі. Автор піднімає матір головного героя до рівня Божої матері, тому й ім'я її – Марія – ніби уособлює в собі все гуманне, що є в житті.

Марію заарештовують разом із черницями, бо «вони на ринку вели одверту агітацію проти комуни». Вирок – розстріл.

Чекіст власноручно вбиває матір. Андрюша і навіть Тагабат пропонували йому цього не робити, дише дегенерат-вартовий сприйняв це як належне. Главковерх трибуналу вбив ту частину своєї душі, яка робила його людиною, він залишився вірним солдатом революції, як і дегенерат.

Отже, М. Хвильовий показав згубний, руйнуючий вплив революції, громадянської війни на душі людей і поставив під сумнів мрії про «тихі озера загірної комуни», бо побудувати щастя на крові неможливо.

ОСТАП ВИШНЯ

1. Огляд життя і творчості.
2. Пошуки нових прийомів і засобів творення комічного. Перші твори.
3. Гумористичні жанри. Особливості індивідуального стилю.
4. «Моя автобіографія» – гумористична розповідь про життєвий шлях.
5. «Усипка, утечка, усушка й утруска» – гостра сатира, спрямована проти розкрадачів державного майна.
6. «Зенітка» – мужність народу в роки Великої Вітчизняної війни.
7. «Мисливські усмішки» – змалювання рідної природи.

1. Павло Михайлович Губенко (Остап Вишня) народився 13 листопада 1889 р. на хуторі Чечва на Полтавщині (нині Сумська область) в багатодітній родині. Після двокласної школи навчається в Києві у військово-фельдшерській школі. У 1917 р. вступив на історико-філологічний факультет Київського університету, однак навчання залишив, зайнявся літературною і журналістською діяльністю. Був прихильником української державності.

Перший твір «Демократичні реформи Денікіна» він надрукував у 1919 р., а в 1921 р. вперше скористався псевдонімом Остап Вишня.

З 20-х рр. і до 1933 виходять численні збірки творів гумориста, зібрання «Усмішок» у чотирьох томах.

26 грудня 1933 р. Остапа Вишню заарештували, судова «трійка» визначила міру покарання – розстріл, але згодом замінили на 10-річне ув'язнення, яке він відбував в Ухті (Комі АРСР) на руднику Еджит-Кирта на різних роботах.

Третього грудня 1943 р. вийшов із Бутирської тюрми в Москві, куди напередодні був терміново переведений, на волю. У 1944 р. в газеті «Радянська Україна» надруковано усмішку «Зенітка» – першу після повернення до українського читача. Через кілька років виходять політичні фейлетони та памфлети. Крім цього, гуморист працював і над перекладами творів із російської та світової класики, проводив велику громадську роботу (був членом редколегії журналу «Перець», членом правління Спілки письменників України).

Помер Остап Вишня 28 вересня 1956 р.

2. На початку 20-х рр. Остап Вишня свою художню творчість пов'язує з найважливішими тогочасними подіями, змінами в житті, зокрема села з його одвічною темрявою та забобонністю. Цій тематиці присвячено книжки «Вишневі усмішки (сільські)», а також «Лицем до села», які стали помітним явищем у творчій біографії письменника.

Перш за все привертав увагу художній типаж в усмішках – багатий, своєрідний і різноманітний. І персонажі творів, і осмислені автором проблеми – це сама дійсність, саме життя села в гумористичній інтерпретації. В усмішках і фейлетонах «Село-книга», «Як гусениця у дядька Кіндрата штани з'їла», «Сільська юстиція», «Гіпно-баба» персонажі розкрито в несподіваних життєвих ситуаціях. Тут виявлено неповторне обдаровання митця влучно підмітити негативне, своєрідно вжитися в образ героя або антигероя, знання оригінальних людських типів, численних бувальщин тощо.

Для викриття негативних явищ письменник використовує ефективну зброю сатири. З жанрового боку серед його творів не тільки усмішки: він так само активно виступає в жанрі фейлетону, гумористичного оповідання. Але автор не тільки викривач, його творчості також притаманна поетичність в осягненні світу, ніжність і лагідність у ставленні до людини й природи.

Особливо характерні з цього погляду «Вишневі усмішки кримські» (1925), де факти й події минулого, географічні особливості Криму, побут і звичаї людей здобувають доброзичливо-гумористичне осмислення.

Остап Вишня бачив порочне й потворне в житті, але ототожнював його з хворобами «зростання», які, вірилося, можна з часом перерости. Гуморист створив цикл українознавчих усмішок **«Українізуємось» (1926)**, у якому провідним мотивом є відродження національної гідності народу. В усмішках поставлено проблеми національної мови, її впровадження в державне користування, розвитку національної культури.

У театральних усмішках, мистецьких силуетах, усмішках літературних, дружніх шаржах влучно відтворено індивідуальні особливості митців, атмосферу літературно-мистецького життя того часу.

3. Письменник-новатор не лише розширив тематику, а й збагатив жанрові різновиди памфлету, фейлетону, гуморески, нарису. У його сатиричних памфлетах різке викриття зображуваного поєднане з гострим, нещадним висміюванням. Гіперболізація, гротеск, іронія, контраст, нарочите зниження образів, самовикриття персонажів – такі образотворчі засоби використовує сатирик.

Часто звертався Остап Вишня й до одного з найоперативніших і найдійовіших жанрів сатири – *фейлетону* (невеликий літературно-публіцистичний твір, де в дотепній формі за допомогою сатирично-гумористичних засобів і образів розповідається про злочоденні події суспільного життя).

Чи не найбільше письменник любляв невеличкий художній твір про смішну пригоду або рису в характері людини – *гумореску* (життєві явища зображуються в добродушному, жартівливому тоні).

Надзвичайно яскраво виявився талант митця й у багатьох різновидах *нарису* (художньо-публіцистичний твір, який поєднує документальність з узагальненням, проблемно-публіцистичною загостреністю).

Остап Вишня виступив творцем різновиду фейлетону та гуморески – *усмішки*. Найхарактернішою прикметою нової жанрової форми – «вишневої усмішки» – є ліричне забарвлення гумористичної розповіді.

Визначальні особливості гумору Остапа Вишні – багатство відтінків комічного, по-народному соковита мова, діалогізований виклад дії, іронічно-усміхнений погляд оповідача на порушені проблеми. Один з основних засобів характеристики персонажів – діалоги, яким притаманні неоднозначність, змістовність.

Гуморист майстерно застосовує прийом зіставлення й поєднання різних шарів лексики й стилів.

4. Остап Вишня міг з усмішкою дивитися не лише на події зовнішні, а й на власне життя. В гуморесці **«Моя автобіографія» (1927)** він у легкій для читача формі розповідає і про свої політичні переконання, і

про становлення себе як письменника. Як же стають письменниками? На думку гумориста, так: «– Писатиме, – сказав батько, коли я, сидячи на підлозі, розводив рукою калюжу».

Приписуючи дитині складові свідомості дорослої людини, автор досягає комічності, зображуючи формування своєї класової свідомості. Ще в шкільні роки він був лейбористом, бо з одного боку – цілував ручку барині, а з другого – толочив її квіткові клумби.

Тут же дізнаємося про освіту Вишні й про те, чому його віддали вчитися на військового фельдшера.

З притаманними йому іронічними самокпинами написав гуморист і про свої революційні «одіссеї»: «Як ударила революція – завертівся. Будував Україну. Бігав з Центральної ради в університет, а з університету в Центральну раду. Тоді до св. Софії, а з св. Софії до «Просвіти», а з «Просвіти» на мітинг, з мітингу на збори...»

У «Моїй автобіографії» письменник зумів не лише викласти головні події свого життя, а й торкнутися соціально-політичних проблем, які глибше розкрив у політичних памфлетах і фейлетонах.

5. Проти розкрадачів державного майна, створеного працею чесних робітників, спрямовано сатиричний твір «Усипка, утечка, усушка й утруска». Це своєрідний тлумачний словник, але розтлумачуються тут негативні явища економічного життя. Побудовано твір на каламбурах. Комічність створено завдяки використанню спільнокореневих слів з найрізноманітнішими значеннями:

УСИПКА. Походить од дієслова «сипатися».(...)

Усипка – речівник не живий, а розумовий, духовний... Вона дуже тонка штука і пролазить через найменші пори. (...) Борошно або цукор, примірно, може «усипатися» з залізного або крицевого герметично залютованого посуду... (...)

УТЕЧКА. Від дієслова «тікати» (...), що виключно стосується живих речей. А тут воно само собі зраджує і характеризує виключно неживі речі і до того ще й рідкі: олію, нафту, гас, бензин, спирт і т. ін.(...)

УСУШКА.(...) Усихають майже завжди найсухіші речі: мануфактура, шкіри, суха садовина, городина і т. ін. (...)

Звичайно, «усушка» цілих галузей народного господарства і країн – гіпербола (художнє перебільшення), а нафта, яка побачила гарний краєвид і втекла, всихання сухих речей сприймаються не інакше, як парадокс. Але саме завдяки цим прийомам, перерахуванням і досягається узагальнення зображених явищ, їх засудження.

6. Вийшовши на волю, гуморист повертається до читача в 1943 році. Починається другий етап його творчості.

26 лютого 1944 р. у газеті «Радянська Україна» була надрукована знаменита гумореска Остапа Вишні «Зенітка», де автор підносить тему мужності й нескореності народу в роки Великої Вітчизняної війни, утверджує його героїзм. У боротьбі з фашистами брали участь навіть старі діди й підлітки.

Головний герой «Зенітки» – мудрий, життєрадісний, винахідливий і дотепний.

Про свій героїчний подвиг у роки Великої Вітчизняної війни дід Свирид, людина мужня і скромна, розповідає зі стриманим гумором. У загальнонародну справу розгрому німецько-фашистських загарбників він робить і свій посильний внесок.

Сміх викликають не тільки незвичайні ситуації, в які ставить Вишня свого героя, а й використання військової термінології.

Лукерка не говорить, а «стріляє» словами. Комізм ще більше посилюється, коли Лукерка, скориставшись «організаційною обшибкою» «льотчиків-молодчиків», пішла в «психологічну контратаку» і «прорвала фронт». Врятував їх лише погрібник («опорний вроді пункт»).

Велика ненависть у діда Свирида до фашистів: «Загребли трьох отам на вигоні... І могилу вони були насипали, й хреста поставили; так як наші оце повернулись, я й хреста порубав, і могилу по вітру розвіяв. Щоб і сліду од погані не було». Дід-партизан Свирид уособлює найкращі риси українського національного характеру. І хоч гуморист вдається до жартівливих розмовних інтонацій, опобутовлює сцени «страження», «Зенітка» відігравала і мобілізаційну, і «підбадьорювальну» роль. А саме таке завдання і ставив перед собою письменник.

Остап Вишня вибрав діда героєм «Зенітки», щоб «показати, що з ворогом воював увесь наш народ, що мав силу держати в руках як не гвинтівку, то бодай вила». Так сам письменник визначає ідейно-художню спрямованість твору.

7. Значне місце в творчій спадщині гумориста посідають «**Мисливські усмішки**». Над ними він працював протягом багатьох років. У цих маленьких шедеврах особливо яскраво виявилось органічне злиття гумору й лірики.

Павло Михайлович вирушав на полювання з єдиною метою – помилуватися красою рідної природи, захоплення якою «поет полювання» передає й у «Відкритті охоти», і в «Мисливстві». Письменник правдиво відтворив психологічний стан мисливця напередодні відкриття полювання...

У «Мисливських усмішках» Остап Вишня любовно створив високохудожні картини природи, розкрив її могутність і красу. Той, хто піднімає руку на неї, хто безжально руйнує її, – заклятий ворог. У нарисі

«Самі собі шкідники» автор запитує: «Чи не від того наші тварини й птахи дикі, що дехто з нас «дикий»?» І там же пристрасно закликає всіх «взятися за охорону нашої чарівної природи: і птахів, і звірів, і садів, і лісів...»

Пейзажі Остапа Вишні служать поетичною паралеллю до настроїв героя-оповідача. Ліризм же, в свою чергу, якнайтісніше переплітається з дотепами, неймовірними вигадками.

Жартівник з уже згадуваної гуморески «Відкриття охоти» переказує почуте від інших про найкраще місце для полювання: «Біля Борисполя, на озерах, качви тієї, ну, як хмари! (...) Одне одного просто далять! Оце вчора приїздила звідтам молодиця, так казала, що її свекрові кум його казав, що кумова баба чула од свахи, що та сама бачила, як коноплі мочила, що нема куди через тую качву коноплини ткнути!»

Комізм створюється не лише за допомогою гіперболи (перші речення); сміх вибухає і від десятирядної «достовірності інформації».

Остап Вишня вживає своєрідні образні порівняння: качви тієї, як хмари, як тої ряски; карась, як лопата; короп, як ночви; щуки, як човни-довбанки.

Герої «Мисливських усмішок» – люди широкої натури, благородні, розумні, кмітливі, до безтями закохані в рідний край; люди, які любляють влучне і дотепне слово, знають безліч мисливських вигадок. Це – щирі любителі й охоронці природи.

«Мисливські усмішки» – яскрава сторінка не тільки в багатогранній творчості Остапа Вишні, а й в усій українській сатирично-гумористичній літературі.

«ПРАЗЬКА ШКОЛА» УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

«Празьку школу» представляють поети, чия творчість почалася в еміграції, переважно в містах Празі та Подебадах, хоч деякі згодом виїхали з Чехословаччини, наприклад, Євген Маланюк, Наталія Лівицька-Холодна й Олена Теліга – до Варшави; Василь Хмелюк – до Парижа; Олекса Стефанович, Оксана Лятуринська, Галя Мазуренко й Олег Ольжич залишалися тут до кінця Другої світової війни.

Термін «Празька школа» здебільшого умовний, бо це не була група, об'єднана організаційно, тобто не мала статуту, естетичної та ідеологічної платформи.

У творчості письменників цього угруповання звучать ностальгічні мотиви, звернення до історичного минулого України. Окреслюється новий ліричний герой у поезії, що усвідомлює національний обов'язок, твердий у переконаннях, рішучий, вольовий. Поезія представників «Празької школи» має високий естетичний рівень, вона пройнята но-

ваторськими пошуками і за стилем є синтезом реалізму, неоромантизму, символізму та інших новітніх досягнень модернізму.

Ю. Дараган не розгортає перед читачем конкретних сюжетів з минулого (крім поеми «Мазела»), він оспівує стихію природи, пройняту духом язичницьких уявлень давніх русичів. Поезії Дарагана сповнені асоціацій, спогадів про «забутий край», вони ніжні й тужливі, а разом з тим тверді, як криця.

Ю. Клен (Освальд Бургард) – автор широкомасштабного художнього літопису історичних подій ХХ ст. «Попіл імперій», психологічних новел («Акація», «Яблука», «Медальйон»), нарисів та майстерних перекладів світової класики.

Олена Теліга – мужня учасниця національно-визвольного руху, антифашистського підпілля. Трагічно загинула в Бабиному Яру . Вона продовжила й розвинула традиції Лесі Українки. В її віршах «Літо», «Мужчинам», «Вечірня пісня» дивовижно поєдналися жіноча ніжність і мужність чоловіка-борця.

Олег Ольжич – син відомого українського поета Олександра Олеся. Виріс під впливом поетичного таланту батька. Вів антифашистську підпільну діяльність і загинув у концтаборі.

Олегу Ольжичу належать збірки віршів «Рінь», «Вежі», «Підзамча», «Воно зросло з шукання і розлуки...», «Гали». Ліричний герой його поезій – твердий у переконаннях борець за національну ідею, сильна людина. Для поетичного стилю Олега Ольжича характерні висока культура та самотність образного мислення.

Євген Маланюк – відомий світові талановитий поет, мистецтвознавець, літературний критик. У його поезії відчутне національне коріння, хоча й був мандрівним співцем – повсякчас у дорозі. Найвідоміші збірки – «Стилет і стилос», «Гербарій», «Земля й залізо», «Земна Мадонна», «Серпень» та інші, видані в різних куточках світу.

Про що б не писав поет, його погляд був звернений до долі України, рідного народу. Своє завдання як поета він вбачав у тому, щоб сформувати національну свідомість через безкомпромісний суд над тим, що є слабким, негідним у національному характері, історії, та возвеличити все гідне, високе.

В особі Маланюка поєдналися поет-трибун і поет-лірик. Йому належать і вишукана любовна лірика, і пейзажні зарисовки, сповнені філософських роздумів про «світ гріховний».

Висновок. Поети «Празької школи» органічно поєднують українську літературу з європейською у кращих своїх зразках.

ЄВГЕН МАЛАНЮК

1. Життєвий і творчий шлях.
2. Основні прикмети творчої манери.
3. Аналіз збірок.

1. Євген Маланюк – одна з найяскравіших постатей вітчизняної літератури ХХ ст., її безумовний класик. Є. Маланюк усією своєю творчістю був пов'язаний з Батьківщиною. Хоча його повернення розпочалося лише через два десятиліття після фізичної смерті, яка сталася 16 лютого 1968 р. у Нью-Йорку.

Є. Маланюк народився 20 січня 1897 р. в селі Новоархангельську на Херсонщині. Середню освіту здобув у реальній школі в Єлисаветграді, де колись училися славетні брати Тобілевичі, а одночасно з Є. Маланюком – Юрій Яновський. Потім навчався в Петербурзькому політехнічному інституті, з початком першої світової війни був мобілізований, закінчив Київську військову школу. Був безпосереднім учасником трагічних спроб реставрування національної державності. Саме тоді перед майбутнім поетом постали «історико-психологічні» комплекси української нації як проблеми, на вирішення яких була спрямована вся подальша творча енергія. Вперше вони увиразнилися вже у польських таборах для інтернованих (1921-1923), коли битву за державність України було програно, а історичний шанс прогаяно.

Далі були Чехословаччина, навчання в Подебрадській академії, одержання диплома інженера, праця за фахом у Польщі; німецька окупація у Варшаві, коротке перебування в Празі, Мюнхен і в 1949 р. – від'їзд до США, де працював інженером, видав кілька книжок.

Кожне видання творів Є. Маланюка – це віха творчого життя.

У 1922-1923 рр. (у польському таборі для інтернованих) він став співвидавцем журналу «Веселка», де й публікував перші свої вірші, брав участь у виданні альманаху «Озимина». Починаючи з 1923 р. активно друкувався в численних еміграційних журналах. Автор поетичних збірок «Стилет і стилос» (1925), «Гербарій» (1926), «Земля й залізо» (1930), «Земна Мадонна» (1934), «Перстень Полікрата» (1939).

У післявоєнний період видає збірки поезій «Влада» (1951), «Проща» (1954), «Остання весна» (1959), «Серпень» (1964) та збірки літературно-публіцистичних статей («Книга спостережень» (1962, 1966); «Нариси з історії нашої культури» (1954)) і т. ін. Посмертно вийшла збірка поезій «Перстень і посох» (1972).

2. **Стиль** поезії Маланюка формувався в період української визвольної боротьби 1917-1920 рр., пізніше – під тиском емоцій гніву й болю за століття гноблення української нації й поразку відновленої за час

революції держави. Гнів поета спрямовано не тільки проти зовнішніх ворогів, а й проти внутрішніх слабкостей, які поет бачив у комплексі «малоросійства», анархізмі, низькій національній дисципліні й організації. Саме тому ліричний герой у поезіях Маланюка – вольова людина з яскраво вираженим національним характером; людина, яка усвідомлює себе повноцінним представником нації, а не слабкодушним «малоросом».

У радянській критиці Маланюка називали й «українським фашистом», і «духовним Квазімодо», і «поетом волонтаризму». Негативні оцінки радянських критиків збігалися з відзивами представників антагоністичних таборів. Відомо, що навіть Олег Ольжич, Юрій Клен, Юрій Липа критично ставилися до поезії Маланюка.

Серед основних особливостей творчої манери Маланюка можна назвати такі:

1) синтез символічних, імпресіоністичних і реалістичних засобів зображення (наприклад, у «Варязькій баладі» Україна постає в образі відьми-упиря, що летить «своїх дітей байстручу пити кров» та ін.);

2) використання оригінальних *епітетів* (срібно-смертний сон, похоронний сніг, ворожі й нещадні дні), *метафор* (степи «випростали крижі», «все скує смертельно-білий жах» – явища природи наділяються людськими рисами), *алегорій* («Рим» – державність), *синтаксичних конструкцій*;

3) циклічне розташування поезій у збірках.

3. **Першому** періоду притаманні войовничий «державницький» характер, викликання й наближення апокаліптичних видінь, в яких має очиститися й воскреснути Україна.

Найбільш значущою для цього періоду була збірка «**Стилет і стилос**» (1925). Маланюк усе робив для того, щоб стилос (паличка для письма) нагадував стилет (зброю). Поет вважав, що слово пов'язано з формотворчим духом нації, тому воно тенденційне, заангажоване. Це підтверджують і рядки з поезії «Посланіє»:

Як в нації вождя нема,
Тоді вожді її поети.

Україні бракувало українців, а «малоросів» і «хахлів» завжди вистачало. Поезія, як це засвідчила «вулканічна» поява Тараса Шевченка, здатна була не лише збудити націю, а й підготувати її до майбутніх випробувань. У зв'язку з цим показовими можна вважати вірші-присвяти з циклу «Сучасники».

У присвяті Максиму Рильському поет висловлює захоплення творчістю «алхіміка мудрих слів», його високою культурою. Автор завдяки метафорам створює високохудожні образи й картини:

... Ви – еллін, схимник і Гоген!
Навколо – хаші й печеніги,
А в кельї – тиші ніжний спів,
Реторти, циркуль, колби, книги
І Ви – алхімік мудрих слів.

Вірш написаний чотиристопним ямбом, що допомагає автору створити відчуття м'якого плину поетичних рядків, робить тон викладу сердечним, лагідним.

Присвята Павлові Тичині має контрастну композицію, що зумовлено ідейно-художніми особливостями твору. У першій частині Маланюк проголошує «культ» поета-лірика, висловлює щире захоплення творами збірок «Сонячні кларнети» та «Плуг», а самим збіркам надає статусу безсмертних. П'ятистопний анапест змушує поезію звучати урочисто, проте в другій частині при тому ж розмірі рядки звучать болючо-гнівно, а в третій – біль поєднується із сумом. Ліричний герой розчарований тим, що пізніші твори великого поета втілюють «гасла дня», стають примітивнішими, занадто ілюстративними й публіцистичними. В умовах тоталітарного режиму поет поставив слово на службу владі – і воно втратило свою чарівність.

Майже вся довоєнна творчість Є. Маланюка пройнята звинуваченнями на адресу свого народу. Звертаючись до образів багатьох діячів світової історії, поезія Маланюка «проектувала» майбутнє України. Проте поет вважав, що людина формується не лише під впливом історії, а й географії, звідси – наскрізна тема «прокляття степом», тобто створення бездержавницького типу людини. Поезія намагається зняти це одвічне «прокляття», бо вона звернена до Бога, здатна рушити й творити гори. Творця такої поезії й зображено у вірші «Шевченко» (збірка «Земля й залізо», 1930 р.). Роздумуючи над творчістю великого Кобзаря, автор виступає проти того, щоб Шевченка вважали лише поетом чи трибуном, бо він

Скорше – бунт буйних майбутніх рас,
Полум'я, на котрім тьма розтала,
Вибух крові, що зарокотала
Карою за довгу ніч образ.

Така поезія здатна змінити рабську, «степову» психологію: «У досвітніх загравах – степа з дужим хрустом випростали крижі». Основна антитеза твору – поєднання полум'яної любові поета до своєї знедоленої нації з пристрасним протестом проти її гнобителів.

На **другий** період творчості Є. Маланюка вплинули наслідки небувалої за своїм розмахом світової бойні. У цей час посилилася трагедійність світовідчуття поета, провідною рисою його поезій стала про-

НАУКОВО-ТЕХНІЧНА
БІБЛІОТЕКА

Національного аерокосмічного
університету ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

проблема особистості, захопленої виром історії. Все частіше митець порівнює свого ліричного суб'єкта з образом Одиссея, який повертається на батьківщину.

Якщо раніше Маланюк вважав поета посередником між Богом та юрбою і таким чином піднімав поета над іншими, то тепер ліричний герой стає заземленим, втрачає риси людини, обраної Богом. Тепер це людина, яка завзято шукає дорогу до свого дому і родини. Поет стає уважнішим до навколишнього світу, навіть чужі ландшафти нагадують йому Україну.

Мотиви туги за батьківщиною виразно проступають у збірці **«Влада» (1951)**. Вірш *«Одна пісня»* починається з епіграфа:

В кінці греблі
Шумлять верби... –

це рядки з української пісні, яка викликала у героя сум, бо він з особливою гостротою відчував свою відірваність від рідної землі. Як і до Бога, до неї він звертається з шаную та трепетом, тому й займенник Ти пише з великої букви. Рідний край у поезії постає в усій своїй красі: з далечиною безмеж, небес нестриманою повинню, смарагдовою тінню хмар (такий динамічний пейзаж характерний для імпресіоністичної манери). Далека пісня рідного краю порівнюється з хоралом, весною, тобто здатна збудити в душі найвищі почуття, є живодайним джерелом для страждених. У невмирущих піснях виражено дух великої нації, яка їх створила.

У збірці **«Серпень» (1964)** образ України стає ще теплішим. Ліричний герой вірша *«Високий ранок»* замилюється красою ранньої осені в чужому краї і раптом бачить у цьому пейзажі щось знайоме:

Перечекай. Це ще не чорна осінь:
Це – золота, як згадка про весну,
Це здогад той, що не доснився й досі,
Що все трива в анабіозі сну.

Автор передає найінтимніші свої почуття, бо, як відомо, у сновидіннях назовні виходять найпотаємніші думки й переживання – ті, що існують поза розумом, у глибинах душі.

Якщо раніше поет засуджував усе безвільне, слабке в українській ментальності, зокрема рабське начало, сформоване в душах людей «ніччю бездержавності», то тепер все частіше в його творах з'являється віра в появу нової людини, у формування повнокровної нації. Вірш *«Пам'яті Т. Осьмачки»* пронизує пекучий біль, викликаний передчасною смертю талановитого поета, вірного сина України, який був замучений у катівнях більшовицької інквізиції. Образ поета переростає в символ нескореності, незламності духу всієї нації («Ось-

маче – символе, як Вій, від мук незрячий»). Автор упевнений, що народ не забуде свого захисника, не залишить його на чужині. Червоною ниткою через увесь твір проходить віра в неможливість знищення нації, неминуче її ствердження й оновлення у прийдешніх поколіннях.

Вірші збірки **«Перстень і посох» (1972)** теж присвячені Україні. Посох – неодмінне знаряддя подорожнього, перстень – символ пам'яті, знак приналежності до далекої родини, якою для Маланюка була батьківщина.

Цікавим є вірш *«Май 1935 року»*. Важко розібратися, де змальовуються картини природи, а де – факти з історії української культури. Весна – пора пробудження усього живого, після чого мають прийти тепле літо й осінь зі своїми дарами. Проте замість теплого леготу налетіли холодні вітри зі снігом:

Мерзне квіття дитячо невинне.

Заклякають соки в деревах.

Можливо, це не лише картина природи, а й натяк на розстріляне відродження нашої культури. Оригінальні образи й картини весняного морозу гармонійно поєднуються з мінорним тоном викладу, який в останній строфі поступається пафосності:

Та кризь хугу вдарить меч небесний

І над срібно-смертним сном весни

Голос кари заgrimить – «воскресни!»

Всім немилосердям вишини.

У цих рядках звучить віра автора у відродження української державності, що загинула в 20-х роках, у розвиток національної культури тощо.

Поет втратив батьківщину, бо змушений був її покинути. Та найгіршим для нього було усвідомлення того, що взагалі немає такої країни – Україна. Це лише частка величезної імперії:

Батьківщино моя, Батьківщина німа!

Навіть гіркість в черствому щоденному хлібі

Мстить, нагадуючи, що тебе нема.

Тут, у вірші *«Лист»* (адресований Україні) поет вилив не лише тугу за рідним краєм, а муки від усвідомлення власного безсилля. Він не може звільнити країну від пут кровожерного ката («... А ворожі, навіки вже страчені дні, коли марно палаєш, а ворог регоче...»), як не змогли й кращі сини України. Лист – засіб спілкування на відстані, у ньому можна висловити свої почуття. «Лист» Маланюка справляє тяжке враження, бо в ньому – біль, спричинений долею рідного краю та особистою беззахисністю й самотністю автора. Як глибоке розчарування звучать останні рядки поезії:

Та у муках ночей, під нещадними днями,

За безкрилим триванням цих згублених літ
Виростає ось мудрість, важка, наче камінь, –
Одинокий безрадісний плід.

ВАСИЛЬ БАРКА

1. Огляд життя і творчості.
2. Роман «Жовтий князь».

1. Василь Костянтинович Очерет (псевдонім – Барка) народився на Полтавщині 16 липня 1908 р. Вчився в духовному училищі, яке потім перетворилося в трудову школу (семирічку). Під час голоду 20-х років покинув навчання, працював у наймах. Після закінчення семирічки навчався в педагогічному технікумі, вчителював на Донбасі, через конфлікти із владою покинув роботу. Навчався в Краснодарському педінституті.

Під час війни був вивезений до Німеччини, потім емігрував до Америки. Зараз проживає у США.

У радянський час він опублікував збірки «Шляхи» (1930) та «Цехи» (1932), але саме в еміграції став одним із найвизначніших українських письменників та мислителів.

У Німеччині написав поетичні збірки «Апостоли» (1946) та «Білий світ» (1947). Емігрувавши до Америки, видав книжки поезій «Псалом голубого поля» (1958), «Океан» (1959), «Лірник» (1968), романи «Рай» (1953), «Жовтий князь» (1963), роман у віршах «Свідок для сонця шестикрилий» (1981). Творчість Барки в еміграції має антирадянське спрямування.

2. Тема голоду в Україні (1932-1933 рр.) – найболючіша оповідь Василя Барки, якій він крім поетичних творів присвятив романи «Жовтий князь» і «Рай». Вперше книжкою роман **«Жовтий князь»** було надруковано в **1963 році**, хоча робота над ним тривала з 1958 по 1961 роки, а матеріали автор збирав 25 років. Один земляк залишив В. Барці невеликі за обсягом спогади, де описав долю близької йому родини, якій автор «Жовтого князя» дав прізвище Катранники. Та він бачив усе на власні очі, коли відвідував родину свого брата на Полтавщині у 1933 році, а потім у 1934 ледь сам не загинув під час голоду на Кубані.

Сама назва твору глибоко символічна, бо Жовтий князь – це уособлення зла, голоду й самого диявола; це радянська тоталітарна система, яка знищує все гуманне на своєму шляху, «пожирає своїх дітей».

Зміст роману об'єднує три плани:

1. *Реалістичне зображення* нещастя в сім'ї селянина Мирона Даниловича Катранника. Спочатку у них із хати забирають усе їстівне, тим самим прирікаючи людей на голодну смерть. Страждають і помирають один за одним члени родини – старенька мати, діти (старший син Миколка і дочка Оленка).

Вся композиція роману – життєвий шлях героїв, який ототожнюється із пошуками їстівного, бо без їжі нема життя. Харчі добуваються усіма можливими й неможливими способами: викопують торішні овочі, вживають мерзле м'ясо з дохлого коня. Як і багато інших, Мирон Данилович, а потім і його дружина Дарія Олександрівна з дітьми рушають у мандри. Безуспішно вони пробують купити хліб у місті, бо, виснажені голодом, не можуть вистояти в довгих чергах. Батько пробирається до Кавказу, по дорозі підробляючи конюхом, але селян вилловлюють і відвозять подалі від міст, не дозволяють працювати без документів. Під час однієї з облав Катранник ледь залишився живим: його разом з іншими селянами скинули з потяга разом із палаючою деревиною. Не пощастило старому Гонтарю. Його з синами вилловили в місті, вивезли в поле і розстріляли. Напівживий селянин повернувся до села, розповів про розбій влади і помер. Ховали діда вночі, бо його вже не було серед живих, – він не мав права ні на життя, ні на поховання по-людськи.

Поки Мирон Данилович шукає харчі для родини, Дарія Олександрівна з дітьми годується всім, що знайдуть, навіть собачатиною. У селі ж трапляються випадки людожерства (сусіди з'їли родича-каліку). Світ розпадається на дві частини: тих, хто ще не збожеволів, і людожерів. Тепер навіть страшно заходити на запрошення до чужої хати.

Після мандрів помирає старший Катранник. Щоб урятувати останню дитину (Андрійка), Дарія Олександрівна вирушає з сином до міста, але при посадці на потяг вони загубили один одного. Розшукуючи сина, жінка вмирає від надмірного виснаження.

Андрій знайомиться з дядьком Никифором і вирушає разом з ним у мандрівку – на заробітки до Білорусії, щоб потім повернутися й порадувати матір хлібом і грошима. Він ще не знає, що залишився на шляху життя сам, тому знов іде – шукати матір.

2. *Психологічний план* – опис незвичайних змін у душевному житті членів родини Катранників. Більшість жертв голодомору, хоч і смертельно байдужі до всього, крім їжі, все ж зберігають справжні людські почуття: любов до ближніх, дружбу, взаємоповагу, совість та побожність на відміну від своїх губителів, які мали вдосталь харчів із закритих розподільників. Страшною з точки зору голодного Мирона Даниловича була картина біля «Союзхліба»: під навісом гнило зерно, яке б

могло врятувати голодуючих. Недарма Барка порівнює сталінську систему з Вієм Гоголя: «Свій залізний палець він спершу наводить на віруюче селянство України, і раптом накидаються туди погубницькі сили з усього світу». Тому реалістичне зображення переплітається з напівмістичним, символічним (мертві птахи падають з неба, рудий ящур у снах, жовтий колір обличчя Отроходіна, жовті стіни державної установи).

3. *Духовний план* – зображення явищ вищої сфери через церковне життя, віру.

Останньою в романі є сцена, коли Андрій Катранник (єдиний, хто залишився живим з усієї родини) приходять на місце, де його батько захоронив від комсомольських активістів церковну чашу. Ця сцена має велике значення. Андрій розуміє, що тут – «святиня, про огненну силу якої страшно помислити», оберег, що не дав загубити, продати душу дияволу. Він бачить світанок у формі цієї чаші, яка перетворюється на пам'ятник загиблим.

У духовному зображенні члени родини Катранників є носіями загальнолюдських ідеалів. У їхніх долях уособлено трагедію всього українського народу в страшні роки голодомору.

Роман «Жовтий князь» – це книга пам'яті жертвам голодомору 1932-1933 років, гнівне осудження тоталітарного режиму.

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ

1. Огляд життя і творчості.
2. Роман «Вершники».

1. Юрій Іванович Яновський народився 27 серпня 1902 року на Єлисаветградщині (тепер Кіровоградська область) в заможній селянській родині. Дитинство, проведене серед хліборобів-степовиків, сприяло формуванню у майбутнього письменника шанобливого ставлення до селян, їх праці, навколишнього світу. Тоді ж він прилучився до фольклорних скарбів рідного народу.

Ю. Яновський навчався в Єлисаветградському реальному училищі (1911-1919 рр.), в Київському політехнічному інституті (1922-1924 рр.), служив у різних єлисаветградських канцеляріях (в останні роки громадянської війни). Події революції та громадянської війни залишили глибокий слід у душі письменника й пізніше були відображені в його творчості.

З десяти років він почав писати вірші російською мовою, вперше було надруковано вірш «Море» також російською мовою в 1922 р. у газеті «Пролетарська правда». Цей твір помітив лідер футуристів Михайло Семенко, який сприяв входженню Яновського до літератури.

У **1928 році** вийшла в світ поетична збірка **«Прекрасна УТ»** (Україна трудова), для якої характерною була романтична піднесеність образу, прагнення побачити дійсність через призму історичних легенд.

Водночас він пробує свої сили й у прозі, з'являються збірки його новел **«Мамутові бивні» (1925)** та **«Кров землі» (1927)**. Новели цих збірок сприймаються швидше як пошуки свого голосу, ніж його знайдення. Але вже тут помітно, що і думка, і художній стиль письменника неординарні, від новели до новели автор прагне подавати глибокі картини життя й поривається, як і всі романтики, до часу істинного, ідеального. Динаміка зміни картин, зміщення часових площин, несподівані повороти, загадкові ситуації, екзотичні імена (Рубан, Ма, Матте) дивують читача, шокують його уяву. Одночасно проблематика цих оповідань пов'язана із спробою ще молодого письменника осмислити, зрозуміти особливості громадянської війни в Україні, звернути увагу на повстанську стихію, отаманство, партизанську вольницю. Його герой – романтичний, він стоїть перед вибором, у якому перемагає революційний обов'язок. Особисте відступає на другий план. Цей мотив є провідним у тогочасній прозі. Проте Ю. Яновський ненав'язливо порушує проблему «чистоти червоного прапора».

Деякий час Яновський працював редактором на Одеській кінофабриці, написав серію нарисів про тогочасних українських кіномитців (**«Голлівуд на березі Чорного моря», 1930**).

У **1928 р.** з'являється роман **«Майстер корабля»**. У **1930 р.** було написано роман **«Чотири шаблі»** – схвильовану епічну розповідь про національно-визвольну боротьбу українського народу в період іноземної інтервенції та громадянської війни. Темі громадянської війни присвячено й роман **«Вершники» (1935)**.

За роки війни Ю. Яновський написав драму **«Син династії» (1942)**, збірку оповідань **«Земля батьків» (1944)**. Драма являла собою малохудожній, ілюстративний і типово безконфліктний твір. У новелах збірки «Земля батьків» було значно більше і реалістичності, і романтичної щирості (особливо в зображенні дітей, які брали посильну участь у боротьбі з фашизмом), та деяка надуманість конфліктів і ситуацій, «виправлення» ідей позначилися і тут.

Тоді ж, у 1945-1946 рр., письменник почав працювати над новим романом, а в 1947 р. його було надруковано в молодіжному часописі «Дніпро» під назвою «Жива вода». Критики безжально накинулися на цей твір, звинувативши письменника в «загущенні темних барв», «спотворенні радянської дійсності», «запереченні перетворюючої ролі соціалістичної свідомості та більшовицької дійсності», «реакційній переразвізаності біологічних факторів над соціальними» тощо. Через півроку пі-

сля розгрому роману письменник змушений був опублікувати в «Літературній газеті» покаяний лист. Невдовзі він почав готувати нову (виправлену) редакцію цього твору. А в **1956 році** роман уже після смерті автора побачив світ під назвою **«Мир»**. Основною його темою було зображення післявоєнної відбудови села, а також трудового подвигу народу.

У 1949 році за цикл **«Київських оповідань»** Ю.І. Яновському була присуджена Сталінська премія. У цих оповіданнях оспівано героїзм радянських людей під час війни, керівна роль у ній комуністичної партії на чолі з Йосипом Сталіним...

Ю. Яновський активно працював як кіносценарист і драматург. У **1953 р.** він опублікував драму **«Дочка прокурора»**, яка стала важливою сторінкою в українській драматургії середини 50-х років. Драматург писав про те, як казенщина відвертає людей від одвічних родинних турбот, руйнується їхня мораль, батьки виявляють, що нема взаєморозуміння між ними і дітьми, що «недоглянули» своїх дітей, а діти опиняються в лабетах «вуличної педагогки» і злочинності. Творчий доробок Яновського-драматурга складають такі твори: «Завойовники» (1931), «Дума про Британку» (1937), «Потомки» (1938), «Син династії» (1942 – 1947), «Дочка прокурора» (1953), «Райський табір» (1953), «Молода воля» (1954).

2. Після появи в **1935 році** роману в новелах **«Вершники»** письменник став досить відомим. Протягом довгого часу цей твір вважався вершиною творчості митця. Він був ідеологічно правильним, але в найкращих новелах письменник не зміг обминути тогочасних злободенних питань.

ТЕМА. Громадянська війна постає в творі по-справжньому героїчною та романтичною. Проте, змальовуючи героїзм народу в часи воєнного лихоліття, письменник як справжній митець зумів показати не тільки героїку.

КОМПОЗИЦІЯ. Роман відзначається багатством змісту, досконалістю художньої форми. Він складається з восьми сюжетно завершених новел («Подвійне коло», «Дитинство», «Шаланда в морі», «Батальйон Шведа», «Лист у вічність», «Чубенко, командир полку», «Шлях армій», «Адаменко»). Кожна новела – цілком самостійний художній твір, але всі вони об'єднані в одне ціле спільністю теми, ідеї, системою образів. У центрі уваги романіста не історія особистого життя героя, а події суспільного характеру – така специфічна особливість побудови *СЮЖЕТУ* «Вершників». У своєму творі Яновський поєднав ознаки жанрів народної думи, героїчної поеми, новелістичного роману.

Роман починається новелою «Подвійне коло». Рідні брати Андрій, Оверко, Панас, Іван і Сашко – сини чесного чорноморського рибалки Мусія Половця – в складній політичній обстановці громадянської війни виявилися представниками класово непримирених ідей. Денікінець Андрій, прихильник Російської імперії, гине від руки петлюрівця Оверка. Махновець Панас, який колись пробавлявся контрабандою, відсидівся в лісі й, побачивши, що Андрія вбито, напав на загін Оверка. Цікаво, що Панас не дає найменшому братові Сашку зарубати брата (можливо, він не хоче, щоб дитина брала на себе гріх братовбивства? Так, але сам він не побоявся застрелити Оверка). Війна вже скалічила душу Сашка, якщо він у розпалі бою готовий убивати всіх, навіть рідних. ...Пішов дощ, який, за народними віруваннями, змиває гріхи й оновлює землю. У пелені дощу з'являється кінний загін Івана Половця – так автор романтизує образ червоного командира, який несе в світ нові ідеї, нові засади життя.

Андрій боровся за Російську імперію, Оверко – за Україну, Панас – за волю, а Іван – за революцію. Але що має принести людям революція? Якесь примарне це поняття. Іван б'ється «за правду бідних». Яка вона, ця правда? Він виріс у сім'ї трударя, яка ніяк не могла вилізти з нестатків; але ж були і такі, що не хотіли працювати, – їм легше «відібрати своє» силою. Автор чомусь не пояснив, за правду яких бідних треба боротися (до речі, сам письменник народився в заможній селянській родині). Іван звертається до переможених, яких уже роздивився, «мов машинну деталь на браковці»: «Хлопці, от і скінчилася ваша служба у зрадника й бандита батька Махна...». Частина переможених приєдналася до червоних, а інші зрозуміли ці слова так, ніби їм дозволено йти по домівках. Рештки беззбройних махновців нешвидким кроком віддалялися від переможців, чекаючи пострілів. Але ніхто не стріляє – і люди побігли щодуху подалі від смерті. ...раптом кулемети почали стріляти і стріляли в спину беззбройних людей, поки «завдання не було виконано». Панас застрелився. Івана ж теж навряд чи можна вважати позитивним героєм, бо він може наказати стріляти в спину, позбавити людей не лише надії, яку сам і дав, а й права гідно померти.

Коло насильства замкнулося, на кожному учасникові бою – кров. У країні ллється кров – це одне коло пекла, яке треба пройти. Але кровопролиття в межах родини – найстрашніше пекельне коло. За словами Івана, «рід розпадається, а клас стоїть, і увесь світ за нас, і Карл Маркс». Навряд письменник не знав, що Маркс і Енгельс вважали родину складовим осередком суспільства. Як же він міг допустити, що виразник більшовицької ідеї висловлює помилкові судження? Якщо ж

це зроблено навмисно, то не дивно, що в Україні роман надрукували лише після того, як він був виданий у Москві в російському перекладі.

Після кипіння почуттів, смертельного лютування шабель раптово настає тиша («Дитинство»). Прийом контрасту між новелами відіграє важливу композиційну роль. У новелі «Дитинство» Яновський змальовує дореволюційне життя, розкриваючи соціальну нерівність між трудящими й експлуататорами («виправляє помилки» першої новели).

У третій новелі «Шаланда в морі», застосовуючи прийом «ущільненого часу», письменник ліпить образ старого Мусія Половця, який визволяє з тюрми підпільника Чубенка. Психологічна напруженість подій тут передається через сприйняття Половчихи, стійкість і мужність якої порівнюється з незламною скелею. Через усю новелу проходить образ вітру, що уособлює життєві бурі, які зустрічаються на шляху подружжя Половців.

Четверта новела «Батальйон Шведа» пов'язана з новелою «Дитинство», що служить і до цієї новели, і до «Подвійного кола» своєрідною експозицією. Тепер колишній помічник чабана – червоний командир.

У п'ятій новелі «Лист у вічність» Яновський зіставляє мить нечуваного героїзму борців за радянську владу з вічністю. Ідейно-емоційним ключем цього розділу є слово «листоноша». Образ листоноші перетворюється в узагальнюючий образ безсмертя рядового бійця революції, тому автор і не називає його імені. Своім подвигом, своєю незламною вірою в перемогу безіменний партизан передає своєрідний лист у вічність: «Лист у вічність пішов разом із життям, як світло від давно згаслої самотньої зорі».

Вузлом сюжетних ліній є передостання, найбільша новела «Шлях армій». Це сплав минулого, сучасного і майбутнього. Битва за Перекоп була вирішальною в боротьбі за революційні ідеали.

У заключній новелі «Адаменко» утверджується думка, що право народу на вільне життя і творчу працю було завойовано кров'ю його кращих синів.

Романтика «Вершників» ґрунтується на реалізмі. Але це, в свою чергу, зумовлює неповторний стиль роману: звичайні події письменник зображує в ліро-епічному, піднесено-героїчному плані. Звідси – виразна романтичність.

Цей твір високо оцінив Олесь Гончар.

МИКОЛА КУЛІШ

1. Біографія.
2. Пошуки нових методів у драматургії.
3. Ранні твори. «Мина Мазайло».

1. Микола Гурович Куліш народився 6 грудня 1892 року на Херсонщині у бідній селянській родині (батьки служили в панській економії).

У вісім років навчається в народній школі. Місцева інтелігенція, побачивши в ньому обдарованого хлопця, зібрала 100 карбованців і відправила до училища в містечко Олешки, але за бунтарський дух у 1908 році він був виключений звідти.

У 1909 р. вступив до громадської чоловічої гімназії, де повністю розкрив свої обдаровання: випускав разом з іншими учнями рукописний журнал, писав вірші, малював карикатури. У зв'язку з закриттям гімназії екзамени склав екстерном на Кавказі.

У 1914 р. юнак готувався до вступу в університет, але почалася світова війна. Після закінчення в 1915 р. школи прапорщиків в Одесі його було направлено до діючої армії (спочатку до штабу, потім на фронт), там він приєднався до революційного табору, бо партія селянських революціонерів (есерів) була на той час найпоширенішою.

У 1919 р. став членом комуністичної партії.

Під час наступу денікінців у складі Дніпровської організації КП(б)У евакуювався до Херсону, де сформував Дніпровський селянський полк, з яким пройшов до Києва. Саме Куліш був прообразом Данила Чабана в романі «Вершники» Ю. Яновського.

Після громадянської війни повернувся в Олешки, де займався питаннями освіти, був редактором газети

У 1925 р. переїздить до Харкова, де активно співпрацював з Лесем Курбасом і його театром «Березіль». Деякий час був президентом ВАПЛІТЕ.

Перший твір М. Куліша – п'єса «97».

У Харкові з 1925 по 1929 роки написав такі драматичні твори: «Отак загинув Гуска», «Хулій Хурина», «Зона», «Народний Малахій», «Мина Мазайло» та ін..

У 1934 р. його заарештували і відправили на Соловки, а в 1937 р. розстріляли в Карелії.

2. Характерна риса таланту М.Куліша – *трагедійність* світобачення, що поступово перетворювалась на трагікомічне, трагіфарсове. Так драматург послідовно йшов до створення драми модерну, а його творчі пошуки перегукувалися з творчістю Бернарда Шоу, П. Андреєва,

Кроммелінка. Вже в ранньому фіналі п'єси «97» з'являються деякі елементи, властиві драмі абсурду 50-х років.

Драматичні твори «97» (1925), «**Комуна в степах**» (1931), «**Прощай, село!**» (1933) – трилогія про життя українського села в 1919-1930-х роках і водночас трагічний літопис його загибелі. У першій п'єсі зіткнулися дві руйнівні сили: революційний фанатизм і голод, породжений ним. Натуралістично-абсурдними є сцена канібалізму й наступна, де Копистка примушує Васю читати над мертвим Серьогою пакет із волості за підписом секретаря ком'ячейки з подякою за вчасне виконання продзаготівлі. Перед нами – абсурд зовнішнього буття з бюрократичними формами існування. Перша п'єса є ніби передбаченням того, що здійснилося в 1932-1933 роках, хоча в ній описано події 20-х років. У 1934 році видавництво поставило вимогу змінити назву останньої п'єси: у словах «Прощай, село!» побачили натяк на знищення села під час колективізації.

«**Отак загинув Гуска**» (1925) – трагіфарс, перероблений з юнацької комедії, написаної російською мовою. Проте крізь гротескний сміх трагікомедії проступає жах звичайної людини перед апокаліпсисом нового часу, народженим революцією. Навіть у, здавалось би, карикатурного персонажа – жалюгідного міщанина – вириваються, хоча й на самоті, слова протесту: «Зламаю вашу п'ятикутну і знов поставлю різдвяну зізду на покуті життя-с!»

Соціалізм як «хвора мрія» стає провідною темою найвидатнішого твору М. Куліша – трагікомедії «**Народний Малахій**» (1927). З повним правом можна вважати твір й антиутопією. П'єса будується як історія хворої на шизофренію людини з типовими маніями та нелюдською наполегливістю в досягненні фанатичної мети – «негайної реформи людини». Драматург ставить питання про зло, існування якого не залежить від соціальних реформ та систем.

Божевільним є не Малахій, а ідеологічний фанатизм, що здатний всупереч бажанню людини штучно змінити її. Цей фанатизм призводить до трагедій. Малахій – трагікомічний персонаж, який не усвідомлює всієї безодні своїх оман, у котру його втягнула панівна ідеологія епохи.

«**Патетична соната**» (1929) – продовження теми згубності будь-якого фанатизму. В останніх монологіях приреченої на страту Марини, яка водночас дограє свою роль і божеволіє від страху, з'являються українські мотиви. Відірваністю від національного життя Марина пояснює трагедію всього народу, який не знає власного шляху в історії, тому й стає матеріалом для соціалістичних експериментів.

3. «Філологічна» комедія драматурга «**Мина Мазайло**» (1928) триумфально йшла в багатьох театрах України, але в 1930 році, після того, як українізацію було згорнуто, п'єсу заборонили. Цьому передувала велика дискусія навколо твору. У комедії є сцена змагання двох навчальних віршиків – російського «Сенокос» та українського «Під горою над криницею», – де зроблено висновок, що українська національна самосвідомість нерідко зводиться до боротьби за зовнішні ознаки. Інакше й не може бути там, де люди відірвані від багатовікової національної культури. Прикладом тому є службовець Мина Мазайло – обиватель, штучно створена радянська людина в першому поколінні, яка мешкає на Холодній горі в Харкові.

Водночас драматург узагальнював, типізував явища тогочасної дійсності, яскраво й глибоко розкривав закономірності життя, ставив одвічне питання – бути чи не бути українській нації.

У цьому творі показано, як Мина зрікається свого національного «я», намагаючись «вилуцтитись» у російську культуру. Показовою є репліка Мيني: «Двадцять три роки, кажу, носю я це прізвище, а воно, як тавро на житті – Мазайло!..» Отже, йому хочеться змінити своє українське прізвище на якесь «милозвучне» російське. Навколо цього бажання Мيني розгортається весь сюжет комедії М. Куліша. Герої твору дискутують, висловлюють своє ставлення до цього факту, до українізації взагалі. Автор описує їхні характери, погляди, духовний світ, робить висновок, що московська політика «українізації» України була лицемірною і формальною. Згадаймо репліки Мيني Мазайла, дядька Тараса, Мокія.

Старий Мазайло має хворе серце, якому звук довіряти, тому він пророкує: «Воно ось передчува, що нічого з вашої українізації не вийде, це вам факт, а якщо і вийде, то пшик бульбочкою, – це вам другий факт, бо так каже моє серце».

Дядько Тарас: «Їхня українізація – це спосіб виявити всіх нас, українців, а тоді знищити разом, щоб і духу не було... Попереджаю!»

Мокій: «Хто стане нищити двадцять мільйонів одних лише селян українців, хто?»

Малорос, що змінює своє українське прізвище на російське, український псевдонаціоналіст дядько Тарас, схиблений на українськості Мокій – усі вони відтворюють об'єктивну картину українізації, що веде до закріплення рабського малоросійства. Відповідь на питання, висловлене Мокієм, була дана вже через три роки після прем'єри комедії. Із 20 мільйонів українських селян, за підрахунками дослідників голодомору 1932-1933 років, залишилася половина. Страшна трагедія нашо-

го народу не мала аналогів у світовій історії. Небачений геноцид 30-х років майже повністю знищив і національно свідому інтелігенцію України...

Для виразнішого окреслення проблеми українізації М. Куліш створює образ тьоті Моті (Мотрони Розторгуєвої). Цей сатиричний тип яскраво уособлює російський великодержавний шовінізм. Шовіністична зневажливість, вислови типу: «Це ви серйозно чи по-українському?», «...українська мова – це просто австріяцька видумка», – приголомшують читачів.

Юрій Шерех помітив аналогію між п'єсою Куліша та «Буржуазляхтичем» Мольєра. Мина Мазайло подібно до Журдена намагається увійти у «вищий світ», наймає вчительку «правільних проізношень». Усі без винятку персонажі комедії поглинуті саме формою життя, яка є характерною для обивателя. Специфіка комедії полягає в тому, що її персонажі не можуть сприйматися серйозно, тобто вони насамперед смішні. Але іронія щодо моральних чинників поведінки персонажів досягає трагікомічного ефекту. Для русифікованих обивателів не тільки, як говорить тьотя Мотя, «прілічнєє бить ізнасілованной, нежелі українізованной», але й краще бути заарештованими, ніж прийняти «історично самостійного» дядька з Києва. Українізація, русифікація, філологічний аспект криють у собі певну безпорадність у розв'язанні складних проблем життя, намагання їх просто не бачити.

Трагедія відбувається на рівні особистих стосунків. Можна передбачити, що доля Ромео і Джульєтти спіткає Улю й Мокія, бо вони не погодилися йти разом з усіма. Уля заради кохання готова пожертвувати цим же коханням, але не погоджується шантажувати Мокія розлукою. Нещасливе життя й у старих Мазайлів: свої стосунки з майбутньою дружиною Мина почав з обману – назвався прізвищем Мазалов. Але не краща й Мазайлиха, яка заявила, що покохала не Мазайла, а Мазалова. Для неї важлива не людина, а зовнішні ознаки. Навряд можна такі стосунки вважати коханням. Прагнення позбутися українського прізвища ледь не стає причиною божевілля головного героя. Під час родинної наради йому являються пращури з квачами, лають за неповагу до них, а закінчується це видінням людини на літальному апараті, яка закликає всіх обміняти прізвища на номери у всесвітній системі. Так, використовуючи засоби модерного театру, зокрема театру абсурду, драматург проводить таку думку: будь-яке прагнення до зовнішніх ознак близьке до фанатизму, який ніколи не приводив до добра. Нещасного Мину звільняють з роботи за опір українізації – ще одна ознака формальності цього заходу. Яке має значення, яке при-

звище носить конкретна людина? Чому б не дозволити Міні змінити прізвище, якщо від цього залежить його психічне здоров'я?

«Українізація по-більшовицькому», за висловом персонажа з твору М. Булгакова «Дні Турбіних», якого цитує тьотя Мотя з Курська, – «це туман, чорний туман, і все це минеться». Цей туман покриває і тьотю Мотю, і дядька Тараса, і хворого на серце Мину, і молодого комсомольця Губу, який не пам'ятає, ким був його пращур, та від імені нащадків пропонує «обміняти свої прізвища на принципові числа у всесвітній номерній системі». Усіх покриває «чорний туман». Притча, яку оповідає дядько Тарас, – це «сумне прощання з невдалою «українізацією»». Гострота конфлікту у комедії дедалі наростає, та розв'язка виявляється зовсім несподіваною. Як уже було сказано, Мину, який вважав своє українське прізвище перепорою на шляху до блискучої кар'єри, звільняють з роботи за «систематичний опір українізації».

Створивши блискучу комедію, Микола Куліш поставив гостру проблему, яка залишається важливою й у наш час – проблему національної самосвідомості українців. Його твір сприяє самозбереженню нації, спонукає кожного до роздумів про свій духовний зв'язок з рідною землею.

ІВАН КОЧЕРГА

1. Біографія.
2. Перші твори. Особливості творчої манери.
3. Драма «Ярослав Мудрий».

1. Іван Антонович Кочерга народився 6 жовтня 1881 р. на Чернігівщині в родині залізничного службовця. Через батькову службу сім'я часто переїздила з одного місця на інше, лише в 1891 р. родина оселилася в Чернігові.

Хлопець жив здебільшого світом книг, переживав разом з їх героями. У ранньому віці захопився театром (ставив на столі вистави з паперовими декораціями й персонажами).

Навіть під час навчання у Чернігівській гімназії та на юридичному факультеті Київського університету більш за все цікавився літературою та мистецтвом. У 1903 р. після закінчення університету повернувся до батьків, став на службу чиновником у контрольній палаті. З 1904 р. пише театральні рецензії, що публікує в чернігівських газетах.

Писати почав російською мовою, бо вважав, що в умовах шовіністичного тиску українське мистецтво не може розвиватися повноцінно. У 1910 р. видав п'єсу «Пісня в келиху», а в 1913 р. – «Дівчина з мишкою».

У 1924 р. почав писати українською мовою. До війни ним були написані такі твори: «Фея гіркого мигдалю», «Алмазне жорно», «Свіччине весілля», «Майстри часу» тощо.

З початком Великої Вітчизняної війни І. Кочерга евакуювався до Уфи, де редагував газету «Література й мистецтво» і працював в Інституті літератури АН УРСР. Коли в 1944 р. звільнили Київ, повернувся до столиці й почав писати п'єсу «Ярослав Мудрий».

Помер у 1952 році.

2. «Романтизм для Кочерги – не тимчасове юнацьке захоплення, а усвідомлено-послідовна форма виявлення свого художнього «я», вірність якій він зберіг упродовж життя» (З. Голубєва).

Романтизм уже проявився в **першому** періоді творчості драматурга – російськомовному. У цей час визначними стали п'єси **«Дівчина з мишкою» (1913)**, **«Пісня в келиху» (1910)**.

У першій п'єсі провідним мотивом є пошуки головним героєм незнайомої дівчини, яка уособлює Казку, але, знайшовши її, він багато втрачає в духовному плані.

Пошуки визначають і сюжет п'єси «Пісня в келиху», який побудовано на тому, що молодий годинникар Норберт чує пісню, кінець якої загублено. Намагаючись знайти пергамент з текстом, він відшукує документ, який засвідчує його право на титул бургомистра (Норберт виявився нащадком князя). Герой швидко припиняє ремісницьке повстання, домагається щасливого розв'язання конфліктів.

Другий період – україномовний – починається з 1924 року.

У 1925 р. І. Кочерга пише п'єсу **«Фея гіркого мигдалю»**. Дія твору відбувається на початку XIX століття в Ніжині. Граф Бжостовський шукає дівчину, яка б пригостила його дивним печивом, що він їв у дитинстві. Проте жодна з претенденток не може виконати цієї умови, щоб стати дружиною графа (найвишуканіші страви, які готували наречені, не відповідали спогадам дитинства). Зрештою герой закохується в селянську сироту Лесю, залишивши примарну надію покуштувати печива, але саме ця дівчина пригощає героя жаданими ласощами – звичайними пшеничними коржиками.

У 1927 р. виходить у світ п'єса **«Алмазне жорно»**. XVIII століття – час боротьби проти польської шляхти й жорстокості конфедератів, останній етап Коліївщини, коли чинилася розправа над гайдамаками. Під час розправи зник великий алмаз, так зване «алмазне жорно». Княгиня Вількомірська обіцяє домогтися помилування будь-якому повстанцю, котрий допоможе знайти коштовний камінь. Наречена одного з ватажків гайдамаків Василя Хмарного намагається врятувати вже засудженого на смерть коханого. Стеся знаходить коштовність, але

граф Ружинський підступно обдурює її, а княгиня зрікається своєї обіцянки. Василь утікає з-під варти, але випробування виснажили Стесю, і вона вмирає. Гайдамака помстився кривдникам.

Уже в перших творах проявляється особливість естетичної концепції письменника: велике значення має образ мрії, казки (це то печиво, яке шукає князь, то коштовність, що є символом світу багатих). Соціальний план мало хвилює автора, про що свідчить нечіткий розподіл на ворогуючі табори. Наприклад, у п'єсі «Алмазне жорно» суддя Дубровський як представник польського права обороняє інтереси графів та княгинь, але як людина чесна й гуманна в гайдамаках бачить не лише «злочинців», а й людей, доведених до відчаю польським пануванням.

У 1930 р. опубліковано «Свіччине весілля». Драматург використовує історично достовірний факт заборони литовськими князями світити світло в Києві наприкінці XV – початку XVI століття. Понад півтора десятиліття кияни боролися за це право.

У п'єсі зображено життя українського міста, активність людини як у прагненні особистого щастя, так й у ствердженні права народу на вільний розвиток, що підкреслює драматург усією системою художніх засобів.

Серед київських ремісників визріває протест проти сваволі воєвод та урядників, проти землячків-боягузів, таких, як війт Шавула. Іван Свічка клянеться відновити права киян і лише потім справити своє весілля з Меланкою. Юнак з двору литовського воєводи викрадає грамоту, в якій засвідчено привілеї Києва.

Як і Стеся з «Алмазного жорна», Меланка кидається рятувати свого коханого, якого заарештували за опір владі. Як і Стеся, Меланка гине. Для І. Кочерги образ Меланки, яка несла в негоду тремтливий вогник, був поетичним образом України, що з пітьми віків пронесла невгаслим живий вогник своєї волі та культури.

3. У 1944 році (друга редакція – 1946 р.) І. Кочерга пише драму «Ярослав Мудрий». Драматург уперше звернувся до реального образу історичного діяча. Розповідь про Ярослава Мудрого обмежена 1030-1036 роками, коли великому князю вдалося приборкати міжусобні чвари на київських землях і відбити навалу печенігів.

Зображуваний період драматургові уявлявся схожим на часи Другої світової війни, коли народ об'єднався в спільному прагненні звільнити від ворога рідні землі, забувши про негаразди. Водночас він вклав у вуста князя думку про те, що головним є не походження за кров'ю, а відчуття близькості народу, чим опонував нормандській теорії походження київських князів, яка послужила філософським обґрунтуванням для вторгнення на територію України.

Не всі події відображено історично достовірно. Як писав сам автор у передмові до драматичної поеми, «в творі з драматичним конфліктом на історичну тему неминучі певні анахронізми та інші відступи від зовнішньої історичної правди...»

Князь хоче створити могутню державу, а для цього потрібен мир, який часом доводиться здобувати мечем. «Раніш закон, а потім благодать», – не раз повторює він афоризм Іларіона, автора «Слова про закон і благодать», тому він велить скарати на смерть новгородського посланника Коснятина, коли той спробував порушити «мирний лад». Свого часу Коснятин дуже допоміг Ярославу, і князь мав би до кінця життя зберігати йому вдячність, але жорстокість Ярослава пояснюється насамперед його державними планами.

Син Коснятина, художник, монах Микита, прийшов до Києва помститися за смерть батька. Спочатку він засліплений жагою помсти, тому на слова вченого монаха Сильвестра про Ярослава як гарного політика й мудру людину відповідає:

... Не те чеснота, лиш би книги чтить,
А щоб од книг зерно добра й любові
В своїй душі посіяти й зростить.

Проте, придивившись до дій князя й усвідомивши їх високий сенс для блага Київської Русі, він визнає державну правоту Ярослава і згодом не тільки привезе великому князю останній дарунок його улюбленої дочки Єлизавети, а й сам загине, захищаючи Київ.

На подібному протиборстві внутрішніх почуттів виписано автором й іншого героя – муляра Журейка. Обурений тим, що варяг Трувальд убив брата його нареченої Милуші, він вимагає від князя суду й справедливості. Каменяр поставив себе проти Ярослава Мудрого, вбивши при ньому Трувальда, чим викликав гнів князя, а себе позбавив особистого щастя (Милуша не змогла разом з ним покинути Київ), ставши поза законом. Проте він також знаходить у собі сили перебороти біль особистих образ і втрат (під час розкриття державного заклоту Милуша загинула) і зрозуміти, що Ярослав насамперед дбає про міць Києва. Тому Журейко не лише рятує князеві життя, але й, дізнавшись про похід печенігів, кличе на допомогу киянам новгородську рать.

Дві лінії життя Ярослава Мудрого постійно переплітаються і взаємодоповнюються, створюючи образ непростий і неоднозначний. Він виступає і як державний діяч, і як людина, яка не позбавлена щирих почуттів, а то й звичайних слабкостей. Князь завжди має силу підпорядкувати все вищій меті свого життя, як би це часом не було болісно робити. Він переступив через почуття вдячності до Коснятина, який врятував його життя у війні проти «орд німецьких і угорських». Він ро-

зумів, що Трувальда, який убив брата Милуші, належить стратити. Але в даному разі він відмінює кару, ламає своє переконання («Раніш закон, а потім благодать»), не бажаючи загострювати стосунки із варягами. Складна роздвоєність між державним обов'язком і людським почуттям тим болючіша, що вся політична діяльність князя, спрямована в мирне будівниче русло, часом змушувала його підіймати неправий меч, а іншим разом – ховати. Так, зачувши вимоги киян покарати Трувальда й покласти край сваволі варягів, Ярослав розуміє всю складність ситуації, проте, повністю підкорений державній меті, він і від інших чекає такої ж відданості. Саме тому Журейкові, який став на захист честі своєї нареченої, він гнівно каже:

Ти мусиш храм усердно будувати,
А ти ще всіх з роботи позривав.

Ще складніше стає князю через те, що його дружина Інгігерда вдало використовує вагання князя-людини й князя-державника, змушуючи його все пробачати варягам.

Отже, по-своєму правий Журейко, висловлюючи погляд народних низів на політику князя:

Раніш ніж храми будувать святі,
Годиться правду ствердити в житті.

Драму «Ярослав Мудрий» автор замислив як трагедію, однак ідеалізація образу великого князя не дозволила драматургу досягти трагедійного звучання твору.

Починаючи з 1946 року п'єсу «Ярослав Мудрий» з тріумфом було поставлено на сценах театрів. Серед кращих утілень – вистави Харківського драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка, Запорізького музично-драматичного театру та Київського драмтеатру ім. Франка.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС 40-50-х років ХХ століття

Червень 1941 року, напад гітлерівців на Радянський Союз, перенесення бойових дій на територію України спричинили кардинальні зміни у взаєминах літератури та дійсності. Під час війни і письменник, і читач максимально наблизилися один до одного.

Патріотичні вірші, статті українських поетів з'явилися на газетних сторінках уже 23-24 червня 1941 року. В газеті «Правда» опубліковано українською мовою вірш Павла Тичини «Ми йдемо на бій», по радіо читали «Клятву» Миколи Бажана, поезії Максима Рильського. 109 членів Спілки письменників України перебувало на фронті. Багато з них співробітничали з республіканськими, фронтовими виданнями. Як активний засіб пропаганди використовували радіо. Тут працювали Петро Панч, Дмитро Білоус, Олександр Копиленко.

Спілка письменників України, деякі видавництва перебували в цей час в Уфі. Тут з грудня 1941 року під керуванням І. Кочерги виходить щотижневик «Література й мистецтво», Ю. Яновський редагує журнал «Українська література», на сторінках якого була опублікована більшість творів, написаних під час війни.

Українські видання з'являлися й на окупованій території. У Харкові виходила газета «Нова Україна», Улас Самчук редагував літературне видання «Волинь» (письменники-емігранти, що врятувались від радянського терору, мали певні ілюзії щодо відродження української культури на окупованих територіях). Проте фашистський терор наростає: українські видання в Києві були закриті, а їх організатори, зокрема Олена Теліга та ін., заарештовані гестапо й розстріляні в Бабиному Яру. Центром українського культурного життя в окупації залишався Львів. Тут діяло «Українське видавництво», де з'являлися твори репресованих та заборонених радянською владою авторів. На організованому видавництвом конкурсі були відмічені твори Тодося Осьмачки, Івана Багряного, Уласа Самчука.

У **другій половині 40-х років** активізується літературний процес в Україні. Однак посилюється й ідеологічний тиск (зокрема, постанови «Про журнали «Звезда» и «Ленинград»», така ж доля – заборона – спіткала й вірш Сосюри «Любіть Україну»).

Представники української еміграції прагнули налагодити видавничу діяльність. У 1945 р. в Західній Німеччині засновано Мистецький український рух (МУР), який об'єднав письменників-емігрантів (до нього входили У. Самчук, Ю. Косач, І. Багряний, В. Барка, Т. Осьмачка, Ю. Клен, О. Лятуринська, Є. Маланюк та ін.). У 1954 р. у США створено Об'єднання українських письменників «Слово», яке активно займалося видавничою діяльністю. У 50-х роках діє Українська вільна академія наук.

В українській літературі провідною на цей час стає тема Батьківщини. У творах зростає роль документальності, тому розвиваються жанри фронтових нотаток, щоденників; розширюється тематика, образність, проте література не справляє яскравого враження. Надмірна помпезність, декларативність, ілюстративність не сприяли підвищенню художнього рівня. Актуальною тенденцією став ліризм, з'являється образ вдумливого, спостережливого оповідача.

Для розвитку літератури важливим було приєднання Закарпаття до земель Східної України. Лави літераторів поповнили такі закарпатські письменники: Л. Дем'ян, О. Маркуш, Ф. Потушняк, М. Томчаний.

У **середині 50-х – на початку 60-х років** в літературу приходять третій призов письменників (перший – молоді письменники 20-30-х ро-

ків, другий – ті, хто прийшов у літературу під час Великої Вітчизняної війни, – О. Гончар, М. Стельмах, П. Воронько, Ю. Збанацький, Д. Білоус, Ю. Ющенко та ін.) – Д. Павличко, Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, Б. Олійник, М. Вінграновський та інші, які виступили проти інертності поетичної думки, вірили в справедливість, цінність кожної особистості.

Після смерті Сталіна повертаються народу твори несправедливо забутих письменників: В. Еллана-Блакитного, В. Чумака, М. Куліша та ін.

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО **Роман «Слово за тобою, Сталіне»**

Роман «Слово за тобою, Сталіне» був написаний Володимиром Винниченком після закінчення Великої Вітчизняної війни в еміграції.

Головна вартість твору – у мистецькому зображенні радянської дійсності, психологічно правдивої атмосфери загального страху, суцільних доносів.

Уже в першому розділі роману постає перед читачем картина тотального стеження: слідкують навіть за тими, хто сам стежить. Такий стан і в родині Степана Петровича Іваненка – урядовця особливого призначення Міністерства державної безпеки (МДБ). Вся його родина працює на безпеку СРСР, але навіть такі люди можуть потрапити під пильне око таємних служб.

Брат Степана Петровича Марко, який відбував покарання за «тероризм», а насправді насмілився говорити про штучне створення голодомору в 30-х роках, помстився родичу-сексоту*. У передсмертному листі він називає брата своїм співучасником. Цей епізод є зав'язкою твору, бо ніякі заслуги перед владою і країною не можуть відвести від Іваненків підозру.

Далі сюжет розгортається у двох паралельних напрямках:

1. Степан Петрович вирушає в подорож з метою виявити «термітів», що шкодять радянській державі.
2. Родичі головного героя в Москві доводять відданість владі, погодившись про все доносити в МДБ.

Така поведінка персонажів твору свідчить про загальну систему в країні – або ти донесеш, або на тебе донесуть. Щоб не стати жертвою самому, священник готовий порушити навіть таємницю сповіді.

Під час подорожі з таємним завданням Степан Іваненко побував у Києві, побачив, як злидарюють робітники заводу, на якому він працював. Завод постає таким же чорним, як і за часів Російської імперії, не

*Сексот – від рос. «секретный сотрудник» (скорочення).

стали краще виглядати й робітники, від імені яких правила влада. Цим маленьким епізодом письменник показує, що розшарування між класами залишилось глибоким, тільки тепер ці класи інакше називаються. Влада далека від людей, які не бояться при сторонній, незнайомій людині клясти Сталіна й бажати йому смерті.

Серед українських шахтарів сексот спостерігав подібні настрої, особливо він був приголомшений тим, що старий дід удень вистежує зрадників СРСР, а вночі чаклує над бюстом Сталіна, накликаючи на нього хвороби і смерть. Шахтарі зважуються на плюндрування пам'ятника Сталіну, бо звинувачують його в своїх злиднях. Після закінчення війни 1941-1945 років визволителі Європи повернулися додому, та ніде вони не бачили таких халуп, як на батьківщині, хоч агітатори кричали про загинання капіталізму.

Дію системи Степан Петрович відчув на власній шкірі, коли потрапив до надмірно пильного керівника сільради. Там його арештували до з'ясування обставин, добряче перед тим побивши. Вкотре він переконався, що «термітів» слід шукати не серед рядового населення, а серед представників влади, які на місцях зробили життя людей злиденним.

Паралельно з'ясовується доля інших членів родини Іваненків. Сина головного героя з метою профілактики побили в школі представники каральних органів. Дочка Степана Петровича змушена перед красунем Андроновим, у якого спочатку закохалася, прикидатися й приховувати огиду до своєї ролі, бо зрозуміла, що він на неї доносить.

Кульмінація твору настає після повернення головного героя додому. Він проводить нараду в сім'ї, який із двох шляхів обрати – чекати «чорного ворона» або добровільно віддати життя на користь людям, і вибирає найстрашніший, але єдиний шлях для порятунку людського ества. Всі члени родини погоджуються з тим, що «режим сам творить зброю, яка конче повернеться проти нього...».

Степан Петрович знаходить однодумця в особі свого начальника Дев'ятого, який зважується доповісти правду Політбюро і Сталіну. Цей виступ, який закінчується словами: «Слово за тобою, Сталіне!», – є розв'язкою роману.

Назва твору пов'язана не лише з особою Сталіна. Сталін – це не лише конкретна жива постать, а втілення всієї системи, що тримала в руках мільйони людей і відповідала перед історією за катастрофічні наслідки свого панування.

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО

1. Життя і творчість.
2. Особливості творчості.
3. Повість «Зачарована Десна».
4. Кіноповість «Україна в огні».
5. «Щоденник».

1. Олександр Петрович Довженко народився 10 вересня 1894 року в м. Сосниця на Чернігівщині в селянській родині. Навчався в початковій школі, Глухівському вчительському інституті. З дитинства поважав людей праці, красу рідного краю. Багато читав, брав участь у виставах, організував український етнографічний хор. Важливу роль у формуванні світогляду митця відіграли самоосвіта, знайомство з відомими діячами культури й мистецтва. Працював учителем у Житомирі й Києві, а в 1917 р. вступив на економічний факультет Комерційного інституту (м. Київ).

Під час громадянської війни воював проти білополяків, а в 1921-1922 роках перебував на дипломатичній роботі у Варшаві й Берліні, де відвідував лекції з образотворчого мистецтва.

У 1923 р. приїздить до Харкова, де заявляє про себе як художник-ілюстратор, тут же входить до ВАПЛІТЕ.

З 1926 р. працює на Одеській кінофабриці, де тоді знімалися Марія Заньковецька, Наталія Ужвій, Амвросій Бучма, працював Юрій Яновський. Тоді ж з'являються перші фільми О. Довженка – сатиричні комедії «Вася-реформатор» та «Ягідка кохання».

У 1929 р. знімає фільм «**Арсенал**», в якому зображено події 1918 року в Києві. Цікаво, що вже тут виявився талант митця, що змушував свого власника бачити життя не схематично, а в усій складності. Зокрема, тут є епізод, у якому петлюрівець не може вбити полоненого арсенальця, брата-українця, проте пролетар убиває, не вагаючись.

У 1930 р. знято фільм «**Земля**» про життя українського села з його проблемами. Цей твір приніс Довженкові світову славу.

Але через конфлікти на Одеській кінофабриці митець переїздить до Москви і з 1933 року працює на Мосфільмі. У 1939 р. на замовлення влади знімає фільм «**Щорс**», хоча мріє зняти «Тараса Бульбу» за Гоголем. Влада підкоряє собі видатного митця, доля якого дедалі більше нагадує складний творчий шлях Юрія Яновського. Завдяки «Щорсу» кінодраматург став потрібний владі, але водночас змушений був надалі виправдовувати її довіру, бо інакше його спіткала б доля тих, хто загинув у 30-ті роки.

На початку війни разом з Київською кіностудією О. Довженко евакуюється до Ашгабата, але домагається свого – їде на фронт як по-

літпрацівник. У цей час починає вести записи у «Щоденнику», де описує жахливі злочини радянської влади проти українського народу. Під час війни пише повісті, оповідання, публіцистичні статті, створює документальний фільм. Кіноповість «Україна в огні» (1943) викликала шквал критики на адресу автора і стала причиною глибоких переживань митця.

У повоєнний час продовжує плідно працювати. Останній спалах таланту – «Зачарована Десна» (1956) – схвильована розповідь про дитинство письменника.

Помер Олександр Довженко 25 листопада 1956 року.

2. Незважаючи на надмірну інколи патетику, Олександр Довженко створював типово українські характери, відображав особливості національної свідомості, культури. Для його творів характерне використання народної поетики, вони написані згідно з народною мораллю, філософією. Саме тому в творах кінодраматурга оспівується людина роботяща, високоморальна, яка прагне стверджувати найкраще в житті. Всі персонажі – чуйні, не залишаються байдужими до чужого горя. Це дозволяє говорити про **народність** і **романтичність** творів Довженка.

Конкретно-історичне органічно поєднується із загальнолюдським. Саме тому твори Довженка й у наш час залишаються цікавими і не втрачають свого значення.

Особливістю творчої манери митця можна назвати поєднання двох способів зображення дійсності:

- традиційно-національного (образність, філософська спрямованість);
- літературного (глибока психологічність, komponування композиції, зміщення часових площин – «монтаж», використання символів).

3. Автобіографічна повість «Зачарована Десна» (1956) допомагає читачу зрозуміти внутрішній світ письменника, побачити джерела романтизму його творчості, чинники, що вплинули на формування світогляду митця.

Твір не має чіткого сюжету з послідовним розвитком дій. Він складається зі схожих на новели окремих спогадів про життя селянської родини, про красу хліборобської праці, про народну мораль і мудрість.

Розповідь ведеться у двох планах:

1) пізнання малим Сашком світу, вічно мінливої природи, пробудження художника в дитині, перші враження від тогочасної соціальної дійсності, злиденного життя наддеснянських хліборобів;

2) авторські відступи-роздуми зрілого митця О.П. Довженка над високою місією людини праці, над покликанням художника, завданням мистецтва.

Художник завжди органічно пов'язаний з рідним народом і землею. Його священний обов'язок - «показувати світові, насамперед, що життя прекрасне, що саме по собі воно є найбільшим і найвеличнішим з усіх мислимих благ».

«Зачарована Десна» – це художньо-філософське осмислення основ і джерел сучасності: «Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє».

Через увесь твір проходить образ зачарованої Десни. Органічна єдність людини й природи – ось що передусім характеризує палітру Довженка-художника. Природа служить емоційним акомпанементом, ліричною паралеллю до настроїв героя. Через сприйняття семирічного Сашка письменник змальовує пластичні картини сінокосу, щедрого літа. Серед цієї розкішної природи живуть працьовиті, мудрі, талановиті люди, але в їх житті «багато плачу, темряви й жалю».

Письменник створює в «Зачарованій Десні» цілу галерею типових народних характерів.

Уособленням народної мудрості та душевної щедрості виступає Сашків дід Тарас. Він першим почав розкривати перед допитливим хлопчиком таємниці природи, її неповторну красу. Здавалося, його величезні руки ніколи не заподіяли нікому зла.

Зовсім інший характер у столітньої баби Марусини – маленької, прудкої, всевидючої. Творчістю її «палкої, темної, престарілої душі» були прокльони, які «лились з її вуст невпинним потоком, як вірші з натхненного поета, з найменшого приводу».

Сашків дід Семен любив «гарну бесіду й добре слово», умів цікаво розповідати казки. Для нього все навкруги живе, тому він лагідно розмовляє з кіньми, телятами, грушею, травою.

Образ батька письменника змальовано у двох планах: передусім у дитячому сприйнятті Сашка, на яке мовби накладається оцінка дорослої людини. Невсипуща трудівниця мати Одарка Єрмолаївна любила «саджати що-небудь у землю, щоб проізрастало».

Образи «простих людей» несуть у собі велику думку про трудовий народ як невичерпне й багатюще джерело мудрості. У кожного з односельців Довженко знаходить «свій талант» (наприклад, дядько Самійло – видатний косар).

Серед розкішної природи на берегах зачарованої Десни, серед мудрих хліборобів з натрудженими руками та гіркою долею і формується світогляд майбутнього митця.

Надзвичайно суперечливі перші життєві враження хлопчини. Подитячому наївне розуміння картин Божого суду, «перший гріх» за вирвану моркву, страх перед гадюкою та інші печалі тісно переплітаються з дитячими радощами: теплими калюжами після дощу, можливістю половити руками щучок тощо. Хлопець на диво спостережливий, у нього буйна фантазія. З дитинства у майбутнього письменника склалося переконання, що в світі немає нічого прекраснішого за людину праці.

Найточніше зміст твору визначив М. Рильський: «Зачарована Десна» – «це задушевна лірична сповідь, по вінця наповнена любов'ю до рідного краю, до трудового народу, до України з її великим, але скорботним минулим...»

4. Наприкінці 1941 року Довженко разом з іншими співробітниками Київської кіностудії прибув до Ашгабата. Звістка про здачу ворогу столиці України приголомшила письменника. Саме тоді й виник задум написати кіноповість **«Україна в огні»**.

До кіноповісті увійшли оповідання «Перемога», «Незабутнє», «На колючому дроті», уривки з «Тризни». В них письменник показує пекло подій, які розпочалися з волі Сталіна та Гітлера в Україні. Тут і початок війни – один з найтрагічніших її періодів, коли під тиском ворога війська захисників не просто відступають – тікають, залишаючи напризволяще невідготовлених беззбройних людей. Автор показує Україну в цей час у символічному образі Олесі, яка стоїть на роздоріжжі полів зі своїм горем, розпачем. Що чекає її? Є щось символічне і в урваній мирній пісні Запорожців, яку вони вже неповним сімейним складом доспівають після війни. Письменник показує і розтерзане фашистами село під час окупації, що дає повне уявлення про муки всієї України.

У кульмінаційну мить Лаврін Запорожець, батько п'ятьох синів, звертаючись до народних месників, з гіркотою й болем каже про найжахливіше: «Хіба те, що сталося зі мною, з селом, не тяжче смерті у сто крат?..» Страшна правда цих слів торкнулася прихованих куточків їхніх душ, а перед очима «виникла раптом вся Україна в огні, у множенстві страждань... Велика нещаслива земля!».

Мирна картина літнього вечора, з якої починається повість, контрастує з наступною – сценою тужливого прощання Тетяни Запорожець із синами – так нахабно, так несподівано нагрянула війна.

Неймовірно все змінилося: і в долі країни, і в житті людей. Матір «прострочило» «кулеметом з ворожого літака», син «впав мертвим». Справді, Україна в огні, в пекельній пожежі, все згоріло в «полум'ї страшного німецького суду».

Особливо мужнім змальовано Лавріна Запорожця. Не з доброї волі ставши старостою в селі, він налагоджує зв'язки з партизанами, допомагає їм, аж доки сам не потрапив у концтабір.

У творі суворо реалістичні образи Василя Кравчини й Олесі Запорожець опромінені «особливим світлом їх почуття». Дівчина віддає солдатів свою цноту, щоб не дістатися фашистам. Змінюється і Кравчина – ця «шлюбна» ніч і кохання Олесі перетворили його з утікача на людину, яка вірить у неодмінну перемогу й хоробро іде до неї. Ця ж віра допомагає Олесі пройти шлях від Німеччини, куди її вивезли силоміць, додому.

Інший бік покинутої напризволяще України уособлений в образі Христі. Вона вийшла заміж за італійця, який воював на боці фашистів, але чим міг допомагав і їхнім жертвам. Христя спустошена війною і тим, що бачить, як влада зраджує свій народ: то людей не попередили про небезпеку окупації, то її ледь не засудили партизани до смерті.

Україна виживає в пекельному вогні війни завдяки любові й вірі в перемогу, що втілено в образі Олесі, й бажанню помститися за осквернену долю, що втілюється в образі Христі.

Осмишуючи хід війни, переживаючи через великі людські втрати в ній, О. Довженко добре розумів провину Сталіна, який напередодні великої бійні винищив військові кадри, допустив грубі тактичні помилки. Тому на сторінках твору Сталіну немає жодної похвали. Не обійшов увагою письменник і такої болючої проблеми, як зрадництво. У кіноповісті зрадником є Максим Заброта. Не проста у нього доля. В результаті так званого розкуркулювання він опинився в Сибіру, повернувся озлобленим на владу й людей, які відправляли його на заслання. Насамперед затаїв зло на Лавріна Запорожця. І даремно намагається Запорожець пояснити Заброді, що то були проблеми внутрішні, а зараз ідеться про загрозу всій Україні. Забротою керує тільки бажання помсти.

Довженко діалектично осмилює війну, полемізує з однобічними й поверховими поглядами на неї. Митець бачить героїзм людини, яка стала на оборону своєї батьківщини, справедливість її помсти й кари, але він бачить також і тяжкі трагедії народу, згубний моральний вплив війни на людину, бо «людина народжена для радості, праці, для братства».

У думках Олександр Довженко вже бачив свою кіноповість екранізованою. Та сталося так, що наприкінці листопада 1943 року у щоденнику письменника з'явився такий запис: «Моя повість «Україна в огні» не сподобалася Сталіну, і він її заборонив для друку і для постановки».

5. У «Щоденнику» Довженко почав робити записи з 1941 року, а в березні 1942 вони стають систематичними й ведуться автором до останніх днів.

Тут нотатки до майбутніх творів й описи тогочасних подій, але найбільша цінність документа в тому, що саме тут бачимо справжнє обличчя митця, джерела й причини творчої й особистої трагедії письменника. «Щоденники майстра! От де істинний Довженко», – сказав через півстоліття Микола Вінграновський.

Про що б не писав автор, з його рядків постає разюча правда про сталінські порядки. Вже в перших записах письменник викриває систему, її злочини.

Довженко глибоко обурений національною політикою сталінщини, бо переконаний, що відірвати людину від рідної землі – найтяжчий гріх. Проходячи українською землею разом з військами, митець бачив, що визволені люди не раділи приходу своїх. Довженко ставить такий діагноз: душі людей спустошені війною, такими наші люди й помруть. Потім тему згубного впливу війни на духовність людини він глибоко розробить у своїх творах.

Гіркі роздуми містять записи за 1942 рік. З них видно, що Довженка дуже хвилювало питання української історії та національної свідомості. Він переконаний, що нехлюйське, зневажливе ставлення до історії шкодить моралі й внутрішньому світу людини. Через те, що 25 років не було словника української мови й погано вивчалася історія, країна виховала безбатченків. Інакше й не може бути там, де на істфак заганяють силоміць, бо істориків найчастіше репресують. Тут же знаходимо й роздуми про долю жінок. Довженко не звинувачує, а намагається заступитися за тих, хто не вмер від руки ката або з голоду, а вижив, втративши при цьому частку своєї живої душі. Чому українські дівчата виходили заміж за німців? Німці – гарні кавалери, а наші дівчата вирости серед грубості та байдужості до своєї жіночої статі, до того ж їх не вчили історії, а вчили класовій ворожнечі.

1943 рік – війна все сильніше позначалася на людях. Митець одним із перших побачив майбутні проблеми: війна знищує трудові навички людини, послаблює дисципліну, породжує неповагу до свого й чужого життя. Обурення кінодраматурга викликало те, що в санаторних зонах можна було познайомитися з пораненими москвичами, заплативши лікарю 6-7 тис. карбованців. Особливим попитом користувалися інваліди, бо вони охоче одружувались і прописували дружин у себе в Москві.

Аналізуючи фото зустрічі Сталіна, Черчілля і Рузвельта в Тегерані в 1943 році, письменник влучно помічає справжню розстановку сил, де

голова підприємства – Рузвельт, Черчілль готовий підписати угоду навіть з дияволом, щоб урятувати Англію, а Сталін – військовий простак, який керує солдатами, постачає «гарматне м'ясо». Більшовики закривають собою весь світ від фашистів, бо вони, «безперечно, жити не вмiли, адже хiба їх умови життя можна назвати життям?».

Просуваючись за кордони України, війська приносили відомості про злочини фашистів. Довженка мучило питання, чому німці дозволяли собі нищити наш народ у газових авто, «баб'ячих ярах», але не робили цього в Європі? Чи ігнорування храмів, краси вулиць і житла, людської гідності не перетворило нас на масу, яку одразу можна віддати «педантичним мерзотникам цивілізованої Європи»?

У 1945 році випробували атомну бомбу. Письменник б'є на сполох: новодикунська ера принесе катастрофу.

Якщо раніше Довженко в уявному діалозі доводив Сталіну, що той не Бог, то в 1947 р. він відкрито заявляє про свої сумніви щодо постаті вождя та його політики.

Та найбільше Олександр Петрович страждав, коли бачив поведінку, не гідну високого звання людини. Обурений він тим, що на початку війни у професора вкрали парасольку, розстріляли хлопця, який утік із німецького полону, – ось кістяк, за яким видно Звіра. Ненавидів тих, хто рвався до посад, особливо тому, що нагору проривалися не найкращі. Боліло йому і в 50-х, коли друг Берії, знаючи, що той заарештований, запропонував Довженку написати листа до Берії з проханням допомогти влаштуватися творчо. Тільки надмірна чесність кінодраматурга врятувала його від чергового приниження, бо пізніше він дізнався, що то була провокація.

Зі сторінок щоденника дізнаємося і про трагедію Яновського, який перед смертю став писати російською мовою, щоб його не звинувачували в націоналізмі. Тут же висловлює автор своє ставлення до штучного Каховського водосховища, яке з'їло шмат землі й історії, залишило деяких селян без даху над головою, тоді як інші «нужник шифером покрили». Чому сталося так, що позакривали геодезичні інститути? Чому в житті трапляється так, що дурнуваті люди опиняються в ролі наставників і вчителів? Чому в радянському суспільстві цькують інтелігенцію? – Багато проблем тогочасного суспільства, як у дзеркалі, відображено в щоденнику, де О. Довженко засвідчив трагедію всього українського народу й особисту трагедію – роздвоєність, балансування між правдою та правлячою ідеологією, здатність помітити приховане й неможливість розповісти про це, попередити про небезпеку.

1. Життя і творчість.
2. Роман «Марія».
3. Стаття «Нарід чи чернь?».

1. Улас Олексійович Самчук народився 20 лютого 1905 року на Волині (тепер Рівненська область) в порівняно заможній родині. Згодом, уже в еміграції, певний час (1929-1931) навчався в Бреславському університеті та Українському вільному університеті в Празі.

Перші літературні спроби припадають на гімназійні часи. У 1926 р. у варшавському часописі опубліковано оповідання «На старих стежках».

За своє життя Улас Самчук створив цілу бібліотеку художньої прози. На захист господаря, якого викоринювали з української землі, стає письменник у повісті **«Кулак» (1932)**, завершення якої збіглося з початком роботи над трилогією **«Волинь» (1931-1937)**, яка свого часу висувалася на здобуття Нобелівської премії. Роман-епопея складався з трьох частин: «Куди тече річка» (1934), «Війна і революція» (1935), «Батько і син» (1937). У центрі твору – широка панорама селянського життя початку ХХ століття – 1930-х років на Волині, що показана через долю родини Довбенків. Розлоге епічне полотно роману унаочнює шлях сільського хлопченяти Володьки Довбенка крізь війни та революції до самого себе – людини, яка усвідомлює свої народні риси та чесноти. Україна постає в трилогії не як окремі клаптики етносу, а як народ, який рано або пізно почне рятувати свої духовні цінності.

У 1934 р. опубліковано роман **«Гори говорять»** про визвольну боротьбу гуцулів.

У 1936 р. вийшла в світ збірка **«Віднайдений рай»**, до якої увійшла майже вся мала проза Самчука.

У 1941 році він разом з групою культурників (Олена та Михайло Теліги, Олег Ольжич, Михайло Рогач) вирушив зі Львова на Схід, аби почати роботу по здійсненню планів щодо української автономії.

Роман **«Юність Василя Шеремети» (1943)** був наслідком спогадів про гімназійну юність, проведену на Волині, про перше кохання.

У 1944 році У. Самчук емігрував до Німеччини, де в 1945 р. увійшов до ініціативної групи зі створення МУРу*.

* *Мистецький український рух* займав антирадянську позицію, намагався налагодити видавничу діяльність, проте через фінансові труднощі видання МУРу не були постійними. Незважаючи на це, МУР відіграв значну роль у згуртуванні творчих сил та активізації інтересу до української літератури в Європі.

У 1948 р. письменник переїхав до Канади, став одним із засновників об'єднання українських письменників «Слово», яке утворилося в 1954 р. у Нью-Йорку.

У Канаді працював над трилогією **«Ост» (1948-1982)**, в якій намагався відповісти на запитання, чому в Україні боялися більшовиків, не приймали радянську владу. Три книги відповідей на ці запитання («Морозів хутір», «Темнота», «Втеча від себе») вмістили картини кілька десятилітніх поневірянь Івана Мороза з родиною, яку мучило горе рідної землі, поглиблене руйнуванням свого гнізда.

Про боротьбу Української повстанської армії йдеться в пригодницькому романі **«Чого не гоїть вогонь» (1948-1958)**.

Після переїзду до Торонто в 1948 році більша частина творчих зусиль письменника припадає на написання **мемуарів**: «На білому коні», «На коні вороному», «Планета Ді-Пі» та ін.

Улас Самчук помер 9 липня 1987 року у Торонто, де в 1988 році відкрито музей-архів письменника.

2. Роман **«Марія»** було написано в **1932-1933 рр.**, коли в Україні лютував голод, штучно влаштований з метою винищення селянства.

За жанром твір близький до агіографії, бо спокійним викладом, зображенням страждань героїні та глибокою символічністю її образу підносить Марію до рівня святих і подвижників християнської церкви.

КОМПОЗИЦІЯ. Оповідь починається повідомленням про завершення земного буття головної героїні, яке тривало трохи більше 71 року. Історію життя Марії поділено на три періоди, яким відповідають *три розділи роману*:

1. *«Книга про народження Марії»*, де змальовано дитинство дівчини, втрату батька, а згодом – матері. Перші враження дитячих років Марії письменник подає через призму сприйняття маленької людини, потроху переходячи на оповідь більш реалістичну.

У цій частині зображено процес формування особистості головної героїні. Воля до життя не дала зламатися Марії після втрати батьків, допомогла вирости вродливою співучою дівчиною, за якою ходив не один хлопець.

Вже тут мова йде про певні соціальні проблеми: дівчина-сирота була зайвим ротом у незаможній селянській сім'ї родичів, тому щастям для неї було потрапити до багатших односельців, які за працюваність виділили їй, як рідній, дві десятини землі. Служба в армії відриває від неї коханого Корнія, що стає причиною шлюбу з нелюбимим, але хорошим хазяїном Гнатом.

На сторінках цього розділу бачимо формування характеру та життєвої зрілості жінки, яка потім наважиться всупереч громадській моралі розірвати шлюб із Гнатом і піти жити, не одружившись, до Корнія.

2. *«Книга днів Марії»* – власне розповідь про особисте життя жінки – представника українського селянства.

Життя Марії з Корнієм, духовно скаліченим службою, було тяжким. Маріїн коханець був ледачим, бідним. Проте робота на землі, поступове зростання господарства та безмежна любов Марії повертають Корнієві здоровий глузд: зникає ледачість, зневажливе ставлення до праці. До нього повертається й шанування традицій: так, тепер Марія живе із законним чоловіком.

У 1914 році Корнія забирають воювати з японцями. У цей час Гнат підпалює хату Марії. Марія, як потім стає відомо, знала, чиїх рук ця справа, та все одно покриває колишнього чоловіка, бо розуміє, що своєю поведінкою завдала йому болю, завинила перед ним.

1917 рік приніс революцію, встановлення нової влади на селі. Весілля Маріїної доньки Надії з колишнім матросом Архипом символізує зародження нового життя. Та за весільним столом середній Корніїв син Максим, у якого колишні батькові вади розвинулися ще сильніше, починає вчити всіх соціалізму. Промовисто звучать у вустах відомого нероби слова: «Марксизм дасть людям змогу менше працювати, а більше мати». Корній вигнав Максима, але вже було відчутно початок кінця: «Йшов, ступав і перемагав жорстокий дух руїни, і не було йому спину, бо ані Корній, ані Марія, ні сотні, тисячі Корніїв і Марій не знали і не могли знати, що близиться їх занепад, їх кінець...»

3. У *«Книзі про хліб»* розповідь іде про тотальне винищення у 30-х роках селянства України. Забиралися засоби праці, хліб, збіжжя, а самих людей насильно заганяли в «комунії». Вже нічим та й ніколи було обробляти землю, вона заростала бур'яном, зникала навіть віра в те, що колись повернеться нормальне життя.

Лавріна заарештували за «націоналізм». Представниками влади стали такі, як Максим, який вірно їй служить, виганяє з хати батьків.

Кульмінація твору – картини голодомору в колись багатому «куркульському» селі, остаточний розпад Маріїного роду, який уже не продовжиться: Корній убив Максима, а сам пішов у поле вмирати зі старим псом, якого не спромігся зарубати на їжу. Від голоду померла онука Христинка, а її матір Надія від горя збожеволіла й повісилась. Зникає старий чернець Гнат. Останньою помирає Марія.

Роман-хроніка закінчується запитанням, що залишається відкритим: хто відродить Україну – державу невтомних трудівників, життєлюбів?

Змалювавши трагедію українського селянства, Улас Самчук окреслив і її причини. Будучи споконвіку пов'язаним із землею, український селянин дбав тільки про можливість її мати та обробляти. Державні ідеї були чужими для більшості селян, як, наприклад, для Корнія, тому багато хто схилився до твердої влади, за якої можна було б нормально працювати. Це є й причиною того, що до Маріїного сина Лавріна не прислухуються, звинувачуючи його у «видумуванні якоїсь України».

Серед причин поразки української державності письменник виділяє такі:

1) наявність серед селян таких людей, як Максим, які не шанують працю, традиції, мораль, – саме на них спиралися більшовики;

2) відсутність в українського селянина національної гідності й свідомості;

3) помилки українських політиків від Центральної Ради до Директорії, які не роз'яснили селянам своєї політики.

3. У **1941 році** Улас Самчук написав статтю «**Нарід чи чернь?**», де виклав свою думку щодо питання національної свідомості та людської гідності.

Основна заповідь людини-європейця – почувати себе людиною, свідомою у своїх вчинках. Зламати цю заповідь означає зламати самих себе, перекреслити своє моральне обличчя.

Більшовицька свідомість є класовою або соціальною. На думку Самчука, це неправильно. Не важно, до якого прошарку належить людина, – важлива сама людина. Якщо панівний клас складається із бандитів, він нічого не вартий.

Так само і з національною свідомістю. Багато хто не знає, що це таке. А без неї «немислима ніяка творчість», людина йде до самознищення.

Найбільше нещастя українського народу в тому, що протягом всієї історії з нього намагалися зробити щось інше, не те, чим йому призначила бути природа. Російська, польська, а в ХХ столітті більшовицька влада намагалася знищити український народ. Як наслідок, частина українського населення, особливо міст, становить юрбу, що не належить ні до якого народу, не має нічого святого, не знає своєї мови. Це не народ, а без'язика чернь.

Щоб нас поважала Європа, треба самим себе поважати. Не все одно, якими іменами названі наші вулиці, кого ми більше шануємо – Шевченка чи Пушкіна. А якщо все одно, тоді ми – вічно принижена чернь.

ІВАН БАГРЯНИЙ

1. Життя і творчість.
2. Роман «Тигролови».
3. Роман «Сад Гетсиманський».
4. Памфлет «Чому я не хочу вертатись до СРСР?»

1. Іван Петрович Лозов'яга (Багрянний – псевдонім) народився 2 жовтня 1906 року на Полтавщині в родині сільського муляра. Навчався в церковнопарафіяльній школі в Охтирці, у вищій початковій школі, Краснопільській художньо-керамічній школі.

У 1920 р. чекісти вбили його дядька й діда, а іншого дядька вислали на Соловки. Письменник бачив голод, розкуркулення, колективізацію, свавілля місцевої влади.

Бунтарство митця знайшло вихід у поезії. Емоційно розкута, експресивна, напоєна народним мелосом, їдкою іронією, сарказмом, вона дисонувала з темами офіційної поезії.

У 1929 р. вийшла друком збірка поезій Багряного «**До меж заказаних**», яка містила прискіпливу оцінку пореволюційної дійсності. Того ж року він дописує за кілька місяців раніше розпочату поему «**Ave Maria**», присвячену «вічним бунтарям і протестантам, всім, хто народився рабом і не хоче бути ним, всім скривдженим, зборканим...».

У 1930 р. з'являється один з перших в українській літературі ХХ ст. роман у віршах «**Скелька**», де описується, як, за легендою, після захоплення самодержавною Росією Лівобережної України й поразки українців під Полтавою монастир поблизу села Скельки окупували московські ченці та піддали жорстокому визиску місцеве населення. Нащадки запорозьких козаків, селяни-повстанці спалили чоловічий монастир, вибухнувши справедливим гнівом проти національного гноблення.

1-й період творчості письменника закінчується в 1932 році, коли Багряного заарештували «за контрреволюційну і націоналістичну діяльність».

2-й період (1932-1940 рр.) – період ув'язнень і концтаборів (5 років провів у засланні й таборі «БAMЛaг», у 1938 р. – заарештований і ув'язнений в Харківській тюрмі, звідки був звільнений у 1940 р. через хворобу легенів).

3-й період (1941-1944 рр.) – Велика Вітчизняна війна й окупація України. На початку війни редагує газету «Голос Охтирщини», згодом потрапляє до народного ополчення, працює в ОУН*. У 1942 р. засуджений німцями до розстрілу, але випадково врятувався.

* ОУН – Організація українських націоналістів.

4-й період (1944 – 1963 рр.) – І. Багрянний емігрував до Німеччини, де заснував видавництво, брав участь у роботі МУРу, політичних організацій.

У 1944 р. виходить роман «Тигролови» («Звіролови», 1946), у 1950 р. – роман «Сад Гетсиманський», в якому відображено особистий досвід письменника, який у 30-х роках сам пройшов через тортури та приниження в харківських застінках НКВС.

Ці романи, лист «Чому я не хочу вертатись до СРСР?» були перекладені на англійську, французьку, німецьку, італійську мови. Це, по суті, перші в світовій літературі художні твори, в яких він розповів про дійсний на той час стан речей на «шостій частині світу» – у країні тюрем, НКВС, концтаборів, етапів, допитів, провокацій.

У 1948-1949 рр. виходить у світ роман «Людина біжить над прірвою». Назва цього твору вказує на особистість, що йде «по лінії найбільшого опору», – молодого українця Максима Колота, який у 1943 році опинився між двома фронтами – німецьким і радянським. Ці ворогуючі сили намагаються стерти людину-піщинку з лиця землі, але людина-особистість перемагає.

Багрянний друкував багато статей політичного змісту, спрямованих на розробку стратегії й тактики боротьби з комуністичним режимом. Проте найбільшу цінність становлять художні твори: «Маруся Богуславка», «Генерал», «Огненне коло» тощо.

Помер письменник у 1963 році в Західній Німеччині.

2. Першим великим прозовим твором Багряного був роман «Тигролови» (1944). У 1946 р. перевиданий під назвою «Звіролови», перекладений на німецьку мову та виданий у Кельні.

Матеріалом для написання твору послужило перебування автора на засланні й у таборах на Далекому Сході в 1932-1937 роках.

Основою сюжету роману є доля засудженого українця 25 років Григорія Многогрішного, якому вдалося втекти з етапного ешелону й у нетрях тайги знайти друзів, кохання. Перебуваючи в родині мисливців-тигроловів Сірків, Григорій разом з ними полює та водночас сам є «тигром»: сюжетна канва твору вибудована на історії «полювання» майора НКВС Медвина – цього новітнього тигролова – за гордим, не прирученим тоталітарною системою юнаком.

Символічність назви твору ще й у тому, що тигр – горда й красива істота. Такими ж рисами Багрянний наділяє і свого героя – «гордого нащадка першого каторжанина Сибіру, (...) правнука гетьмана Дем'яна Многогрішного». Отже, автор навіть походження героя робить царським.

Роман починається яскравою алегорією: шаленим летом крізь тайгу мчать два «дракони-експреси», що уособлюють два протилежні світи сталінської системи: «ешелон смерті» – етапний ешелон ОГПУ НКВС, який везе в'язнів з України, й експрес «Негорелое – Владівосток», переповнений сміхом, світлом, розкішшю, – уособлення вищого світу. Серед пасажирів цього експреса виділяється майор НКВС Медвин, який пізніше зустрінеться у двобої з колишнім підсудним Григорієм Многогрішним.

Комфортний і освітлений експрес проноситься через Забайкалля в той час, коли якийсь професор історії «викладав, як легенду, історичну довідку про перших-найперших каторжників Сибіру, про перших-найперших політичних засланих, що склали тут свої кості (...). І було їх двоє, тих піонерів (...). А першим був – бунтар і «ізменник» – «малоросійський» гетьман на ймення Дем'ян Многогрішний». Як раз у цей час обабіч колії як промовиста ілюстрація з'явилися цілі «покоління каторжників, армії їх!..» Жахливі картини БАМЛагу викликають божевілля в експресі: хтось заходиться плачем, хтось – сміхом, з вікон починають викидати речі, на які одразу накидаються в'язні і тут же падають під пострілами конвоїрів.

Божевільному світу сталінської системи автор протиставляє гармонійне життя українських переселенців Сірків. З любов'ю показує Багрянний старого тигролова Дениса Сірка, від якого головний герой дізнається про історію емігрантів з України, що з'явилися на Далекому Сході ще наприкінці XIX століття, тікаючи від злиднів у рідному краї. Люди змушені були звикати до нових умов життя, але вони ніколи не втрачали духовного зв'язку з Батьківщиною, тому й давали населеним пунктам українські назви, білили хати, зберегли мову і традиції.

Сильна та горда особистість – дочка Сірка Наталка, яка нічим не поступається чоловікам, але не втрачає при цьому своєї жіночності. Син Гриць – кмітливий, розумний, вправний і сильний, але водночас особистість поетична.

Ця родина живе істинним життям у гармонії з природою, вірності національним традиціям, повазі до праці. Саме ці люди стають рятівниками втікача, дають йому притулок.

Кульмінацією роману стає вдалий похід «на кішку» – тигра, одразу після якого Григорій кладе край ловам на людей майора Медвина.

Здавалося б, Григорій – убивця, та він піднімається над своїм катом, який тепер став жертвою. Низькість моралі Медвина підкреслює той факт, що він порушив закон тайги – взяв чуже. Вчинивши розправу, юнак взяв всю відповідальність на себе, залишивши напис на снігу, аби через нього ніхто не постраждав.

Романтичного звучання твору надає кохання Григорія і Наталки – щире й жертвне. Вони разом вирушають у Маньчжурію, бо лише там, за кордонами СРСР, вони можуть бути в безпеці. Романтично забарвленим є й образ відданого собаки, який приніс повідомлення від молодих з-за кордону, а потім знов утік до них, незважаючи на те, що був прив'язаний. Відповідно закінчується й увесь твір: добро перемагає.

Динамічність і напруженість сюжету, опис пригод дає підстави стверджувати, що жанр твору – **пригодницький**. Тому особливого значення набувають слова, які не раз звучать у творі: «Сміливі завжди мають щастя».

Через увесь твір проходить важлива думка – за будь-яких обставин треба залишатися людиною.

3. В основі роману «Сад Гетсиманський» лежать документальні факти майже дворічного перебування автора під слідством з 13 червня 1938 року по 1 квітня 1940 року в харківських тюрмах.

Головний герой твору – молодий інженер-авіаконструктор Андрій Чумак, який багато в чому повторює шлях самого письменника. В тюрмі він стикається з двома проблемами:

1. Знайти відповідь на запитання – хто його зрадив, хто був Юдою? Найтяжчими були моменти, коли підозра падала на братів, кохану. Пізніше з'ясувалося, що зрадником був священник, який прийшов після смерті старого Чумака й читав з Біблії оповідь про сад Гетсиманський, у якому Юда поцілував Христа, видавши його так катам.

2. Залишитися в нелюдських умовах людиною, а не перетворитися на «хробака», хоча слідчі всіма можливими й неможливими засобами прагнули зламати волю підслідних.

Багряний розгортає перед читачем широку, деталізовану (інколи до крайнощів) панораму тюремного побуту та методів ведення слідства часів «єжовщини». Герой проходить через камери різних типів: від карцеру до камери смертників, побував і на Раднаркомівській вулиці, і в холодногірській в'язниці.

У тюремній камері, як у дзеркалі, відображено основні проблеми суспільства:

1) винищення інтелігенції – цвіту української нації, щоб залякати народ, зробити неможливим його опір;

2) занедбання та знищування здобутків революції, культурного розвитку;

3) занехаяння, позначення печаттю загального страху провінційних міст України кінця 30-х рр., зокрема Харкова, у якому не можна пізнати колишню столицю.

Картини допитів і тортур, галерея портретів катів – працівників цієї диявольської системи – виписані натуралістично. Одним з найжорстокіших у романі є слідчий Донець – українець «козацького славного роду», а «співчутливий» та «милосердний» наглядач Мельник добиває ломиком після розстрілу тих, кого не взяла куля.

Таким нелюдам автор протиставляє в'язнів:

- звинуваченого в сіонізмі єврейського юнака Давида, який єдиний серед ув'язнених зміг не «розколотись» і вийшов на волю;

- колишнього безпритульного Сашка Грязнова, який із кримінального злочинця під впливом Андрія перетворюється на політичного борця проти режиму;

- головного героя твору, що відмовився під помсти Донцеві, залишився *Людиною*.

Метафорично сюжет роману можна розглядати як гру, нав'язану сталінською системою всьому населенню країни. Ставка в ній – людське життя, правила продиктовано зверху, злочини вигадують самі в'язні, а слідчі будь-якої миті з катів можуть перетворитися на катів.

Ідея твору – перемога в цій грі неможлива, а вижити можна, якщо не приймати її правила.

Відносно до назви *концептуальним епізодом* роману є розділ, де священник Петровський переказує знесиленому й виснаженому духовно Андрію Чумакові євангельський уривок про моління Христа в Гетсиманському саду перед сходженням на Голгофу. Саме основи християнської моралі допомагають Андрієві не втратити себе як людину. Діалоги головного героя з його мучителями нагадують діалог Христа з Понтієм Пілатом.

Андрій вистояв під натиском тоталітарного преса, не озвірів, не відчув себе нулем в історії, довів, що людина може й повинна кинути виклик системі й вистояти. Це надає твору *романтичного* звучання.

4. Памфлет Багряного «**Чому я не хочу вертатись до СРСР?**» (1946) був перекладений багатьма європейськими мовами й набув широкого розголосу серед української еміграції та в світі. Памфлет був відповіддю на облудні заклики радянської пропаганди та дії західних урядів, що сприяли репатріації біженців до СРСР – прямо в концтабори. Це була спроба патріота боротися за свободу України, використавши своє становище емігранта, який знаходився у вільному світі. Це був також докір західній громадськості, яка в більшості своїй не помічала мільйонів жертв більшовизму.

Ідея твору виражена в епіграфі, який повторюється в кінці памфлету – повернення емігрантів та ув'язнених (духовне, а не фізичне) на

Батьківщину можливе лише тоді, коли сталінський режим буде стертий з лиця землі, як було знищено фашизм.

Автор окреслює *дві проблеми*, що стали причиною написання памфлету:

1. Ставлення іноземців до емігрантів з СРСР як до злочинців, бо європейці не розуміють, як людина може тікати, залишивши Вітчизну, якщо вона не злочинець.

2. Зміст поняття «Вітчизна» (ця проблема впливає з першої). Що таке УРСР? Відповідаючи на це запитання, письменник посилається на дані Малої Радянської Енциклопедії, виданої в 1940 році. Там записано, що за переписом 1927 року українського населення в цій республіці було 32 млн., а в 1939 р. – 28 млн. Усього зникло кудись 10 млн. чоловік населення (4 млн. – власне арифметичне зменшення, мінімум 6 млн. – обов'язковий приріст, який є в кожній країні).

Далі піднімається завіса над таємницею, де ж могли подітися мільйони людей. Автор подає таку історичну довідку:

- 1920 р. – більшовики на його очах (тоді ще хлопченяти) замордували 92-річного діда і його сина – дядька Багряного, бо дід мав пасіку і 40 десятин землі, а дядько воював за вільну Україну. Як стало відомо пізніше, більшовиками були замордовані всі господарі в селі.

- 1929-1932 рр. – знищення куркуля як класу під час колективізації, що дорівнювало фізичному знищенню маси народу. Куркулів знищували, бо вони багаті; бідняків, робітників та інтелігенцію – бо вони співчували куркулям. Вони вмирили або в Сибіру на засланні, або в дорозі, в тому числі й маленькі діти.

- 1933 р. – у результаті штучного голодомору вимирили цілі села – усього загинуло 5 млн. українців. У той же час елеватори СРСР тріщали від українського хліба, а Сталін відмовився від допомоги українців, які знаходилися під владою Польщі. Отже, було створено всі умови для вимирання й людоджерства.

- 1932-1939 рр. – винищення української інтелігенції. Сам автор провів 8 років у тюрмах і таборах. На думку громадян США та європейців, на такий термін заслуговує вбивця або ґвалтівник неповнолітніх. У Радянському Союзі так карають тих, хто наслідився виступати проти «сталінської системи». Цинізм і жорстокість більшовиків доходять до того, що спочатку знищують церкву, а потім відроджують російське православ'я, караючи представників інших конфесій. Переслідують не лише заарештованих, а й родичів і дітей.

Всупереч загальноприйнятим нормам більшовикам краще скарати 100 безвинних, ніж пропустити одного винного.

У кінці памфлету Багрянний робить *висновок*, що «більшовизм є насильство над людиною, це є рабський труд, це є сваволя політичної кліки, це є новітнє кріпацтво, це є терор фізичний і духовний, це є злидні, це є голод, це є війна».

АНДРІЙ МАЛИШКО

1. Біографія.
2. Аналіз поезій.
3. Пісенна творчість.
4. Поетика Андрія Малишка.

1. Андрій Самійлович Малишко народився 14 листопада 1912 року в селі Обухові на Київщині в багатодітній родині сільського шевця. У 1932 р. закінчив Інститут народної освіти, де розкрилося ліричне обдаровання поета. Потім вчителював у місті Овруч, рік служив у армії, потім – газетяр у Харкові. Тут же почав друкувати свої вірші.

У 1935-1940 рр. виходять збірки «Дружба», «Батьківщина», «Лірика», «3 книги життя», «Березень» та ін.

Під час війни Малишко – військовий кореспондент. У цей час створює сім збірок («До бою вставайте!», «Україно моя!», «Понад пожари», «Полонянка», «Ярославна» та інші).

Повністю відповідають тогочасній ідеології, в яку щиро вірив поет, збірка «За синім морем» (1950), написана після відвідин США й Канади, збірка «Книга братів» (1954).

Новий і чи не найбільш продуктивний етап у творчості митця починається з середини 50-х років. У збірки «Що записано мною» (1956), «Серце моєї матері» (1959), «Полудень віку» (1960) увійшли вірші, які потім стали текстами відомих пісень.

Помер А. Малишко 17 лютого 1970 року.

2. До нашого часу в аналізі довоєнної творчості Малишка насамперед віддавалася данина героїко-патріотичним творам, де зображувалася романтика подій революції та громадянської війни, хоча й дещо декларативно («Бронепоїзд», «Опанас Біда»). Привертали увагу поетичні портрети сучасників (вірші «Учитель», «Лісник») і видатних митців минулого: Шевченка, Пушкіна, Руставелі, Франка.

Проте найяскравішою в естетичному плані була інтимна і пейзажна лірика. Так, у вірші «Оксана» (збірка «Дружба») поет зобразив зародження взаємин між чоловіком і жінкою. В творі відчувається юнацька цнотливість, описано зачарований стан людини, до якої прийшло перше кохання й викликало легкий смуток від розлуки, туги за дорогою людиною.

Вірш *«Хмаринка в небі голубім»* (збірка **«Народження синів»**, 1939) – ліричний монолог поета, звернений до самотньої хмарки. Ледве вгадуються почуття і настрої героя за поетичними описами природи, які доволі точно передають ранкову картину. Уявляючи землі, над якими пролітатиме хмарина, поет згадує Каспій та тяжку долю Шевченка, який був закинутий до цього краю; схиляється перед мукою Кобзаря. Вражають своєю поетичністю звертання до хмаринки: «моїх поривів птице рання», «моя крилата», «райдужна, далека», – також широко використовуються епітети та метафори: крила вітру, тополі-сторожі, «бори в зеленому намисті» тощо.

У збірці **«Листи червоноармійця Опанаса Байди»** (1940), вірші **«Жайворонки»** (1940) відчутна тривога, викликана передчуттям важких воєнних випробувань.

У циклі віршів **«Запорожці»** (1940) поет прагне воскресити дух козацького лицарства, побратимства, звитяги. У поезії *«Палають огні при долині...»* змальовано трагічну картину минулого нашого народу – набіги татар на мирні українські поселення, захоплення їх мешканців у полон. За цим сюжетом відчутні біль і гнів автора, викликані жахливою картиною, але кошовий отаман Сагайдак (Петро Сагайдачний) переміг ворогів. Усі події автор вмістив лише у вісім строф завдяки використанню яскравих деталей-символів: китайка – ознака чиеїсь смерті, бо нею накривали загиблим обличчя; шаблю, як і бойового коня, можна було придбати, лише вбивши її власника, – всі ці речі, як і полонених, татари намагаються поділити між собою. Особливе значення має повтор першої строфи: якщо спочатку ми бачимо перемогу ворогів, які порівнюються з темними силами (невипадково дія відбувається вночі), то вдруге ту саму картину бачимо на світанку, бо близька перемога сил добра: на обрії з'явилися оборонці рідної землі – козаки. Використані художні засоби наближають цей твір до народних історичних пісень і балад.

Напружене становище на фронтах, страждання народу під п'ятою фашистів відображено в збірках воєнного періоду (наприклад, збірка **«Битва»**, 1943), але вже відчутно проступає віра в неодмінну перемогу (вірш *«Червоновишневі зорі віщують...»*). Цикл з п'ятох віршів **«Україно моя!»** (1941) передавав особистий біль поета, його переживання за рідну землю, віру в її визволення. У збірці **«Ярославна»**, до якої ввійшли твори 1943-1945 років, вже є і передчуття близької перемоги, і роздуми не тільки про сучасне, а й про майбутнє. Дедалі сильнішими стають в поезії реалії мирного часу, але значно послаблюється естетичне значення творів.

Повоєнні вірші поета (звертання до Шевченка, Кобилянської, Тичини) не пройняті особливою енергією. У цей час Малишко мусив приєднатися до хору обвинувачів Сосюри в націоналізмі за вірш «Любіть Україну!».

Лірика, в тому числі й пейзажна, дедалі робиться роздумливішою, філософічнішою. Поет звертається до таких понять, як совість, біль, страждання, муки. Ліричний герой стає органічною часткою природи, розчиняється в ній і навіть починає говорити від її імені. Рядками про єднання з навколишнім світом, з друзями-однодумцями, побратимами А. Малишко відкриває книгу **«Що записано мною» (1956)**. У збірці – довершені поезії, що розкривають духовний світ сучасника поета. Емоційно піднесений і водночас заспокійливо елегійний настрій ліричного героя в поезії *«Важкі вітри не випили роси»*. Поет не малює деталізованого пейзажу – кілька зорових та слухових образів створюють закінчену картину осіннього вечора. Ми бачимо червоні від променів сонця на заході трави, чуємо «лугів осінніх теплі голоси», в які вплітається сміх косарів і комбайнерів. У розмові трудівників оживає минуле і прийдешнє. Саме серед трудящих людей ліричний герой відчуває повноту життя, черпає натхнення...

У збірці **«Листи на світанні» (1961)** проголошено щире вітання науковому поступу: зокрема, під враженням від першого польоту людини в космос написано вірш *«Космонавтові»*. Тут іще стикається природне і штучне в поезії, але виразнішим стає потяг до народних джерел. Поезія *«Лист до гречки»* звернена до звичайного, буденного в житті: гречки, роси, бджоли – всього, що збуджує в пам'яті автора спогади про щасливі роки дитинства, коли людина найбільше відчуває свою єдність з природою. Але мирне звучання поезії порушують картини страшних років голоду і війни. Поет з вдячністю згадує гречку і батьківську ниву, що рятували людей у скруті. Почуття любові, ніжності автор передає за допомогою пестливих слів, епітетів (шершаві бджоли, бурштинові дзвоники), метафор, уособлень (бджоли тчуть пряжу, гречані плечі), поетичних звертань (гречка – «дочка моїх гречкосіїв»). Відсутність рими й визначеного розміру (поезія написана білим віршем) допомагають відтворити плин думок людини, охопленої роздумами і спогадами.

У пізніших збірках (**«Прозорість»**, **«Рута»**, **«Синій літопис»** та ін.) традиції народного світогляду і світосприйняття утверджуються в кожному рядку. Зникає колишня декларативність. Поет намагається осмислити триєдність час – людина – довкілля. Його поезія зазнає

впливу культури «шістдесятників», стає гуманнішою, у ній яскраво звучать неопантеїстичні* мотиви.

Так, у вірші *«Правда»* (збірка *«Дорога під яворами»*, 1964) поетично виражено материнський заповіт – бути мудрим у житті, для чого потрібно пізнати все суще – від краплини до космосу. Вплив усної народної творчості відчутний у змалюванні образу правди: «колюча, гірка й жорстока. І завжди в біді». Твір містить звертання до підростаючих поколінь: мужньо боротися проти несправедливості, не боятися важких випробувань. Білий вірш наближає поезію до живого мовлення, а строфоїди** відтінюють кожну нову думку.

3. Окрилені чарівними мелодіями Платона Майбороди пісенні вірші Андрія Малишка *«Рідна мати моя»* («Пісня про рушник»), *«Колгоспний вальс»*, *«Ранки солов'їні»*, *«Стежина»*, *«Білі каштани»*, *«Ми підем, де трави похилі...»* набули великої популярності, стали народними піснями. Полюбилася людям пісня *«Цвітуть осінні тихі небеса...»*, музику до якої написав Олександр Білаш. Вірші Малишка на музику поклали Лев Ревуцький, Сергій Козак, Андрій Штогаренко та ін. До опери *«Молода гвардія»* (композитор Юлій Мейтус) лібрето також написав Малишко, а драматична поема *«Арсенал»*, створена у співавторстві з Олександром Левадою, стала основою опери Георгія Майбороди.

У пісні *«Ранки солов'їні»* звеличується ніжне кохання, яке ніколи не забувається, сниться ночами. Згадуються і солов'їні ранки, і стежки, де ступали ноги милої, і подніпровські далі, якими колись милувалися разом.

Материнській любові та відданості, материнській печалі і величчю Малишко присвятив схвильовані рядки багатьох віршів, поем. Образ матері в *«Пісні про рушник»* (1959) (збірка *«Серце моєї матері»*) набуває узагальненого значення.

З глибоких джерел фольклору черпає Малишко барви для змалювання образу матері, яка проводить свого сина в далеку дорогу. В погляді її – тривога і смуток, надія на щасливе майбутнє сина, побажання йому добра в далекому краю. Красу материнської душі поет розкриває за допомогою виразних поетичних деталей: мати «ночей не доспала», рушник синові «на щастя, на долю дала». Портрет матері любовно вимальований за допомогою простих, але виразних епітетів:

* Пантеїзм – релігія, що сприймала природу як Бога; неопантеїзм – ствердження основоположної ролі природи в житті людини, сприйняття людини як невід'ємної, органічної частки природи, всього світу.

** Строфоїди – строфи неоднакового розміру.

І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка,
І засмучені очі хороші, блакитні твої.

Мати журиться, розлучаючись із сином, але вірить у його світлу долю, і цю віру поет втілює в образі вишитого рушника, що символізує життєву дорогу людини і материнське благословення.

Ліричний герой пісні з образом рушника пов'язує найсвітліші спомини про рідну матір, дитинство і рідні краї: він і крізь роки бачить «зелені луги», «росянисту доріжку», чує музику «солов'їних гаїв», «тихий шелест трав, щебетання дібров». За допомогою цих художніх деталей поет створює ніжний пастельний пейзажний малюнок, який наповнює серце людини ніжними почуттями.

«Пісня про рушник» – це монолог сина, який знаходить найніжніші слова, щоб подякувати любій матусі за її турботу, вірну любов і ласку.

4. Поезія Андрія Малишка живилася з джерел народної творчості, класичної літератури та мистецтва ХХ століття. Такі риси його творів, як пісенність, прозорість, чіткий вислів, розмовні інтонації, наближують поезію Малишка до фольклору. Лексика поета проста і водночас романтично піднесена, як у народній пісні.

Типовими для його поезії є *синонімічні повтори*, характерні для фольклору або створені за його зразком, наприклад, хлопці-молодці, стежки-доріжки, Україна-мати, вогник-цяточка. Від народної поезії й *образи-символи* зорі, сонця, веселки, розквітлого саду, які уособлюють красу і силу народу. Як і в народній пісні, у віршах немає ускладнених синтаксичних конструкцій. Тропи і фігури його поезій свіжі, неповторні, несуть у собі глибоку думку.

Дослідники творчості Малишка, відзначаючи особливості образного мислення поета, вказували на його вміння по-новому осмислювати такі філософські категорії, як життя і смерть, добро і зло, правда і кривда.

Поет зробив вагомий внесок у трактування образу Прометея, новаторському підійшов і до розкриття теми героїчного минулого українського народу.

Творчість Малишка приваблює читачів і своїм **жанровим багатством**:

- ліричними віршами – головним жанром лірики, який розкриває насамперед внутрішній світ автора, його емоційний і душевний відгук на життя;

- баладами – віршами, в яких розповідається про якусь певну подію, нерідко виняткового, надзвичайного характеру, за участю певних персонажів;

- піснями;

- поемами.

Серед ліричних творів знаходимо вірші-портрети, інтимні поезії, пейзажні вірші, вірші-гімни, вірші-послання.

Провідний мотив творчості Малишка – любов до Батьківщини.

ОЛЕСЬ ГОНЧАР

1. Біографія.
2. Трилогія «Прапорonosці».
3. Роман «Людина і зброя».
4. Роман «Собор».
5. Новелістика.

1. Олесь (Олександр) Терентійович Гончар народився на Полтавщині, навчався в Харкові в технікумі журналістики, згодом – нетривала робота в пресі, а з 1938 р. він – студент-філолог Харківського університету. З третього курсу добровольцем пішов на фронт, потім продовжив навчання в Дніпропетровському університеті.

Оповідання й повісті почав друкувати ще до війни (зокрема повість «Стокозове поле», 1941).

У 1948 р. трилогія «Прапорonosці» принесла письменнику визнання. До воєнних мотивів Гончар звертається ще в кількох творах, написаних у кінці 40-х – на початку 50-х років: повість «Земля гуде», кіноповість «Партизанська іскра».

Починаючи з 50-х років Гончар пише твори на суто сучасну й історичну тематику; переважно це збірки новел про звичайну сучасну людину, що ставала помітною, коли йшлося про честь і мораль (повість «Щоб світився вогник»; історичні романи «Таврія», «Перекоп»).

Опублікувавши роман «Людина і зброя» та новелу «За мить щастя» (про Велику Вітчизняну війну), а також кілька оповідань про сучасність, письменник вийшов на новий рубіж. У романі «Тронка» (1963), намагаючись осмислити зв'язок раціональної епохи НТР з життєвим еством людини, переплетення сучасного, минулого і майбутнього, Олесь Гончар торкається низки суперечностей: проблем екології (начальник полігону стурбований станом здоров'я своєї дитини), історичної пам'яті.

Після виходу роману «Собор» у 1968 році письменника піддано несправедливій критиці, він з тягарем на серці закінчує роботу над кількома новими творами – повістю «Бригантина», романом «Берег любові» та ін. (70-ті роки).

Своєрідним продовженням «Собору» став роман «Твоя зоря» (1980), в якому автор акцентує увагу на можливих катастрофах у

людських душах і на потребі шукати нові ідеали в житті (знов піднімається проблема екології, зростання культу воєнної сили тощо).

Помер письменник у 1995 році.

2. Визнання до Гончара прийшло вже після публікації перших творів. Критики заговорили про нього після виходу початку трилогії **«Прапороносці»**, роботу над якою було закінчено у **1948 році**. Твір відзначений кількома Сталінськими преміями (1947, 1948). На тлі тодішньої прози про людину на війні трилогія відзначалася не лише поетичною піднесеністю, епічністю інтонацій, а й безпосередністю вражень фронтовика, знанням воєнного побуту, лірико-емоційною документальністю. Епіграфи зі «Слова о полку Ігоревім», якими починається кожна частина роману, надавали твору історичної перспективи й патріотичної одухотвореності.

«Прапороносці» з'явилися під час чергового наступу на літературу офіційної критики, яка вимагала від письменників беззастережних уславлень диктаторського режиму. Автор трилогії мусив із цим рахуватися (деякі постаті, передусім замполіт Воронцов, були переобтяжені партійно-ідеологічною позитивністю). Очищувати твір від обов'язкової лексики письменник розпочав у другій половині 50-х років, чим посилив і вивільнив головний задум твору.

Композиція і сюжет трилогії не відрізняються складністю (хронологічно послідовна розповідь про шлях однієї бойової одиниці – роти Брянського), але за внутрішнім змістом твір непростий. Саме з образом Брянського пов'язано суто художнє відкриття Олесь Гончара. Як художній персонаж Брянський діє лише в першій частині трилогії («Альпи»), бо загинув у бою в горах, але як узагальнений характер він не зникає і в двох наступних частинах («Голубий Дунай», «Злата Прага»). Цей образ залишається структурним стрижнем твору, котрий «утримує» навколо себе всіх інших героїв роману й забезпечує його цілісність. Саме Брянському належить думка, що арміями рухає любов (можливо, завдяки любові радянські солдати, які йшли Європою не як загарбники, а як визволителі, змогли повернути до себе місцевих жителів, незважаючи на те, що влада розповідала про них не у світлих тонах). Брянський – уособлення гуманності у ставленні як до своїх підлеглих, так і до цивільних. Він є втіленням образу творчої людини, бо навіть на фронті досліджує способи стрільби, винаходить нові, кращі методики. Цей творчий порив продовжує лейтенант Євген Черниш, який потім заслужено зайняв місце загиблого товариша. Причаровує своєю вірністю коханому Шура Ясногорська, навіть після його смерті вона часто подумки звертається до нього, а Черниша покохала тому, що побачила в ньому дещо спільне з Юрієм. Ніхто з

роти не засуджував приязні між Євгеном та Шурою, бо вважали, що сам Брянський хотів би, щоб його кохана була з його другом. Хоча і згадується в романі лебедина вірність, коли після смерті коханого другий птах розбивається об землю, проте тут же говориться, що в людей так не повинно бути, бо людина має пам'ятати колишнє, а жити й творити – для майбутнього. Брянський живе у пам'яті своїх однополчан, які продовжують підтримувати закладені ним традиції. Саме це змушує Хому Хаєцького, який раніше ховався під час обстрілів, змінитися, стати сміливішим, потрапивши в оточення, а роту – не здаватися.

Наголошуючи на чистоті дум Брянського, Ясногорської, Черниша та інших героїв, поетизуючи молодість як цвіт життя, звеличуючи кохання й тугу за ним, письменник доводить, що війна несумісна з усім цим. Згубну її дію на життя читач відчуває не лише в трагічних смертях Брянського чи Ясногорської, бійця Гая чи комроти Кармазіна, про це йдеться в багатьох епізодах трилогії.

Провідна ідея роману – непоборність сили патріотизму. Ще на початку твору в ліричному відступі автор говорить: «У справедливих армій доля завжди прекрасна».

Трилогія носить новаторський характер. У ній ґрунтовно розкрито актуальні проблеми часу, показано самотні образи персонажів, романтизм поєднано з глибоким ліризмом та реалізмом. Недаремно за жанром «Прапорonosці» визначають як роман-поему.

3. Перша назва роману **«Людина і зброя» (1960)** – «Чорне літо». Центральні постаті твору – вчорашні студенти-історики Харківського університету. Одному з них – Богдану Колосовському – доводиться виявляти стоїцизм не тільки в протистоянні фашистському оточенню, а й тоталітарному режимові, під час якого у 30-х роках було репресовано його батька і який тепер будь-якої миті готовий посягнути на нього. Проте він не затаїв злоби, а разом з іншими однокурсниками іде на фронт (Богдан домігся, щоб йому дозволили піти добровольцем) у важкий для Батьківщини час.

Немає в романі тієї краси ратного подвигу, що бачимо у «Прапорonosцях». Жахливі картини першого воєнного літа виписані із жорстокою натуралістичністю: невідготовлені студбатівці гинуть часто безглуздо, хтось божеволіє... У «цивілізованому» ХХ столітті людина опиняється в трагічній самотності (з одного боку – фашисти, з іншого – тоталітарна система), символом якої виступає як оточення студбатівців, так і недбале ставлення до них власної влади.

Потрапивши після оточення до концтабору, Богдан Колосовський організував втечу й намагався разом з іншими пробитися до лінії

фронту, а на цьому шляху все більше і більше людей приєднувалося до нього.

Єдине, що допомагає людині в цих умовах не втратити здорового глузду, – це любов, яка контрастує з воєнним божевіллям і стверджує незгубність людського життя, сприяє розвитку гуманістичної концепції світу.

Своєрідне продовження «Людини і зброї» – роман «Циклон», де природна стихія асоціюється з фашистською навалою, про яку знімає кінофільм колишній студбативець Богдан Колосовський.

4. У 1968 р. з'явився новий роман Олеся Гончара «Собор», який був високо оцінений Григором Тютюнником. Через цей твір проти письменника було організовано цілу кампанію ідеологічного шельмування, а сам роман вилучено з літературного процесу на 20 років.

«Собор» дратував партійну верхівку тим, що це був гостропроблемний твір, спрямований проти серйозних суспільних вад. Зокрема митець зачепив такі болючі питання тогочасної доби:

- екологічна проблема (Микола Баглай і Олекса-механік намагаються запровадити в життя проект очисних споруд для металургійного комбінату, проте їм це вдається зробити тільки після того, як у річку було спущено неочищені води і отруїлася риба);

- проблема рабської психології (директор Будинку металургів читає праці Кампанелли, який мріяв про суспільство, де всі одягатимуться однаково, жінки будуть спільними, все ділитиметься порівну за картками – своєрідний натяк на колишнє радянське суспільство, в якому все розраховано було на середню людину);

- вади тоталітарної системи, через яку постраждав колишній учитель арифметики Хома Романович і яка не залишає його у спокої і зараз;

- проблема історичної пам'яті, символом якої виступає собор.

«Собор», за визначенням Євгена Сверстюка, «далеко не пересічний твір, у якому автор ставить більш чи менш істотні проблеми і пробує вирішити їх на рівні "середнього читача". Ні, тут автор бере з уст народу те, що наболіло затверділим боєм, а проблеми постають самі собою і чекають нашого розуму і рук...»^{*}.

У романі можна виділити кілька явищ, що виростають до рівня символу (урочище Скарбне, монумент Титану), але найбільш ємним є

^{*} Сверстюк Є. Собор у ризтованні // Київ. – 1989. – № 10. – С. 112-114.

образ собору, який допомагає Гончару органічно поєднати в творі кілька часових площин:

1) *XVIII ст.* – після того, як за наказом цариці було ліквідовано Запорозьку Січ, козаки на пам'ять прощання зі зброєю збудували цей собор; макет майбутньої церкви, виготовлений з очеретин, їм приніс юнак, що свідчило про те, що це дійсно Божа справа;

2) *початок XX ст.* – Махно під час громадянської війни не зруйнував собор, бо прислухався до заклику відомого дослідника української історії Яворницького увійти в історію не руйнівниками, а людьми європейського рівня, яких шануватимуть нащадки;

3) *Велика Вітчизняна війна* – козацька церква була орієнтиром для радянських артилеристів, свідком утечі на захід розбитих під Сталінградом фашистів, але навіть тоді собор вистояв;

4) *60-ті роки XX ст.* – цей символ людської духовності опиняється на перехресті інтересів різних сил: з одного боку, номенклатурна система застійних років прагне знищити пам'ятку – отже, національну та історичну пам'ять; з другого боку, Микола Баглай, Єлька Чечіль та інші мешканці Зачіплянки розуміють, що збереження собору обумовлює збереження людського у власних душах.

З цим образом також тісно пов'язано таке явище, як «лободизм», назва якого походить від прізвища персонажа твору Володьки Лободи. Під «лободизмом» розуміємо властиві для офіційних властей 60-х років кар'єризм, владолюбство, посягання на людську свободу тощо. Та Лобода є небезпечним перш за все своїм «батькопродавством», що сприймається в контексті таких явищ, як денаціоналізація, історичне безпам'ятство...

«Собор» Гончара спонукав інших письменників шукати такі форми вираження, які б дозволили сказати всю правду про тоталітарну систему і звернути увагу на суто людські цінності життя, національно-духовні святощі.

5. Олесь Гончар – загальноновизнаний майстер новели. Його новели поетичні, окрилені романтикою. Тематика їх різноманітна. Про події часів Вітчизняної війни розповідається в творах «Весна за Моравою», «Гори співають», «Іпонка», «Усман та Марта», «Березневий каламут» та ін.

Новела **«Модри Камень» (1946)** майже водночас з «Прапороносцями» знаменувала прихід Гончара в літературу. Молодий письменник схвильовано розповів про світле почуття любові, що спалахнуло в серці радянського солдата до словацької дівчини Терези, – почуття, яке обірвалося, не встигнувши розцвісти, бо поліцаї забрали Терезу наступного ранку.

Захоплює письменника і тема творчої праці, трудового подвигу людей у післявоєнний період (новели «Соняшники», «Жайворонок», «Маша з Верховини», «Кресафт»). Письменник стверджує, що краса людини розкривається у праці. Показовою в цьому плані є новела «Соняшники».

Актуальній проблемі збереження природи, навколишнього середовища О. Гончар присвячує новелу «На косі» (1966). Написана вона з любов'ю до людини, яка почуває себе щасливою в тісному єднанні з «найкращим краєм землі, заповідністю, чистотою».

Письменник змальовує внутрішній світ учорашньої студентки біофаку, яка нині працює віч-на-віч з птахами, сонцем. Життя Ольги сповнене турбот про природу, а відтак – і долю всього людства. У новелі засуджуються люди з черствими душами, пристосуванці. Твір звучить як хвала красі природи, красі людських помислів і діянь.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС 60-90-х рр. ХХ ст.

Кінець 50 – початок 60-х рр. В українській літературі сталося дві важливі події:

1) публікація кіноповістей О. Довженка «Зачарована Десна», «Повість полум'яних літ», «Поєма про море», в яких були порушені питання, що потім стали провідними в літературі:

- суперечність між містом і селом;
- нерівномірність технічного та духовного прогресу;
- зневажання минулого;
- споживацькі тенденції;

2) поява «шістдесятників», які виступили проти закостенілості в мистецтві, усвідомлювали цінність кожної людської особистості.

Кінець 60-х років – загальнолітературний інтерес до проблем історичної пам'яті, зв'язку поколінь, національних традицій. Література виступила проти явищ, які були викликані НТР: стандартизації особистості, масової культури, бездуховності («Собор» Олесея Гончара, «Диво» Павла Загребельного, поезії Андрія Малишка, драми Михайла Стельмаха тощо).

У 70-х роках відбувається усвідомлення складності, багатогранності життя. Знято заборону з історичних тем, що сприяло появі таких історичних творів, як романи Павла Загребельного, роман у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко.

Українському історичному роману 70-80-х рр. властиві підвищений моральний пафос і пошук в історії уроків для сучасності.

У літературі все частіше звертаються до документальності, яка згладжує межу між художньою та життєвою правдою.

Друга половина 70-х років – поширюється проза умовно-алегоричного спрямування. Введення фольклорно-міфологічних елементів збагатило конкретно-реалістичну розповідь, поповнило поетику за рахунок умовності. Також у літературі розвивається психологічний аналіз, посилюється філософське, інтелектуальне начало, суб'єктивне переплітається з об'єктивним, реальне – з «химерним», умовним.

Жанрова система збагачується за рахунок появи гібридних форм (роман у новелах, роман-балада, роман-притча і т.д.).

80-ті роки – «горбачовська перебудова». На цей час українська література вже мала низку творів, що сприяли духовному оновленню суспільства («Маруся Чурай» Ліни Костенко, «Містечкові історії» Анатолія Дімарова, «Твоя зоря» Олеся Гончара тощо). Чорнобильська трагедія зумовила новий рівень відповідальності перед життям («Чорнобильська мадонна» Івана Драча).

Почорнобильський період у літературі позначено такими проблемами:

- необхідність відновлення національної спадщини, ліквідація «білих плям» в історії і літературі;
- ствердження значущості української мови, її стану та статусу;
- підтримання екологічної безпеки.

Літератори часто виступають як публіцисти.

90-ті роки – напрямок – державний суверенітет з урахуванням повного переліку літературних імен, у тому числі авторів української діаспори.

У галузі *лірики* в 60-90-х роках успішно працювали поети різних поколінь, що стверджували творчу спадкоємність (П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, М. Бажан, А. Малишко). На оновлення тогочасної української літератури та духовне відродження українства вплинула творчість представників «київської школи» «шістдесятників» (Ліни Костенко, Василя Симоненка, Івана Драча, Василя Стуса та ін.).

Художню прозу на цьому етапі представляли такі талановиті письменники, як Олесь Гончар, Михайло Стельмах, Григорій та Григір Тютюнники, Василь Земляк, Вадим Собко, Павло Загребельний, Юрій Мушкетик, Євген Гуцало, Валерій Шевчук, Василь Дрозд, Роман Андрияшик.

На *драматичній* ниві продовжували трудитися Олександр Довженко, Олексій Корнійчук, Василь Минко, Вадим Собко, Михайло Зарудний, Михайло Стельмах і приєдналися молодші – Олексій Коломієць, Павло Загребельний, Олександр Корнієнко, Микола Савченко.

ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО

1. Біографія.
2. Аналіз збірок і поезій.

1. Василь Андрійович Симоненко народився 8 січня 1935 року в селі Бівцях на Полтавщині. Після закінчення середньої школи вступив на факультет журналістики Київського університету. Далі – робота в обласній пресі Черкащини і літературна творчість. Помер у 1963 році не без допомоги охоронців режиму. Між цими датами – напівголодне й напівсирітське довоєнне дитинство, лихоліття, злидні, студентське життя й атмосфера, нашпигована шукачами «ворогів народу», заняття в літературній студії, участь у роботі черкаського літоб'єднання, нарешті – вихід єдиної прижиттєвої збірки «Тиша і грім».

2. На період завершення навчання поета прийшовся спалах соціально загостреної, публіцистично наснаженої його творчості.

Збірка **«Тиша і грім» (1962)** – контрастне поєднання традиційних звукових образів-символів. У вірші *«Дід умер»* звичайне життя людини піднімається до планетарного масштабу; поет намагається по-філософськи осмислити життя, яке не поміщається в тісну домовину. Після смерті залишаються думи, які «додумують внуки», – так поет стверджує незнищенність людського життя і його цінність.

Інтимні почуття зображено в поезіях *«Є в коханні будні, і свята»*, *«Вона прийшла»*. Перший вірш розкриває складність і суперечність людських почуттів, але поет вірить, що кохання сильніше за «дріб'язкові хмарки образ». Епітети розкривають ставлення автора до зображуваного: тривожні думи, тривожна мить... Антоніми допомагають передати складність життя, що часто поєднує протилежні явища. *«Вона прийшла»* – так поет говорить про любов, яку сприймає як живу істоту. Повтори – «вона прийшла», «вона до мене впливла» – сприяють відтворенню порухів душі людини, охопленої зростаючим почуттям кохання.

Збірка **«Земне тяжіння» (1964)** містить загальновідомий вірш *«Лебеді материнства»*. Твір наближається до народної коліскової як за мотивами, так і за формою – монолог з використанням епітетів і уособлень, притаманних усній народній творчості: сиві очі казки, добра ласка, мавки чорноброві. Ритмомелодійні особливості (двовірш*, який містить 14, 13, 12 складів) споріднюють поезію з коломийками. Образ матері і батьківщини у творі постають як єдине ціле. Зрада Батьківщини, як і зрада матері – найтяжчий гріх, саме тому автор і звер-

* Двовірш – строфи по два рядки.

тається до образу лебедів материнства, бо лебеді – символ вірного кохання. Народні впливи відчутні і в образах тополі, верби як дерева життя тощо.

Суть Симоненкової формули гуманізму – в пафосі відомої поезії «*Ти знаєш, що ти людина?*». Лірично задушевний вірш-звертання лише на перший погляд спрямований до конкретного сучасника, насправді – це звернення до всього суспільства. Причина відома, адже за часів сталінського режиму пріоритет надавали колективу, в якому індивід – лише безвідмовний гвинтик, який у разі потреби легко замінити. Але генетики довели, що генотип кожної людини неповторний. В. Симоненко чутливо зреагував на грандіозні відкриття науки, поклавши в основу своєї поезії новочасні засади: «*Ти знаєш, що ти людина?.. Усмішка твоя – єдина, Очі твої – одні*». Стверджуючи неповторність кожної особистості, поет водночас наголошує на її відповідальності перед майбутнім:

Більше тебе не буде.
Завтра на цій землі
Інші ходитимуть люди...

Митець закликає любити життя і поспішати любити і жити, саме тому він звертається до повторів: мука, усмішка єдина, завтра інші люди ходитимуть і кохатимуть на цій землі, кохати і жити поспішати треба. Повтори допомагають поету відтінити думку, на якій він хоче наголосити.

Віру в невмирущість рідного народу, велич його духу й лагідність душі відображено у вірші «*Де зараз ви, кати мого народу?*». Поет засуджує перевертнів і завойовників-заброд, які щезнуть, бо вони слабші за народ, що має історичне коріння і в жилах якого «*козацька кров пульсує і гуде*».

Поезія «*Кривда*» побудована на такому сюжеті: доросла людина говорить хлопчику «правду» про його батька, який не загинув, а просто пішов від своєї родини. Безпосередньою була реакція Івася на образ: він вибив сусідові шибку з рогатки. Головна думка вірша зосереджена в останній строфі, де підкреслено, як важко знайти покарання за нанесення душевних травм:

Бо ж немає тим іншої кари,
Хто дотели свої в іржі
Заганяє бездумно в рани,
У болючі рани чужі...

Вірш побудований за принципом новели, бо в ньому розповідається про одну важливу подію в житті маленького хлопчика. Ця подія набуває для дитини особливого значення, про що свідчать такі рядки:

Він допізна сидів у коноплях,

Мов уперше вступив у гидь...

Автор засуджує жорстокість людей, їхнє знуцання над беззахисною дитиною, змальовує переживання маленької людини, світ якої ще не спотворений досвідом обману та приховування думок і почуттів, дитячий світ протиставляється жорстокому дорослому світу.

ДМИТРО ПАВЛИЧКО

1. Біографія.
2. Збірка «Любов і ненависть».
3. Інтимна лірика і пісенна творчість.
4. Громадська лірика.
5. Особливості творчості. Місце доробку Павличка в літературному процесі.

1. Дмитро Васильович Павличко народився 28 вересня 1929 р. в с. Стопчатові на Прикарпатті в багатодітній селянській родині. Навчався у польській школі в с. Яблунів, Коломийській гімназії, а далі – в радянській десятирічці. У 1948 році вступив до Львівського університету. Ще студентом Д. Павличко очолює літературну частину ТЮГу, з 1953 року навчається в аспірантурі (досліджує сонети І. Франка) та невдовзі залишає наукову роботу. 1954 року його приймають до Спілки письменників СРСР (заочно, за поданням М. Бажана).

У 1957-1959 роках він завідує відділом поезії журналу «Жовтень», по переїзді до Києва 1964 року певний час працює в сценарній майстерні кіностудії О. Довженка, пізніше – у секретаріаті СПУ, редагує журнал «Всесвіт». Потім Д. Павличко – засновник Руху, Демократичної партії України, один з лідерів парламенту (1990-1994), нині – на дипломатичній роботі.

2. Перша збірка Дмитра Павличка «Любов і ненависть» (1953) привернула до себе увагу, бо була сповнена поезією соціально стривоженою та гостро проблематичною. Завдяки громадській напруженості (через свою ідейно-тематичну заданість) дебют Павличка було вирізнено з потоку української повоєнної лірики, цілеспрямовано підрожевленої та загнаної в неживе дефірамбічно-одописне річище. Завжди уважний до молодих талантів, Павло Тичина високо оцінив дебют поета: «Книга Дмитра Павличка «Любов і ненависть» – це свого роду клятва, клятва, з одного боку, у вірності, в любові до своєї Вітчизни, а з другого – у непохитнім бажанні боротися

з ворогом нашого народу доти, аж поки не буде знищено їх усіх до останку»^{*}).

У голосі молодого поета було щось неструджене, щось від неофітського захвату, те, що з роками сформувалося в наскрізну тезу його творчості: «Людино, ти – можеш!». Творчість Павличка вирізнялася також художньою достеменністю, жорсткою відчутністю образу, чого так бракувало знесиленому трафаретами й деклараціями письменству.

3. Наступна збірка **«Моя земля» (1955)** поряд з розвитком традиційних для 50-х років мотивів приносить у собі й нові. Коли в «Любові і ненависті» подих інтимних почувань ледь означився, то вже в «Моїй землі» – посилюється (цикл «Любов» (1953), пізніше названий «Пахощі хвої»). Потім ця тема була продовжена в книгах **«Гранослов»** і найбільше розроблена в збірці **«Тасмниця твого обличчя» (1974, 1979)**, яка полюбилася читачам і дістала високу оцінку літературної критики. Вірші «Я бачив тебе сьогодні...», «Ти спиш, і на твоїм обличчі...», «Пахне хлібом трава...», «Я стужився, мила, за тобою...» та низка інших є шедеврами ліричної поезії.

Інтимна лірика поета пристрасна, сповнена ніжністю, емоціями, животворною силою любові, яку оспівує Павличко. Він виховує нову людину, спонукає її до нових звершень, робить благороднішою, чистішою.

У поезіях збірки звучить багата гама людських почуттів – радість кохання, очікування милої, зустріч з нею, гіркота розлук і розчарувань.

В інтимних поезіях Павличка йдеться про дивовижне таїнство любові, яке здатне одним спалахом окреслити в людині кращі й гірші сторони її життя. І критерієм оцінок виступає народна етика й мораль, які утверджувалися в трудовому середовищі протягом віків.

У поезії **«Коли ми йшли удвох з тобою...» (1953)** художньо втілено вічну проблему – ставлення людини до природи, хліба, праці, що є мірилом оцінки людини. Образи вірша постають у контрастному зіставленні. Ліричний герой гладить золоте колосся і згадує ті колосочки, що «давно колись, ще у неволі» нишком збирав на чужому лану. Дівчина грубо топче колоски, «немов траву безплідну, дику», вона «не чула крику тих колосочків».

Конфлікт вірша складний, в його основі – глибока душевна драма ліричного героя, який засвоїв правила народної етики у ставленні до хліба і людської праці, а тому з гирким болем спостерігає байдужість коханої до того, що було йому найдорожчим. У цій драмі перемагає

^{*} Тичина П. З минулого в майбутнє. – К.: Дніпро, 1973. – С.271

принцип, вироблений у надрах трудового народу. Така етична концепція знайшла яскраве художнє вираження і в багатьох інших творах Д. Павличка.

Пісенність Павличкової поезії давно привернула увагу композиторів. Ще наприкінці 50-х років творчо заприятелювали поет Дмитро Павличко і композитор Олександр Білаш. Пісня *«Впали роси на покоси»* назавжди збрала митців. Відтоді їх співдружність увінчалася не одним творчим досягненням.

Пісня *«Лелеченьки»* вперше прозвучала в кінофільмі *«Сон»* (1964) і стала однією з найпопулярніших у народі. Алегоричний образ птаха, у якого «висушила силу чужина проклята», сприймається як узагальнення долі безправної людини в кріпосному суспільстві. Щирості вислову поет досягає народнопісенними засобами, зокрема, звертаннями, пестливими словами (крилонька, лелеченьки), ліричною схвильованістю.

О. Білаш написав музику до пісень *«Дзвенить у зорях небо чисте»*, *«Пісня про Україну»*, *«Сибіряки»*, *«Атака»* тощо. А пісня *«Два кольори»* (1965) стала справді народною. Краса і нев'януча свіжість її – у поетичності тексту. Поет лаконічно відтворює життєвий шлях ліричного героя від того часу, коли він «ще малим збирався навесні піти у світ незнаними шляхами». Вишита матір'ю сорочка супроводжує героя на всіх його життєвих шляхах.

Відомо, що при всій розмаїтості кольорової гами українських вишивок переважають у них два кольори: червоний і чорний. Синонімом першого є любов, другого – журба; радість і смуток, веселість і печаль. Ці почуття в житті органічно поєднані: «переплелись, як мамине шиття, мої сумні і радісні дороги». Герой зберіг найсвятіше – «горточок старого полотна і вишите... життя на ньому», тобто зберіг пам'ять про матір.

Точність і образність слова, чудова мелодія О. Білаша забезпечили пісні *«Два кольори»* довге життя.

4. Дедалі чіткіше вимальовуються риси власного поетичного мислення Павличка, що позначилися в усіх жанрах і стали особистим знаком майстра. Це – конфліктність ліричного сюжету, де думка й почуття рухаються шляхом долання суперечностей.

Гармонійність образної думки, суворе обмеження вислову та щедрість душі поета позначилися в сонетах *«Береза»*, *«Яблуня»*, *«Заходить сонце в золотих лісах»*, циклі *«Гранослов»*.

Тематика й ідейно-художній зміст сонетів *«Якби я втратив очі, Україно...»* і *«О рідне слово, хто без тебе я?»* (1956) споріднені. Навіть утративши зір, ліричний герой першої поезії не

вдався б до відчаю, поки йому «лунала б мова солов'їно»: увесь невидимий для нього світ «від сяйва слова знову б заяснів». Патріотичним змістом відзначено другий вірш. Кожна людина, що любить свою Вітчизну, піклується про розвиток рідної мови. А якщо порушить цей принцип, тоді вона – «осміяний людьми кретин-стиляга, мертвяк, оброслий плиттям саркофага...».

Для ліричного героя слово – це «пісня, сила і відвага». Слово дороге кожному ще й тим, що його у сладок передали нам «батьки і предки невідомі», які відстоювали його у жорстоких битвах. Тепло звертається поет до народного слова:

Так не засни в запиленому томі,
В неткнутій коленкорівій труні –
Дзвени в моїм і правнуковім домі!

Продовжується тема мови в такій палкій поезії, як «*Ти зрікся мови рідної...*».

Своєрідного розвитку набуває тема любові до Батьківщини у циклі «**Вірші з Монголії**», який вражає різноманітністю тематики, громадянською позицією автора в зображенні суперечливих явищ сучасності. У циклі тісно поєднані любов до рідного народу та почуття інтернаціонального братерства з трудовими людьми всього світу. У вірші «*Полечу я до Монголії*» помітні вболівання поета за історичні пам'ятки культури, знищені під час тоталітарного режиму. Поет звертає увагу на духовне убозтво тих, хто «виважував фундаменти» соборів, устеляв украденим з них камінням «заболочені шляхи», чим проводить думку, що цивілізоване майбутнє неможливе без шанобливого ставлення до пам'яток давнини. Автор здійснює екскурс у минуле свого краю, порівнюючи руйнівні дії монголо-татар та «батирів Сталіна», й робить висновок, що злочинність освічених варварів страшніша, ніж завойовників Русі.

Провідну думку поезії відтінює гнівний пафос вірша. Вражає висока поетичність твору, образність мови.

Проблеми, пов'язані з побутуванням рідної мови, хвилювали Павличка протягом усієї творчості. Позначилися вони й на поезії «*Між горами в долині білі юрти...*». Мова – найперша визначальна ознака кожної нації, душа народу, «сонця зір», «щоденне чудо»; вона – не тільки засіб спілкування, а й носій духовної культури, й охоронець історичного минулого кожного народу. Глибокий ліризм вірша підсилюється мінорною авторською інтонацією. Важливу композиційну роль відіграє антитеза*, притаманна поезії Павличка взагалі.

* Антитеза – художнє протиставлення.

Отже, діалектичність, що прозирнула в низці творів 50-х років, означала завершення раннього періоду творчості Д. Павличка, а першим рішучим вступом у «свою тему» стала збірка **«Правда кличе!» (1958)**, попелом якої вкрито поріг «шістдесятників» (її вісімнадцятий тираж було знищено). На IV з'їзді письменників України, виконуючи вказівку «згори», поета осадив П. Тичина. Саму книжку він не згадував, як неіснуючу, але мав на увазі саме її. Негативні оцінки збірки були викликані правдою про ідеологічне фарисейство та лицемірність влади, частково викритою ХХ з'їздом КПРС, але в усій повноті своїй, як виявилось, передчасною. Це був голос громадської совісті, що назвала справжнім ім'ям не тільки «вождя народів» та його діяння, а й застерегла, що зі смертю тирана тоталітаризм не зникає. Поряд з цим у вірші *«Коли помер кривавий Торквемада»* викривалася суть тоталітарного режиму, який паралізував волю і думку народу, підступність служителів культу особи. Центральним символом поезії є образ Торквемади*, який стає поетичним портретом Сталіна.

5. На творчості Павличка позначилася особлива чутливість поета до найгостріших ідеологічних конфліктів сучасності, суворої правди життя. Його поезія експресивна, пристрасна, позбавлена притаманних літературі 50-х років штампів і декларативності.

Особливістю творчої манери митця можна назвати переплетення та взаємопроникнення полярних мотивів – любові й ненависті, ніжності серця й жорстокої нетерпимості до зла.

Філософсько-публіцистична зрікість Павличка, відхід його від солов'їно-безжурних трафаретів 50-х років мали велике значення в загальному процесі інтелектуалізації лірики. Твори його відзначаються культурологічно багатим мисленням, загальною культурою думки. Відданість традиції простежуємо у спорідненості поезії Д. Павличка зі світовим літературним досвідом (Шевченка і Сент-Екзюпері, Овідія та Франка), у стилістиці письменника, котрий віддає перевагу класичним формам, насамперед сонету, нормативному віршеві в усіх поетичних жанрах.

Доробок Павличка як перекладача стоїть поруч із досягненнями в цій галузі М. Рильського та М. Бажана. Ним перекладено твори поетів тих народів, що входили до складу СРСР, кращих поетів світу – англійських, італійських, польських, чеських, словацьких, болгарських.

* Торквемада – керівник іспанської інквізиції наприкінці XV століття, який відзначався винятковою жорстокістю: засудив на спалення понад 8 тисяч «невірних» (мусульман, євреїв) та єретиків.

Д. Павличко – літературознавець і публіцист, кінодраматург і пісняр, який на все життя виробив для себе незмінні правила – працювати в поті чола, відчувати поклик сучасності, як Франко, невтомно гартувати слово, пам'ятаючи, що необхідно йти далі.

ОЛЕКСІЙ КОЛОМІЄЦЬ

1. Огляд життя і творчості.
2. П'єса «Дикий Ангел».

1. Олексій Федотович Коломієць народився 17 березня 1919 року в с. Харківці (тепер Полтавська обл.). Навчався в Харківському університеті, брав участь у Великій Вітчизняній війні, був на комсомольській роботі, редагував газету «Молодь України», в 1953-1960 рр. завідував відділом журналу «Зміна».

Друкуватися почав з 1940 року. Перша книга – збірка оповідань **«Біла криниця» (1960)**. Однак популярність О. Коломієць здобув як драматург.

Гучний успіх мала комедія **«Фараони» (1961)**. У сезоні 1962 року її поставив 71 театр 1992 рази, в наступному році – 61 театр (1222 спектаклі). Успіх «Фараонів» зумовили талант комедіографа, відродження забутих традицій трагедійної драми, гостре чуття по-народному соковитого слова. Особливістю п'єси є метафоричне переплетення сну і дійсності, що розкриває чоловікам очі на виснажливість щоденної «жіночої роботи». По-іншому, але також у формі драматургічної метафори побудовано й дійство п'єси **«Планета Сперанта»**.

Усі твори драматурга проникнуті гумором, романтичним пориванням («Де ж твоє сонце?» («Чебрець пахне сонцем», 1963), «Спасибі тобі, моє кохання» (1967), «Перший гріх» (1970), «Голубі олені» (1973), «Дикий Ангел» (1978) тощо).

У творах О. Коломієця романтичне світобачення поєднано з досить реалістичним баченням суспільних проблем. Драматург багато писав на історичні теми (п'єси «За дев'ятим порогом» (1972), «Камінь русина» (1982)).

Помер митець у 1994 році

2. Надзвичайно актуальною в наш час залишається п'єса **«Дикий Ангел» (1948)**, яка була відзначена Державною премією СРСР, ставилася на сценах багатьох театрів.

Проблематика твору. Підзаголовком «Повість про сім'ю» автор підкреслює головну проблему, хоча порушує в п'єсі ряд важливих духовних і моральних питань сучасності: сім'я і держава, батьки і діти, любов і шлюб, відповідальність батьків за дітей. На прикладі простої

робітничої родини Платона Ангела, який за свій складний характер був прозваний Диким, О. Коломієць змальовує різноманітні сторони тогочасної дійсності.

Багато епізодів драми відображали болючі явища сучасності. Прийнято помилкове рішення звести багатопверховий будинок в такому місці, де через кілька років жити буде неможливо. Представники керівної ланки знають, що в побудованій споруді житимуть «близько тисячі невинних – засуджених до каторги», але мовчать, бо вже «є підпис, є резолюція, є постанова». Хоча Платон Ангел говорив Петрові, своєму старшому сину: «Добре живете, Петре, дорожи роботою...», – та він же змушує сина визнати свою помилку, бо не хоче, щоб той був «маленьким временщиком», який тільки шкодить рідній землі, знаючи, що за результати діяльності, можливо, доведеться відповідати не йому, а комусь іншому.

Не менш гострим є й питання ранніх шлюбів, коли молоді люди, ще не знайшовши свого місця в житті, поспішають одружитися. Головний герой драми має щодо цього свою думку: «Закінчиш інститут, попрацюєш, щоб у гаманці завелось, а тоді й одружуйся». А коли Павлик всупереч батьковій волі одружився, Платон Микитович виганяє його з дому. Та син переборов труднощі, вистояв – перевівся на вечірній факультет, а на літніх канікулах разом з молодою дружиною поїхав працювати на Північ.

У вихованні своїх дітей Ангел додержується суворих моральних принципів, але деспотом його назвати не можна. Дізнавшись про зв'язок Федора із заміжною жінкою – лікаркою Клавою, він не робить поспішних висновків. Переконавшись, що син любить цю жінку і має серйозні наміри, Платон Микитович різко зауважує: «Любов не возять по закапелках, не приховують! Любов не крадуть, Федоре...» Батько допомагає синові й Клаві розібратися в їхніх почуттях, і Клава, покинувши чоловіка-п'яницю, переходить жити до Ангелів.

За ощадливість, тверезий розрахунок, бережливість голову сім'ї люди часом називають жмикрутом, скнарою, користолюбцем. Та й сам Платон Микитович зізнається, що небайдужий до грошей. Він дбає про добробут сім'ї, не відділяючи себе від держави: «Ми разом з державою і плануємо, і багатіємо... Правда, я трошки попереду. Бо в неї є ще чимало дармоїдів: або не працюють зовсім, або багато балакають і мало роблять...» Прагнення Ангела до заможного життя невіддільне від державних інтересів, тому й не може він проходити повз безгосподарність, тому й ратує за сувору економію і ощадливість.

Платон Микитович вміє і любить працювати. Навіть будучи на пенсії, він влаштувався приймальником у хлібний магазин. Ангел

добре знає, що гроші – мірило достатку, а заробляються вони працею. Тому, на його думку, хизуватися тепер бідністю, злиднями соромно.

Трудом виховував голова сім'ї і своїх чотирьох дітей, яких не лякають життєві труднощі. Коли сусід Крячко, у якого «з худої кишені син вино точить», запитав, як же треба було виховувати сина, щоб той став гарною людиною, Ангел твердо відповідає: «Трудом! Здорову руку прив'яжи, щоб вона не рухалась місяців зо два, а потім відв'яжи – склянки води до рота не донесеш нею. А коли твій син не два місяці, а двадцять років нічого не робить, то ясно – калікою став...»

Сусід Крячко, який воював разом з Платоном Микитовичем, виступає антиподом головного героя. Не сприйняв він життєвої мудрості сусіда, завжди «викривав» його «зажерливість». Крячко прикривається балаканиною, є «патріотом тільки на словах». Дійсність (доля дітей Ангела і єдиного сина Крячка, який відбув ув'язнення) довела правильність життєвих принципів головного героя, який своєю працею зміцнював Батьківщину і виховав чесних, працьовитих дітей.

Художня майстерність і новаторство Олексія Коломійця полягає не тільки у виборі теми або піднятті актуальних проблем, а й у тому, як це робиться.

Оригінальною є будова твору, яка підсилює його драматичне звучання.

Сюжет розвивається трьома напруженими лініями (Платон – Павлик, Платон – Федір, Платон – Петро), і до самого кінця автор утримує читача в невідомості. Конфлікти загострені до краю, бо головний герой – максималіст у своїх переконаннях і діях, тому й покарання за непослух, відступ від батьківської науки у нього знаходяться на межі крайнощів: вигнання з дому, звільнення з посади, втрата всього здобутого й нажитого.

Діалоги в п'єсі короткі та жваві, часто словнені іронічного підтексту. У мову головного героя автор часто вводить елементи притчі (образність, яка унаочнює ідеї, що висловлює Ангел, спрощує сприйняття його думок, водночас наближаючи мову твору до народної).

У п'єсі багато пісень, і особливу композиційну, об'єднуючу роль тут відіграє пісня про тата, яку весь час із зворушенням згадують і співають діти й невістки Ангела. Пісня художника Вілі, позбавлена, на перший погляд, логіки, насправді глибоко афористична, стосується тієї ж проблеми батьків і дітей: діти часто повторюють помилки своїх батьків.

Глибоко індивідуалізована мова персонажів, яка влучно характеризує героїв і відтворює реальні картини побуту; невеликі, але

промовисті ремарки; вислови з глибоким підтекстом («сімейна монархія», сусід в'їдливі як «задавнена хвороба» тощо); тонкий гумор та іронія п'єси – все це свідчить про те, що «Дикий Ангел» – великий творчий успіх драматурга, нове слово в нашій літературі.

ЮРІЙ МУШКЕТИК

1. Огляд життя і творчості.
2. Історичні романи.
3. Діалогія про Другу світову війну та перші повоєнні роки.
4. Твори про сучасність.
5. Аналіз оповідання «Суд».

1. Юрій (Георгій) Михайлович Мушкетик народився 21 березня 1929 року на Чернігівщині в родині вчителя. Дитинство минуло в селі, коли починалося колгоспне життя, а мораль, ставлення до праці не були ще zdeформовані. У 1963 р. він закінчив філфак Київського університету, потім – аспірантуру. Захопився історичною тематикою (1954 р. – повість «Семен Палій», 1956 р. – роман «Гайдамаки»).

Як керівник СПУ (з 1986 року) сприяв пробудженню активності письменницької маси, організації й налагодженню діяльності Товариства української мови ім. Тараса Шевченка та Руху.

Зараз живе в Києві.

2. Уже в студентські роки Мушкетик серйозно працює над твором з давньої української історії. У **1954 році** виходить перша книжка – повість «**Семен Палій**», через два роки – роман «**Гайдамаки**» (1956). Захоплення історичною тематикою не дуже властиве молодим письменникам, а в 50-ті роки в українських умовах було акцією громадянської мужності. Вже в цих творах автор не лише персоніфікує історичні події, показуючи, ким і як вони здійснювалися, а й намагається зрозуміти внутрішній світ героїв, причини їхніх вчинків.

На початку **70-х років**, коли в Україні розгортався масовий антинаціонально-репресивний наступ, Ю. Мушкетик розпочав роботу над одним із найвизначніших своїх історико-патріотичних романів «**Яса**». Перший варіант твору датовано 1970 – 1974 роками, але за тодішніх умов такий твір не міг бути опублікований. Роман вперше було надруковано аж у 1987 році. А через три роки вийшло друге, значно дороблене видання.

Винесене в заголовок роману старовинне українське слово «**яса**»* мало передати, донести в собі неабияку складність, різноманітність і

* Яса – гвалт, шум.

надзвичайну суперечливість одного з найдраматичніших періодів історії України, який видатними істориками був названий Великою Руїною.

Але тодішнє протиборство між Росією, Польщею і Туреччиною з її васальним кримським ханом так само боляче й тяжко позначилось на Україні, як і недостатня об'єднаність українського народу, недостатня згуртованість перед лицем загарбницьких нападів на українські землі користололюбних сусідів, як і розбрат, що почався після смерті Богдана Хмельницького.

Ще гостріше ці проблеми поставив письменник у романі **«Брат на брата» (1995)**, давши чи не вперше в нашій літературі об'єктивно-історичний образ гетьмана Івана Виговського.

Ці романи водночас художньо звеличують рятівників України й образно-аналітично розкривають, філософськи осмислюють історичну значущість їхньої боротьби та життя-подвигу, підносять їхній істинний патріотизм, любов до України... І попереджують, закликають вчитися на прикладі історії.

3. Враження від років воєнного лихоліття стали основою діалогії повістей **«Вогні серед ночі» (1959)** та **«Чорний хліб» (1960)**. Слід відзначити, що в образі головного героя цієї діалогії – хлопчини-підлітка – є чимало автобіографічного. Якщо в повісті «Вогні серед ночі» письменник звертається до споминів про роки воєнного лихоліття, то в «Чорному хлібі» зображено перші повоєнні роки. Нелегке і водночас різноманітне в своїх проявах життя тогочасного подільського села, самовіддана праця колгоспників, їх перші мирні радощі – ось коло тем, охоплених у творі.

У романі **«Жорстоке милосердя» (1973)** письменник подає своє художньо-філософське осмислення теми «людина на війні». У центрі твору – три людських долі: Івана Півторака, Марійки, Василя Жука. Долі героїв зображено в складному діалектичному переплетенні між собою і з великими історичними подіями. Поведінка, вчинки – все це обумовило побудову твору і його ідейно-філософську основу.

Центральне місце в романі займає історія втечі з полону Івана Півторака. Душевна міцність дала йому змогу пройти через усі випробування, здобути вищу – моральну – перемогу над ворогом, тобто залишитися Людиною.

Проте всупереч офіційній версії про витoki перемоги автор підводить читача до думки, що країну було відстояно, а потім і здобуто перемогу ціною надзвичайних страждань і жертв.

До теми душевної міцності, цілісності людини Ю. Мушкетик знову повертається в повісті **«Біль» (1978)**. Ще під час війни в критичній, на грані життя і смерті, ситуації Микола мимоволі став причиною загибелі

товаришів по розвідці. Це – кульмінаційна точка в долі героя. Звертаючись до його довоєнного життя, автор через ряд штрихів поведінки Миколи прагне показати: він не витримав у вирішальну хвилину, бо йому забракувало морально-психологічної сили, світоглядної переконаності. Головні творчі зусилля сконцентровані в повісті на розкритті наслідків цієї слабкості. Хоча герою фактично вдалося уникнути людського, громадського суду, та набагато страшнішим і нещаднішим виявляється суд власної совісті.

Отже, в повісті «Біль», як і в «Жорстокому милосерді», простежується притаманна багатьом творам Мушкетика естетична настанова на якнайсильніше художнє «просвічування» внутрішнього світу героя, пізнання людини в її найрізноманітніших виявах.

4. Самоцінність людського життя стає однією з провідних проблем, які художньо досліджуються Юрієм Мушкетиком у творах про сучасне життя.

Загальне спрямування нових романів письменника чи не найточніше охарактеризував один з героїв роману «Крапля крові» професор Холод. На Біланові намагання виправдатись за промахи в своїй хірургічній практиці тим, що це, мовляв, «дрібниці», лише «крапля», Холод відповідає: «... Людське життя – це крапля. Всього лиш. Ми не маємо права важити нею... Навіть задля найвищого. Ми не давали його. І вищого за нього немає».

Уже в романі «Серце і камінь» (1962) автор знаходить оригінальні і досить цікаві творчі рішення у втіленні цієї глибоко гуманістичної ідеї сучасності. Насамперед вони пов'язані з трактуванням образу Федора Куща. Колишній інженер-атомник, який став інвалідом і втратив віру в життя, приїздить до рідного села, щоб тут знайти «тиху заплаву», потихеньку доживати на пенсії свого віку. Та він не зміг залишитися простим спостерігачем. Для нього, раніше причетного до великих наукових відкриттів, зараз найбільшим відкриттям стали люди. Саме в боротьбі за їхнє щастя, в тісних контактах з ними знаходить Федір душевне оновлення, власну радість і щастя.

Проблема людини й системи різнобічно освітлена в романі «Крапля крові» (1964), який був відзначений премією ім. Миколи Островського.

Головні герої твору – два хірурги. Межа між філософією та мораллю обох – Холода і Білана – визначається їхнім ставленням до людини, розумінням свого обов'язку перед суспільством. Для Холода служіння людям, сердечність у стосунках – глибока внутрішня потреба, а не лише норма поведінки. Білан же хоч і оволодів майстерністю хірурга, але для нього людські нерви і навіть життя – лише засіб досягнен-

ня егоїстичної мети: за будь-яку ціну робити операції на серці, стати світилом, мати свій інститут.

Обидва герої – породження соціалістичної системи, яка віддає перевагу кар'єристу і користоловцю Білану. Проте письменник переконаний, що зрештою гуманне має перемогти. Ось чому в сутичці з Холодом Олександр Кіндратович нарешті зазнає моральної поразки і як хірург, і як людина.

Роман **«Останній острів» (1969)** за проблематикою збігається з **«Собором»** Олеся Гончара, піднімаючи проблему зневаги до природи, що, в свою чергу, призводить до руйнування особистості людини.

Проблема душевної цілісності людини у творах Ю. Мушкетика 70-80-х років стає своєрідним «надзавданням». Так, у трактуванні образу Марченка з роману **«Біла тінь» (1977)** не випадково саме категорія совісті постає як надзвичайно важливий, навіть універсальний вимір особистості, як головний ціннісний критерій, яким керується герой на шляху самовдосконалення, обстоюючи свої людські позиції.

У розробці морально-етичної проблематики, різноманітних аспектів духовності, совісності людини письменник часто повертається до вже порушених тем, але розглядає їх на новому рівні. Людина часто зображена в стосунках із системою, яка є несприятливою для розвитку й самовияву особистості (романи **«Вернися в дім свій»**, **«Рубіж»**, **«Літній либідь на зимовому березі» (80-ті роки)**).

Роман **«Літній либідь на зимовому березі»** викриває ворожість імперсько-тоталітарного режиму всьому людяному, національно-своєрідному.

5. У ряді оповідань 90-х років провідною є тематика сільського життя. Тут письменник показує «механізм» нищення духовної опори нації – українського села (яскравий приклад – оповідання **«Христос і Марія в срібнім окладі» (1993)** та ін.), але справжньою творчою вдачею письменника на цій ниві є оповідання **«Суд» (1990)**, у якому змальована типова картина злиденного колгоспного життя селянства України в довоєнні та післявоєнні роки.

Чесну і сумлінну колгоспницю Ганну Розсоху віддають під суд за те, що вона не виробила річну норму трудоднів, бо хворіла. Її звинувачують ті самі колгоспні керівники, які її хвалили й звертались до неї за допомогою, коли вона була здорова.

Вистраждана життєва дорога трудівниці постає перед читачем у її спогадах, сумних і безрадісних. А вона ж від народження мала світлу душу, потяг до краси, добре співала й малювала.

Чекаючи вироку суду, Ганна перебирає в пам'яті епізоди підневільного колгоспного життя – і два голоди, і те, як за невиконання молоко-

поставок забрали корову, як обманом примусили підписатися на велику позику. Тоді вона залишилася боржницею й довелося продавати чоловіків одяг. Так же несправедливо забрали й вигодуване порося. Коли колгоспниця стала писати скарги й добиватися правди, їй відповіли, що порося забране неправильно, бо вона солдатська жона і солдатська мати і що на винуватих «накладено стягнення». Але худобину так і не повернули.

Єдина радість була, що повернувся з фронту хоч один син (інші діти та чоловік загинули). Підлікувавшись, Грицько поїхав навчатись до інституту. І тут на зборах голова колгоспу оголосив, що син Розсохи виявився іноземним шлигуном, і закликав до пильності. Хоча це виявилось тільки плітками, мати занедужала, бо пам'ятала страшні сталінські репресії, які найбільше зачепили «вчених людей».

Прийом оповіді від першої особи робить твір переконливим, вражаючим, щирим.

Отже, в оповіданні «Суд» Ю. Мушкетик яскраво, без прикрас змальовував соціальну дійсність на селі, розвінчав прославлений багатьма письменниками «колгоспний рай» і країну, де нібито «все – для людини-трудівника».

Головна героїня не витримала тиску командно-бюрократичної системи, надірвалася, знесилилась життєвими випробуваннями, непосильною роботою. Жінка, яка мала чисту совість, не змогла знести образи – і обірвалось її життя. Цей факт не викликав жалю або сорому у «суддів». У цьому трагізм тих років, коли не цінували людину, де тільки на словах було «все для людини».

ЛІНА КОСТЕНКО

1. Огляд життя і творчості.
2. Перші збірки.
3. Збірка «Над берегами вічної ріки».
4. Збірка «Неповторність».
5. Роман у віршах «Маруся Чурай».

1. Ліна Василівна Костенко, видатна українська поетеса, народилася 19 березня 1930 року в м. Ржищеві на Київщині в учительській сім'ї. У кінці 40-х стала студенткою Київського педагогічного інституту, а потім – Московського літературного інституту, який закінчила в 1956 році. Перші її книги: «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958), «Мандрівки серця» (1961). Наступна поетична книга «Над берегами вічної ріки» вийшла після шістнадцятирічної перерви в 1977 році. Вершиною творчості поетеси став роман у віршах «Маруся Чурай» (1979), за який Ліна Костенко удостоєна Державної премії ім. Т.Г. Шевченка (1987).

Також нею написані збірки поезій «Неповторність» (1980), «Сад нетанучих скульптур» (1987), збірка віршів для дітей «Бузиновий цар» (1987).

Поетеса живе та працює в Києві.

2. Уже в **перших збірках** («Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958), «Мандрівки серця» (1961)) виявились такі особливості творчості Ліни Костенко, як афористично точний вислів, стилістична прозорість і лірична одухотвореність, абсолютна відсутність віршів «на тему», ура-поезій, без яких не можна уявити жодної збірки того часу.

У ранніх віршах поетеси знаходимо глибокі підтексти. У багатьох творах втілено світлі і ніжні почуття, змальована зовнішня і внутрішня краса людини. Тут переважають неясні тривоги й передчуття, а гра слів динамізує зміст поезій, робить неповторними строфи віршів.

Дебютувавши трохи раніше за ««шістдесятників»», Ліна Костенко стала їхньою «предтечею», однією з тих, хто повертав поетичному слову естетичну повноцінність, хто рішуче ламав звичні художні критерії.

3. Вихід книжки **«Над берегами вічної ріки» (1977)** став справжньою літературною сенсацією. До збірки увійшли вірші, написані протягом шістнадцятирічного вимушеного мовчання.

«Вічна ріка» вміщує в собі життя окремої людини, її історичну пам'ять; «вічна ріка» – це масштабне річище, в якому злилися й нерозривно поєдналися особисте і загальнолюдське.

Історична пам'ять, психологізм, багата образність – саме ці риси характеризують поезію Ліни Костенко.

У збірці, як це властиво поетесі, багато творів на теми нашого літературного життя й усієї духовної ситуації в суспільстві. Вірші на літературні теми спрямовані на визначення ролі поетичної творчості в системі справжніх духовних цінностей.

Саме життя підказує митцю теми й мотиви творів, які часто об'єднані в цикли.

Так, яскравий приклад поєднання особистого із загальнолюдським, сучасності з історією знаходимо в циклі *«Пам'яті безсмертна діорама»*.

Гармонійно поєднано ліричне з епічним у вірші *«Пастораль ХХ сторіччя»*. Трагедія сталася на фоні сільського мирного життя... Сільський пейзаж – пастораль – забризканий кров'ю трьох хлопців, які розбирали гранату. Місток історичної пам'яті перекинувся в пам'яті поетеси з років, «коли згубило зорі в гороскопі моє дитинство, вбите на війні» (поезія «Мій перший вірш, написаний в окопі...»), у сучасність

і майбутнє, коли «степам будуть груди пекти ті залишені в полі гранати, те покиддю війни на грузьких слідах череди».

Протиприродність цієї події підкреслена в такому рядку: «І несли їх діди, яким не хотілося жить». Дійсно, всі звикли, що діти переживають своїх батьків, а тут онуки пішли з життя раніше дідів, «І ніяка в житті Аріадна вже не виведе з горя отих матерів».

Поетеса створює надзвичайний ритмічний малюнок, коли темп то прискорюється, то починає звучати тихо, лагідно. Завдяки таким переходам точніше відтворюються виражені у вірші почуття, відтінюється основна думка. Некваліфікований тон ніби виділяє такі рядки:

Вечір був. І цвіли під вікнами мальви.

Попід руки держала отих матерів рідня.

А одна розродилась, і стала ушосте – мати.

Так, сталася трагедія, але «вічна ріка» життя не зупинилася – світ побачила нова людина, заради якої треба продовжувати жити.

За збереження «вічної ріки» життя боролися й ті, кому присвячено вірш «Тут обелісків ціла рота». Описуючи меморіал загиблим у роки Великої Вітчизняної війни, Ліна Костенко відкриває читачеві духовний світ «натомлених солдат», які полягли, «не проживши й півжиття». Особливого значення набуває польова пошта, яка є символом зв'язку між поколіннями й водночас втілює надію багатьох на те, що людина не зникає після смерті, якщо хтось про неї пам'ятає або «має яку звістку, які неказані слова...»

У своїх творах поетеса не просто хотіла розказати про трагедію війни, свідком якої була, а насамперед передати важкий досвід поколінням, що не знали воєнного лихоліття, підтримувати в них пам'ять про величній подвиг народу і про варварство, яке не повинно повторитися.

У багатьох творах поетеса розмірковує над сенсом людського буття, над тим, як за будь-яких обставин залишатися людиною. Цей мотив є провідним у циклі «Руки на клавіші слова кладу», зокрема в поезії «Життя іде у все без коректур...». У цьому вірші поетеса розмірковує про плинність часу, зміну поколінь, про обов'язок живих, яким треба вічно поспішати. Історичні алюзії («Давно нема маркизи Помпадур, і ми живем уже після потопу») не тільки передають швидкий перебіг історичних епох, а й зміни в соціальній структурі суспільства від біблійних часів до сучасності.

Важко передбачити, куди поведуть людину життєві шляхи, але кожен мусить «зробити щось, лишити по собі». Але при цьому треба діяти так, щоб «ліси не вимерли, як тур», «слова не вичахли, як руди». Життя людини порівнюється з тінню – таке воно непомітне, порівняно

з часом і природою, яка нестиме наступним поколінням пам'ять про тих, кого вже не буде. Висока місія людини полягає не тільки в охороні та збереженні навколишнього середовища, а й в умінні гідно жити серед собі подібних:

Людині бійся душу ошукать,
бо в цьому схибиш – то уже навіки.

Інший бік людського буття постає в поезії «Світлий сонет». Зображуючи перші розчарування та біль сімнадцятирічної дівчини, яка «в житті зіткнулась з неприємністю: хлопчина їй не відповів взаємністю», поетеса водночас наголошує: «Це ще не сльози – це квітуча вишенька, що на світанку струшує росу». Героїні твору пощастило, що в свої 17 вона вже відчула, що таке кохання. Саме в таких світлих стражданнях загартовується душа людини, вчиться любити посправжньому. У вірші тепле почуття поєднується з тверезою розважливістю досвідченої людини.

Реалізації авторського задуму – відтворенню світлого боку любовних переживань – сприяють афористична мова, оригінальність і свіжість рим (неточних і каламбурних).

4. Збірка «Неповторність» (1980), як і збірка «Сад нетанучих скульптур» (1987), містить багато творів на літературні теми. Ніжний ліризм, глибина роздумів, філософське осмислення життя притаманні всім подіям, описаним у цих поезіях, і разом з тим – простота, чіткість, вираженість кожного рядка. Письменниця ставить гострі проблеми буття: це й роль митця в суспільстві й мистецтво та його значення в житті кожної людини.

Так, у вірші «Вже почалось, мабуть, майбутнє» (збірка «Неповторність», цикл «Обличчя Сувида») авторка закликає зберігати духовні цінності, створені людством:

Вже почалось, мабуть, майбутнє.
Оце, либонь, вже почалось...
Не забувайте незабутнє,
Воно вже інесьм взялось.
І не знецінюйте коштовне,
Не загубіться у юрбі.

Тут знаходимо, як і в багатьох інших поезіях, звернення до вічних сюжетів мистецтва та міфології, історичних подій тощо. Цікаві паралелі, ремінісценції, полеміка, в якій багато іронічних випадів, – одні з найулюбленіших прийомів Ліни Костенко. Мистецтво, як і природа, впливають на людину, піднімають її над буденністю, надаючи сенс її життю. Саме тому поетеса закликає шукати «посмішку Джоконди», любити «травинку і тваринку, і сонце завтрашнього дня».

Ці мотиви продовжуються в циклі «Тихе сяйво над моєю долею». Так, у вірші «Розкажу тобі думку таємну...», де на перший план виступає тема туги за безповоротно втраченим коханням, яке залишається в глибинах людської душі назавжди, синтаксичні повтори допомагають поетесі підкреслити важливість цього почуття:

Розкажу тобі думку таємну,
дивний здогад мене облік:
я залишуся в серці твоєму
на сьогодні, на завтра, навек.
І минатиме час, нанизавши
сотні вражень, імен і країн, –
на сьогодні, на завтра, назавжди! –
ти залишишся в серці моїм.
А чому? То чудна теорема,
на яку ти мене прирік.
То все разом, а ти – окремо.
І сьогодні, і завтра, й навек.

Глибина філософського узагальнення відзначилася й у цьому вірші: навіть нерозділене кохання, будучи одним з проявів найкращого людського почуття, не проходить для людини безслідно – воно є невід'ємною часткою життя, як радощі та смутки, сподівання і тривоги.

5. Надзвичайний, безпрецедентний успіх мав історичний роман Ліни Костенко у віршах «**Маруся Чурай**» (1980).

Загалом, роман у віршах в українській літературі має довгий шлях становлення та розвитку. Творчо засвоївши досвід своїх попередників, поетеса зробила якісно новий крок у розвитку цього рідкісного і цікавого жанру.

Розповідаючи про життя українських міст і сіл періоду визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, поетеса створює блискучу галерею народних образів. Але чи не найповніше змальовано головну героїню – Марусю Чурай. Незважаючи на те, що документальні дані про Чураївну скупі та суперечливі, ніяких письмових документів про її життя не маємо, окрім її пісень, які збереглися в народних переказах, і все ж за історичними, соціальними, духовними ознаками такий образ цілком можливий для того часу.

В романі неодноразово підкреслено високі патріотичні поривання Марусі – її любов до людей, землі, рідного краю. Це відчутно в кожному рядку, слові. Починається твір своєрідно: з кульмінації – суду над Марусею. Біль обпікає душу дівчини. Гриць самохіть випив келих з отрутою, яку вона готувала для себе. Проте судді не почули жодного слова виправдання. Тільки у самосповіді Маруся каже:

Не помста це була, не божевілля... (...)

Я не труїла те прокляте зілля...

Він випив сам. Воно було моє.

Єдине, що мучить дівчину, – думки про Гриця: чому він так змінився, чому зрадив?

Сусіди пояснюють це по-своєму:

Від того кидався берега до того.

Любив достаток і любив пісні.

Це як, скажімо, вірувати в Бога

І продавати душу сатані.

Маруся після довгих роздумів приходять до висновку:

Моя любов сягала неба,

А Гриць ходив ногами по землі.

У третьому розділі «Сповідь» Чураївна пригадує своє дитинство, тривожну Полтаву, роздумує над долею рідного народу, намагається розібратися у поведінці Гриця. Що сталося? Адже він завжди «щирими очима дивився приязно на світ! Це, Грицю, що – була твоя личина? Яку ж ти душу приховав під спід?!»

Життєве кредо Марусі – не зрадити своєму народові, бути правдивою, завжди потрібною людям, чесно дивитися їм в очі. Дівчина пройде довгий і болісний шлях, поки зрозуміє причину свого нещасливого кохання. Гриць не міг зрозуміти злету Марусиної душі, значення її пісень, які високо цінував народ, не зміг усвідомити, що вчинив зло, повівся жорстоко й егоїстично.

Образи Марусі та Гриця – трагічні. Але трагічне в житті дівчини має не випадковий, індивідуальний характер, як це може здатися на перший погляд, а соціально-історичний, «бо вимога права особи на щастя, на свободу і любов є вимога і особиста, і загальна».

І хоча Маруся не бореться (в повному розумінні цього слова), але її поведінка на суді – це відстоювання людської гідності, справедливості. Тому в даному випадку є всі підстави вважати цей роман «високою» трагедією.

За ставленням до пісень Чураївни герої роману поділяються на дві групи: з одного боку, Іван Іскра, Яким Шибиліст, з другого – Горбань, Бобренчиха, Вишняк та ін.

Вона ж була, як голос України,

що клетотів у наших корогвах!

А ви тепер шукаєте їй кару, –

говорить Іван Іскра. «При чому тут пісні? Це щось для дівки, синку, височенько», – дивується Горбань. Таке протиставлення визначає й інші антитези в сфері духовності. І тому розгляд трагедії Марусі був би

неповним, якби вся увага автора зосереджувалася лише на головній героїні. Глибоку трагедію переживають й інші герої, яких зустрічає на своєму шляху Чураївна. Отже, її доля – то лише окремий випадок у житті знедоленого народу.

До речі, у творчій спадщині Ліни Костенко є поема «Циганська муза» (сама ж поетеса не дає їй такого жанрового визначення), яку можна вважати за ідейно-художньою проблематикою одним з найважливіших творів, написаних ще до появи «Марусі Чурай». Тут ідеться про життєву драму поетеси Папуші, яка не зустрічає ні розуміння, ні підтримки у своєму племені, навіть навпаки:

Неписаний закон циганського народу –
віків не ворухити, бо буде каламуть.
Вітчизни в них нема, тому й поетів зроду
немає, не було і не повинно быть.

Усе проти головної героїні: «Поезія? Народ? Це видумали люди. Це в'яже до землі. А ми – кочівники». А далі в Ліни Костенко вихоплюється те, що стосується не тільки Папуші. Таке питання постає чи не перед кожним поетом, особливо колоніального народу:

Але ж, але ж, але ж!.. Народ не вибирають.
І сам ти – тільки брунька на його гіллі.
Для нього і живуть, за нього і вмирають,
Ох, не тому, що він – найкращий на землі!

У цих творах проступає власна традиція поетеси в опрацюванні історичної теми. Ідеться про завжди актуальні для історичного буття народу проблеми, вміння бачити важливий духовний зміст у подіях минулого. Таким чином, поетеса створює «мислячу історію», яка стає важливим уроком для сучасності. Це дає підстави вважати, що в романі «Маруся Чурай» втілено ідею невмирущості українського народу, заклик до національного відродження. Образ головної героїні має глибоку символічність і співвідноситься з образом України.

За роман «Маруся Чурай» Ліна Костенко в 1987 році була удостоєна Державної премії УРСР ім. Т.Г. Шевченка.

ГРИГІР ТЮТЮННИК

1. Огляд життя і творчості.
2. Оповідання «Зав'язь».
3. Оповідання «Син приїхав».
4. Новела «Три зозулі з поклоном».

1. Григор Михайлович Тютюнник, рідний брат по батькові Григорія Тютюнника (автора відомого роману «Вир»), народився 5 грудня 1931 року в селищі Родині на Полтавщині. З 1936 року жив у Донецькому

краї. У 1937 р. органами НКВС був заарештований його батько, а із заслання він уже не повернувся. Майбутній письменник навчався в Зінківському ремісничому училищі. Писати почав під час служби на флоті у Владивостоці. У 1962 р. закінчив філологічний факультет Харківського університету. З 1963 жив у Києві, працював в газеті «Літературна Україна». У 1967 році виходить перша книга «Зав'язь».

Його перу належать збірки прози «Батьківські пороги», «Коріння землі», збірки для дітей. За повісті «Климко», «Вогник далеко в степу» був удостоєний премії ім. Лесі Українки в 1980 році.

7 березня 1980 року, не витримавши чиновницького диктату над літературою, закінчив життя самогубством, а в 1989 по смертно йому була присуджена Державна премія ім. Т.Г. Шевченка.

2. «Зав'язь» – оповідання про зародження перших чистих почуттів у молоді. У цьому творі виявилась одна з найвизначніших рис індивідуального стилю Григора Тютюнника – увага до деталі. Звертаючись до розповіді про один день із життя головних героїв, саме завдяки використанню художніх деталей автор зумів показати суперечливість і водночас щирість стосунків між молодими людьми.

Оповідь ведеться від першої особи, що надає зображуваним подіям реалістичності, а також допомагає глибше розкрити внутрішній світ оповідача – юнака Миколи. З його діалогу з дідом Лавріном ми дізнаємося про те, що обраниця хлопця Соня має твердий характер і з такою людиною нелегко спілкуватися. Цей діалог має важливе композиційне значення, бо без нього в читача може скластися хибне враження, що дівчина не кохає головного героя. Проте це не так.

Центральне місце в творі займає опис прогулянки молодих до провалля. Надворі квітує весна, а в урвищі ще лежить сніг, бо не потрапляє сонячне проміння. Це дивне співіснування двох пір року ніби символізує складність людського життя, почуттів, де часто поєднуються речі, на перший погляд, несумісні. До речі, так само важко зрозуміти, що має об'єднувати сильного, але лагідного Миколу з тендітною Соною, яка має характер «з перцем».

Під час оглядин провалля молоді люди ледь не впали в багнюку. Ця пригода допомагає головному герою проявити свою силу, якої було, «як у вола», а дівчині переконатися в тому, що її коханий утримає її (можливо, для неї це було свідченням сили кохання).

Справжні почуття між Миколою та Соною перед читачем розкриваються в такому епізоді. Герої помітили серед листя прозеленкуваті краплі – зав'язь. Парубок обіцяє вивчитись на шофера й подарувати коханій намисто, схоже на ці зелені крапельки. Дівчина мріє вишити йому сорочки, кращі, ніж продають у лавці. Не може бути сумніву – во-

ни кохають одне одного, тобто з'явилася ще одна зав'язь – кохання, якому ще треба дозріти, пережити випробування життям.

Кульмінацією твору стає поцілунок, на який автор лише натякає, зображуючи почуття головного героя.

Твір закінчується оптимістично, бо сам автор вірить у те, що молоді люди зможуть зберегти свою любов, тому що вони здатні думати не лише про себе. Морозної ночі Микола разом із дідом Лавріном обкурює садок, щоб зберегти зав'язь. Юнак так розкладає вогнище, щоб тягнуло й до Соного саду, думаючи про те, який би привід знайти для візиту до неї наступного дня.

3. В оповіданні «Син приїхав» характери героїв розкриваються через їхні вчинки, але роль деталі знову залишається значною.

У родині Никифора та Параски Дзякунів сталася велика подія: у серпні до них нарешті приїхав син Павло зі своєю родиною. Голова молодого сімейства – рудий, «з пузцем»; дружина його товстенька, як куховарка; та й син Борко в свої одинадцять місяців виглядає вдовою дитиною. Все це дозволяє зробити висновок, що родина живе в достатку.

Чому ж Павло не приїздив до батьків три роки? Він отримав квартиру, потім – все для машини й машину. До дому не навідувався, бо машину треба було окупити. З цієї ж причини він не поспішав одружуватися. Здається, тут спрацював здоровий глузд, але образ головного героя не викликає позитивних емоцій.

Далі письменник наводить цікаві деталі, які розкривають психологію головного героя, систему його життєвих цінностей.

Ритині й Павлові батьки не знайомі, що зовсім не ображає Никифора Дзякуна. Навпаки, він задоволений тим, що його син марно не ганяв машину. А свати, як схочуть, приїдуть автобусом. Промовисті й подарунки сина батькам – калози та костюм за 16 крб. 42 коп. (платня ж у нього – 200 крб.), а Рита на подарунки свекрам витратила дві свої виховательські зарплати. Жінка не марнотратна, вона має щиріше й добріше серце і сприймає батьків чоловіка як рідних.

Прагматичний підхід має Павло й у виборі дружини. Опинившись через кілька років у рідних краях, він згадує дитинство, своє перше кохання до Насті. Дівчина вийшла заміж за офіцера, проте Павло вважає, що не прогадав: його дружина Рита до нього «нагулялася», а зараз «ні – ні» – гарно, коли дівчина замолоду перегуляла, бо потім смирніша.

Звідки ж у Павла споживацьке ставлення до життя? Саме для відповіді на це запитання автор увів до твору образи батьків головного героя.

Збираючись до річки, Никифор наполог, щоб син одягнув костюм, хоча той хотів надіти старенькі речі. Простіший одяг батько ніс під полю, щоб ніхто не побачив і не подумав, що його син здатний таке носити. Параска й Рита потай від Павла охрестили сина (тоді тільки потай і хрестили), та старій не сподобалось, що за півгодини піп узяв 10 карбованців.

Міщанська сутність сімейства Дзякунів з повною силою розкривається в епізоді, коли збираються запросити гостей. По-перше, це чудова можливість показати, яким поважним чоловіком став Павло. По-друге, запрошують тільки «нужних» людей. Так, до їхньої господи потрапляє лісник, через якого можна добути дрова, торф, сіно; директор школи з дружиною, які «дотягли» Павла до 7-го класу (неповна середня освіта) та допомогли стати слюсарем. Директор – поважна особа, тому його й жінку привезли на машині, інші ж прийшли пішки.

Подібні посиденьки, якщо зібралися не друзі, а сторонні або «потрібні» люди, ніколи не закінчуються спокійно. Так сталося й тут. Лісник Дмитро напився й почав звинувачувати Павла в тому, що він гроші заробив нечесним шляхом. Навіть директор, у якого вчилися Митро й Павло, не міг заспокоїти сп'янілого.

Фінал твору – лунає українська народна пісня. Павло, співаючи разом з іншими, знімає з машини акумулятор, щоб його випадково не вкрали. Тому й слова пісні в його вустах набувають нового звучання:

Поїхали з нами,
З нами, козаками,
Краще тобі буде,
Ніж в рідної мами...

Так, розкривши характери героїв через їх дії та вчинки, родинні стосунки, Григор Тютюнник викрив потворну суть міщанства, коли матеріальне стає важливішим за духовне.

4. Основна думка новели «Три зозулі з поклоном» виражена в епіграфі: «Любові всевишній присвячується».

Як характерно для цього жанру, в творі зображено одну подію з життя оповідача – його зустріч із Марфою Ярковою. Головний герой здивований тим, що ця жінка якось дивно на нього дивилася. Ця подія є зав'язкою твору, а основна дія розгортається в минулому, яке оживає у спогадах матері оповідача.

Слід зазначити, що в новелі багато автобіографічних фактів. Так, образ батька головного героя нагадує батька самого письменника: він потрапляє до Сибіру, звідки вже не повернувся. Навіть ім'я має таке саме – Михайло. Проте автор пише не про репресії (згадка про Сибір – лише фабульна деталь), на першому плані – людські почуття.

У творі описано любовний трикутник: Марфа Яркова і Софія кохають одного чоловіка. Звернувшись до цієї проблеми, Тютюнник подав свій спосіб її розв'язання. Дружина Михайла розуміє глибину трагедії жінки, яка вийшла заміж за нелюба. Марфа вже через два роки відчула огиду до чоловіка. Їй здавалося, що Карпо не їсть, а запихається. Через надмірну вагу він здавався старшим від свого віку. Зовсім не таким був чоловік Соні, який і в 33, і пізніше ніби залишався молодим, через що Марфа й не відчувала 14-річної різниці у віці.

Коли Михайло потрапив до Сибіру, Марфа кожного місяця чекала поштаря – дядька Левка, щоб прочитати написане коханим. Софія знала про це, бо теж потай бігала до пошти, але мовчала. Можливо, здатність Яркової вгадувати, коли прийде лист, засвідчила перед законною дружиною силу цього кохання. Коли Михайло жив удома, дружина навіть просила його підіграти Марфі, щоб зробити їй приємне. Проте він відмовився. Тут ми бачимо, з одного боку, здатність людей відчувати чужі страждання та прагнення полегшити їх, з другого – небажання грати чужими почуттями навіть із добрими намірами. Батько оповідача не задовольнив прохання дружини, бо не хотів завдавати Марфі ще більшого горя.

В останньому листі з Сибіру він просить Соню сходити до Марфи й попросити, щоб та забрала від нього свою стражденну душу і дала йому спокій. Він із сліпим бандуристом передав їй «три зозулі з поклоном»^{*}.

Можна сказати, що автор окреслив один з можливих шляхів розв'язання подібних ситуацій, які часто переростають у конфлікт. Кохання – це почуття, яке не може керуватися розумом або зусиллям волі, тому найкращим способом вирішення проблеми «любовного трикутника» є взаєморозуміння і взаємоповага між усіма сторонами, чесне й порядне ставлення один до одного, як то бачимо на прикладі героїв новели.

ВАСИЛЬ СТУС

1. Біографія.
2. Аналіз збірок.

1. Василь Семенович Стус народився 6 січня 1938 року в селі Дахнівка на Вінниччині. Закінчив філологічний факультет Донецького педінституту, вчителював, працював у газеті. У 1963 р. став аспірантом

* Ідеться про пісню «Летіла зозуля через мою хату», в якій зображено глибоке нероздільне кохання, що ніким і нічим не переборюється.

Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка, але був заарештований за виступи проти арештів у середовищі української інтелігенції, представники якої боролися за відродження національної культури та виступали проти реставрації сталінського режиму. В 1972 р. заарештований вдруге і засуджений до п'яти років таборів і трьох років заслання.

Перебуваючи в ув'язненні в Мордовії, займався поетичною творчістю, писав заяви-протести проти переслідування інакодумців у СРСР.

За кордоном у 70-ті роки побачили світ дві збірки його поезій: «Зимові дерева» (1970), «Свіча в свічаді» (1977).

У 1979 р. повернувся до Києва, але знов був засуджений до 15 років ув'язнення.

Третього вересня 1985 року помер під час голодування в карцері. Перепохований у 1989 році в Києві.

Найвизначніша збірка «Палімпсести» видана за кордоном у 1986 році.

2. Першу збірку «Зимові дерева» наприкінці 60-х років поет запропонував видавництву «Радянський письменник». Тут відтворено атмосферу того часу з її пристрасним осмисленням болючих проблем національного розвитку. Незважаючи на схвальні рецензії, книжка так і не побачила світ, бо була передчасною, та й саме ім'я Стуса забороняли.

Яскравим прикладом може служити вірш «Не одлюби свою тривогу ранню...», в якому оспівується юначий запал: «Шумуйте, весни – дні, ярйте, вечори, поранки, шліть нам усмішки лукаві! Вперед, керманичу! Хай юність догорить – ми віддані життю і нам віддасться в славі». Словнена віри у власні сили, надії на майбутнє ця поезія контрастує з віршем «Не можу я без посмішки Івана», проникнутим тугою поета за другом, якого заарештували*. Викликані цією подією роздуми виходять за рамки конкретного випадку. Поет замислюється над проблемою людської доброти взагалі і робить висновок, що людина часто, ставши сильною, мужньою, набувши певних прав, перестає бути доброю.

1970 року без будь-якої надії на опублікування Стус підготував другу збірку під промовистою назвою «Веселий цвинтар» (1970) – своєрідний поетичний репортаж із «цвинтаря розстріляних ілюзій», кажучи словами Василя Симоненка. Поезії словнені авторського передчуття неминучої Голгофи, готовності лишитися собою наперекір тискові, не роздвоїтися «на себе і страх», як герой вірша «Еволюція поета». У тональності збірки відчувається опір цвинтарному настрою, кпини з

* Твір присвячений поету Івану Світличному.

нього, адже абсурдність – то вже знак нетривкості, минущості. Одне слово – «веселий цвинтар».

У вірші «Ярій, душе! Ярій, а не ридай...» поет, незважаючи на те, що «у білій стужі серце України» (натяк на призупинення мистецького руху), закликає душу рости, шукати якщо не саму калину – символ України, то хоча б її тінь. Калинова кров така ж густа, як і кров у жилах людини. Так Україна постає перед нами живою істотою, а вірні її сини, хоч їх і мало, позначені цим калиновим соком, національною гідністю.

Тема України знаходить своє продовження й у поезії «У цьому полі, синьому, як льон...». На рідній землі ліричний герой відчуває себе самотнім, а навколо – не люди, а самі тіні. Чому тіні? – Творча людина змушена вистояти в умовах можливих наклепів, доносів. Але навіть ворогам співчуває поет, бо «кожний ворог словнений скорботи...». Змальована картина вражає своєю трагічністю та відчуттям безвиході.

Вершина творчого доробку Стуса – збірка «Палімпсести»* (1986), яка об'єднала все створене поетом у неволі зі вкрапленнями більш ранніх поезій.

У поезії «За літописом Самовидця» ніби створено історичну панораму. Проте від історії автор поступово переходить до осмислення проблем сучасності. На його думку, навіть ляхи не завдавали Україні такої шкоди, як рідні сини, які «стинаються в герці»: «... той з ордами ходить, а той накликає Москву». Тут піднято й проблему історичної пам'яті. «Наш дуб предковичний убрався сухим порохом», – пише поет, натякаючи на наближення загибелі батьківщини як національної єдності, бо дуб споконвіку був символом довгого життя. Якщо дерево живе, то воно ніколи не вкриється пилюкою, адже вона змивається дощами. Немає дощів, не течуть соки по гіллі – не зростає листя, а віття вкривається пилом.

Голгофа загрожує не тільки Україні, а й вірним її синам, до яких можна сміливо віднести Стуса. Власна трагедія поета відображена у вірші «Як добре те, що смерті не боюсь я...», коли людина може так сказати, то охоплює жах, адже смерть – найстрашніша подія в людському житті, її бояться навіть дуже старі люди. Можна стверджувати, що ситуація настільки змінила стан ліричного героя, що для нього є речі, страшніші за смерть. Зокрема, для автора головне – не сам факт життя, а його якість. Він радий, що його не зламали обставини,

* Палімпсестами в давнину називали пергаменти, в яких стирали первісний текст, щоб написати на ньому новий.

«що жив, любив і не набрався скверни, ненависті, прокльону, каяття». Та на відміну від інших творів тут уже звучить сподівання на кращу долю рідного краю:

Народе мій, до тебе я ще верну,
як в смерті обернуся до життя
своїм стражденним і незлим обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі
і в смерті з рідним краєм поріднюсь.

Вірші «*Верни до мене, пам'яте моя...*» і «*На Колимі запахло чебрецем...*» навіяні спогадами про рідний край. Якщо перший вірш – згадка про життя на Батьківщині, де «сходить співом горло солов'я в гаю нічному», то друга поезія звернена до рідних людей, які втратили чоловіка, батька, брата. Водночас він виступає проти брехні, що лунає з репродукторів та екранів телевізорів.

Серед ранніх творів, що увійшли до цієї збірки, можна виділити вірш «*Весняний вечір. Молоді тумани*». Кожний рядок – гімн щирому коханню ліричних героїв. Короткі репліки, неповні речення створюють атмосферу повного розуміння, коли не треба говорити багато, коли з півслова все зрозуміло.

Також слід сказати, що кадебістами було знищено весь тираж збірки «*Птах душі*», а першою книжкою, яка вийшла після смерті поета в Україні, стала «*Дорога болю*».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

- Брюховецький В.С. Іван Кочерга // Кочерга І. Драматичні твори. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 5-26.
- Вакуленко Д.Т. Олександр Корнійчук // Корнійчук О.Є. Драматичні твори – К.: Наук. думка, 1989. – С. 5-34.
- Вітренко Р.І. Григір Тютюнник // Дніпрова хвиля. – К.: Рад. шк., 1990. – С. 655-659.
- Гаєвська Н.М. Ліна Костенко // Дніпрова хвиля. – К.: Рад. шк., 1990. – С. 594-596.
- Гречанюк С. День повернення Миколи Хвильового // Українська мова і література в школі. – 1987. – № 12. – С. 112-114.
- Гречанюк С.С. Микола Хвильовий // Дніпрова хвиля. – К.: Рад. шк., 1990. – С. 526-531.
- Єременко О.Р. Олексій Коломієць // Дніпрова хвиля. – К.: Рад. шк., 1990. – С. 707-711.
- Жулинський М.Г. Талант, що прагнув зір // Хвильовий М. Твори у 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – С. 5-43.
- Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. / За ред. В.Г. Дончика. – К.: Либідь, 1998. – Кн. 2. Друга половина ХХ ст. – 456 с.
- Кононенко П.П. Василь Симоненко // Дніпрова хвиля. – К.: Рад. шк., 1990. – С. 617-620.
- Кононенко П.П. Юрій Мушкетик // Дніпрова хвиля. – К.: Рад. шк., 1990. – С. 688-692.
- Непорожній О.С., Семенчук І.Р. Українська радянська література: Підручник для 10 класу. – К.: Рад. шк., 1982. – 326 с.
- Паращич В.В. Українська література: 11 клас. Відповіді на питання екзаменаційних білетів. – Х.: Ранок, 2000. – 96 с.
- Семенюк Г.Ф. Микола Куліш // Дніпрова хвиля. – К.: Рад. шк., 1990. – С. 554-559.
- Уліщенко А.Б., Уліщенко В.В. Українська література: Нова хрестоматія. 11 клас. – Х.: Торсінг, 1999. – 768 с.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС 1917-1930 рр.	4
МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ	5
ОСТАП ВИШНЯ	8
«ПРАЗЬКА ШКОЛА» УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ.....	13
ЄВГЕН МАЛАНЮК	15
ВАСИЛЬ БАРКА	20
ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ	22
МИКОЛА КУЛІШ	27
ІВАН КОЧЕРГА	31
ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС 40 – 50-х років ХХ століття	35
ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО. Роман «Слово за тобою, Сталіне»	37
ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО	39
УЛАС САМЧУК.....	46
ІВАН БАГРЯНИЙ.....	50
АНДРІЙ МАЛИШКО	56
ОЛЕСЬ ГОНЧАР	61
ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС 60 – 90-х рр. ХХ ст.....	66
ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО.....	68
ДМИТРО ПАВЛИЧКО	70
ОЛЕКСІЙ КОЛОМІЄЦЬ	75
ЮРІЙ МУШКЕТИК	78
ЛІНА КОСТЕНКО.....	82
ГРИГІР ТЮТЮННИК	88
ВАСИЛЬ СТУС.....	92
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	96

Фомицька Тетяна Володимирівна

Українська література ХХ століття

Редактори: В.М. Коваль, Л.О. Кузьменко

Зв. план, 2002

Підписано до друку 11.09.2002

Формат 60x84 1/16. Папір офс. № 2. Офс. друк.

Ум.-друк. арк. 5,4.

Обл.-вид. арк. 5,62.

Т. 100 прим.

Замовлення 462.

Ціна вільна.

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17

<http://www.khai.edu>

Видавничий центр «ХАІ»

61070, Харків-70, вул. Чкалова, 17

izdat@khai.edu